

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

Analysis for the History and Buddhist arts Characteristics
of the Important Buddha Images in Thai Society.

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย

The Important Buddha Images : Concepts, Values and
Influences in Thai Society.

โดย

พระมหาวิเชียร สิริวิฑฒโน (ไกรฤกษ์ศิลป์)

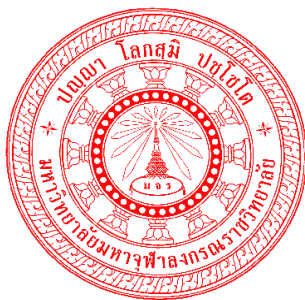
นายภูริทัต ศรีอร่าม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760207

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
Analysis for the History and Buddhist arts Characteristics
of the Important Buddha Images in Thai Society.

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย
The Important Buddha Images : Concepts, Values and
Influences in Thai Society.

โดย

พระมหาวิเชียร สิริวิฑฒโน (ไกรฤกษ์ศิลป์)

นายภูริทัต ศรีอร่าม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610760207
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Sub - Research Report 1

Analysis for the History and Buddhist arts Characteristics
of the Important Buddha Images in Thai Society.

Under research plan

The Important Buddha Images : Concepts, Values and
Influences in Thai Society.

BY

Phramaha Wichian Siri wattano (Krairerksil)
Mr. Phurithat Sri-aram
Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
Buddhasothorn Buddhist College.
B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
MCU RS 610760207

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
ผู้วิจัย:	พระมหาวิเชียร สิริวัฒนโน (ไกรฤกษ์ศิลป์), นายภูริทัต ศรีอร่าม
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย เพื่อศึกษาประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย และเพื่อวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป ข้อมูลที่ศึกษา คือ ประวัติความเป็นมาและลักษณะศิลปะตามยุคสมัยของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จำนวน ๑๗ รูป/คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-Informant) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผลการศึกษาพบว่า

๑. พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า การสร้างพระพุทธรูปเป็นครั้งแรกในอินเดีย พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย สมัยอมราวดีและสมัยคุปตะ พุทธศาสนิกชนคนไทยเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปส่งผลในทางกุศลบุญอย่างมาก พระพุทธรูปในในประเทศไทยสร้างตามแบบพระพุทธรูปของอินเดีย ซึ่งมี ๔ พระอิริยาบถหลัก คือ ประทับ (นั่ง) ยืน และไสยาสน์ (นอน) และพระอิริยาบถลีลา (เดิน)

๒. ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ๑) หลวงพ่อโสธร ไม่ได้สร้างในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบลานช้าง หรือแบบพระลาว ลักษณะพุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ครั้งแรกหล่อด้วยสำริด ภายหลังพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปลุกด้วยผ้าทิพย์ ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง ทรงจีวรแบบเนื้อ ๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง ลักษณะพุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนาและล้านช้าง ๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย องค์พระเป็นทองสำริดทั้งองค์ลงรักปิดทอง ตามประวัติสร้างในสมัยล้านช้างและลานนา ๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ลักษณะพุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง พุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลาย จนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ขนาดสูงประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร พระหัตถ์ถัดออกประกอบ พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่อง ตามประวัติสร้างในสมัยล้านช้างและลานนา

๓. การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป พบว่า ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ ในช่วงศึกสงครามประชาชนอพยพมีการอัญเชิญพระพุทธรูปติดตามมาด้วยเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจและด้วยพุทธานุภาพทำให้รอดปลอดภัย ภายหลังจากสงครามเมื่อผู้อพยพตั้งถิ่นฐานในที่ใดก็ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ได้อัญเชิญมาไว้ในวัดใกล้บ้าน, ส่วนของหลวงพ่อดังไรจึง การอัญเชิญมาจากพระนครศรีอยุธยา มีความสัมพันธ์กับประวัติเจ้าอาวาสมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการมากกว่า ลักษณะพุทธศิลป์หลวงพ่อดังไรมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปภูมิภาคอื่นอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนพระพุทธรูปศิลปะสมัยต่างๆ พระพักตร์แบบศิลปะลานนา มีความเรียบร้อย อมยิ้มแบบอิมมัญญคล้ายใบหน้าของชาวจีน ลักษณะองค์รวมของหลวงพ่อดังไรมีรูปลักษณะคล้ายมนุษย์มากกว่าเป็นพุทธลักษณะตามมหาปुरुสลักษณะ หรือเรียกว่ามีโหงวเฮ้งที่ดีตามลักษณะพยากรณ์ อาจเป็นด้วยเหตุนี้จึงมีชาวจีนให้ความเคารพศรัทธาเป็นจำนวนมาก, หลวงพ่อดังไรจึง มีพระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระเกตุมาลาเป็นเปลว นั่งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฏิยาว เส้นพระศกขมวด มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ปลายสังฆาฏิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัวรอง พุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปเชียงแสนของไทยชาวลานนาและลานช้าง ทำตามอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรก, หลวงพ่อดังไร วัดบางพลีใหญ่ใน ลักษณะมีเกตุมาลายาวเป็นเปลว เส้นพระศกขมวดก้นหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระโขนงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเหลี่ยม หัวพระถันโปน สังฆาฏิยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่มีเกตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกา, หลวงพ่อดังไร แหลม มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงงามอ่อนช้อย ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหนะทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง

คำสำคัญ : พัฒนาการ, ประวัติ, ลักษณะ, พระพุทธรูปสำคัญ

Research Title: Analysis for the History and Buddhist arts Characteristics of the Important Buddha Images in Thai Society.

Researcher: Phramaha Wichian Siriwattano (Krairerksil)
Mr.Phurithat Sri-aram

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Buddhasothorn Buddhist College

Fiscal Year: 2560/2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research has three objectives: 1) to study the history of building the important Buddha statues in Thai society. 2) to study the history of Buddhist arts of Buddha statue concepts and value and 3) to analyze history and characteristics of important Buddha arts of Buddha statues. The data of this study was the history of Buddhist arts about important Buddha statues in Thai society on timeline. The sample population used for this research includes 17 people such as abbots, community leaders, religious scholars, experts on history of Buddhist arts and devotees who come to pay respect the statues. Research tool was in-depth-interview.

The result found that;

1. The Buddha statues, from the beginning, were built in India. We have found from the oldest statues that had discovered in Thailand. According to the record, statues were built in India during Amaravati and Gupta Period. Buddhists believed that building the Buddha statues has more merit (Punna). It is said that building the Buddha statues in Thailand were copied from Indian concepts. They have four postures of Buddha statues, sitting, standing, reclining, and walking.

2. History of the characteristics of important Buddha statues. It was found that; 1) **Luang Phor Sothorn** was not built in Chachoengsao, but built by Lanchang or Laos style. In the beginning, the statue was made from bronze but later covered by concrete to enlarge the statues' size. It means that the real statue was inside. Therefore, the character of statue looks like made from concrete and coated with gold leaves to give it a look of a divine statue. The face of statue is like Lanna style. The top of the head is designed like banana flower. That was sitting on 4th level of the base that covered by holy robe, in the right hand of statue is wearing bangle and wearing the thin robe. 2) **Luang Phor Wat Rai khing**, made from bronze with

Chiangsan style. Some has given suggestion that the statue was built by Lanna and Lanchang crafts. 3) **Luang Phor Tho Wat Bangpli Yai**, with the gesture of Subduing Mara, Full lotus position. Sitting on a top lotus pedestal, it opens eyes, sitting in half lotus posture, built in Sukhothai style, all statue made from bronze. In the record, it was built in Lanchang and Lanna Period. 4) **Luang Phor Wat Banlam**, This statue made from bronze and pasted by gold leaves. The characteristics of statue like the last Sukhothai and the previous Ayutthaya period. It was standing and carrying alms bowl posture. That is 170 meters in high. Statue's hands and arms are movable. That keeps wearing clothes. It was built in Lanchang and Lanna

3. Analysis of history and Buddhist arts about Buddha statues, It was found that between war period, when Buddhist move from place to place, they love to take Buddha statues with them as of thinking that the statues will protect them from all types of danger. Whenever, the war ends, they will keep Buddha statues in the temple nearby their villages. Luang Phor Wat Rai Khing was brought from Ayutthaya. It connected with the abbot of this temple. It was reasonable story. Buddhist arts of **Luang Phor Sothorn** is different from another statues. For example the face looks like Lanna arts such as full face, like Chinese face. The character of statue is like the man's face than the Buddha's characteristics if we read from Buddhist texts. Therefore, this is the reason Chinese people like to visit this statue. It was built on Chinese physiognomy text. **Luang Phor Wat Rai khing** was healthy, the face looks like bael fruit, curved eyebrows, sharp nose, the top of his head has shape of flame, sitting posture. It has long upper robe, hair turned round, face and was high and similar to Khom statue style. The end of upper robe was big and has many strips. They did make lotus flower at below. The statue's style was like building in Chiangsan, Lanna and Lanchang age. It was similar to Sukhothai but it looks different from previous of Chiangsan style. **Luang Phor Tho Wat Bangpheyai**. It was designed like Lanka style. A top of its head has the flame shape. **Luang Phor Wat Ban Lam**, it's arts is like the statue between the last of Sukhothai period and previous Ayutthaya, with gestured standing and carrying alms bowl. It has hole from inside, beautiful face, with movable hands and arms, did not wearing shoes, keeps wearing full clothes. In Ayutthaya called Bhodisattava. It wears upper robe up to his crafts and upper robe was covered from its back.

Keywords: development, history, characteristics, Important Buddha Statue

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ส่งเสริมสนับสนุนและอนุมัติงบประมาณเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้ และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ช่วยให้คำแนะนำในการจัดทำโครงการวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบคุณพระเจ้าคุณพระคุณพระราชปริยัติสุนทร ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร พระครูปริยัติปัญญาธร, ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร ดร.สมศักดิ์ สายหยุด รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ คณะผู้บริหารและคณาจารย์ ที่ให้การส่งเสริมบุคลากรเพื่อการพัฒนาทักษะด้านการวิจัย ขอขอบผู้เข้าร่วมพระเถรานุเถระ พระสงฆ์ นักวิชาการ และพุทธศาสนิกชน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในกระบวนการวิจัยในทุกด้าน ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน

คุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขอมอบให้เป็นความดีความชอบแก่วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระเถรานุเถระ พระสงฆ์ นักวิชาการ พุทธศาสนิกชนที่ให้ข้อมูลเพื่อการวิจัยทุกท่านทุกประการ

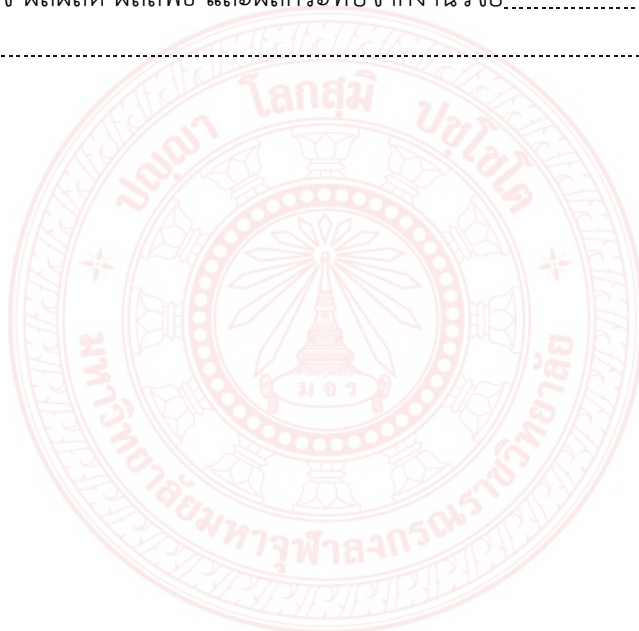
พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน (ไกรฤกษ์ศิลป์) และคณะ

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ช
คำอธิบายการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์.....	ณ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๕
๑.๓ ปัญหาของการวิจัย.....	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๕
๑.๕ กรอบแนวความคิดของการวิจัย.....	๖
๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๑.๘ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๐
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๔
บทที่ ๒ กำเนิดพระพุทธรูปและพระพุทธรูปปฏิมา.....	๑๕
๒.๑ ความหมาย ที่มาและคติการสร้างพระพุทธรูป.....	๑๕
๒.๒ ตำนานพระแก่นจันทน์.....	๑๗
๒.๓ กำเนิดพระพุทธรูปและพระพุทธรูปปฏิมา.....	๑๘
๒.๔ พระพุทธรูปลักษณะ พระอิริยาบถ และปาง.....	๒๔
๒.๕ ประวัติศาสตร์และลักษณะพุทธศิลป์สมัยต่างๆ ในประเทศไทย.....	๔๖
บทที่ ๓ ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๕๕
๓.๑ พระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๕๕
๓.๒ ศิลปะของสกุลช่างในประเทศไทย.....	๘๗
บทที่ ๔ การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป.....	๙๐
๔.๑ วิเคราะห์ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๙๐
๔.๒ วิเคราะห์ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๙๔
๔.๓ วิเคราะห์ศรัทธาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๙๗
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๙๙

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ.....	๑๐๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๐๗
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๑๑๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๒๐
บรรณานุกรม.....	๑๒๑
ภาคผนวก.....	๑๒๖
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๒๗
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๓๑
ภาคผนวก ค รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๑๔๑
ภาคผนวก ง การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์.....	๑๔๕
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๑๔๗
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๔๙

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ ๒.๑	เอกสารสมุดไทยดำ เรื่องตำราพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.....	๔๑
แผนภาพที่ ๒.๒	พระพุทธรูปไสยาสน์.....	๔๒
แผนภาพที่ ๒.๓	พระอุ้มบาตร.....	๔๒
แผนภาพที่ ๒.๔	พระป่าเลไลยก์.....	๔๓
แผนภาพที่ ๒.๕	พระคันธารราษฎร์ และ พระรำพึง.....	๔๓
แผนภาพที่ ๒.๖	สมุดไทยดำเรื่องรูปพระสำหรับบุชานพเคราะห์.....	๔๔
แผนภาพที่ ๒.๗	สมุดไทยดำเรื่องรูปเทวดานพเคราะห์.....	๔๔
แผนภาพที่ ๒.๘	สมุดไทยดำเรื่องส่วนผสมการหล่อพระ.....	๔๕
แผนภาพที่ ๒.๙	สมุดไทยดำเรื่องส่วนผสมการหล่อพระ.....	๔๕
แผนภาพที่ ๓.๑	พระอุโบสถวัดโสธรวราราม วรวิหาร.....	๕๖
แผนภาพที่ ๓.๒	พระพุทธรูป ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา.....	๖๐
แผนภาพที่ ๓.๓	องค์พระพุทธรูป.....	๖๑
แผนภาพที่ ๓.๔	ด้านหน้าพระอุโบสถวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม.....	๗๑
แผนภาพที่ ๓.๕	หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม.....	๗๖
แผนภาพที่ ๓.๖	หลวงพ่อโต ประดิษฐานภายในพระอุโบสถบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ.....	๘๐
แผนภาพที่ ๓.๗	หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานภายในพระอุโบสถเพชรสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม.....	๘๖

คำอธิบายการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์

คำย่อภาษาไทย

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในรายงานการวิจัยฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม ข้อ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ดังตัวอย่าง เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๘/๑๕๕. หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๒๐๘ หน้า ๑๕๕

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิ่นณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อัฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และประกาศพระศาสนาจนมีพุทธบริษัทเข้มแข็งมั่นคงในพระพุทธศาสนาในปลายพุทธกาล พระมหาสาวกสืบทอดพระธรรมวินัยมาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน พระพุทธรัตนะซึ่งเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัยที่พุทธศาสนิกชนให้ความนับถือเคารพสักการะ เพื่อการบำเพ็ญกัลยาณธรรมในเบื้องต้น ระดับกลางและระดับสูงมีการระลึกถึงปฏิปทาที่ทรงเป็นแบบแห่งการปฏิบัติมีพุทธคุณ ๘ เป็นต้น

ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรัตนะ จึงมีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธรูป ซึ่งป็นวัตถุแทนพระองค์หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นอนุบายในการระลึกถึงพระพุทธรูป เพื่อการปรารภบุญกิริยาวัตถุในเบื้องต้นมีทาน เป็นต้น เพื่อการปรารภปฏิปทาแห่งพระพุทธองค์มีคุณแห่งศีลอันนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตามและเพื่อเป็นแบบปฏิบัติตามพุทธปฏิปทาด้วยการเจริญจิตภาวนาจนถึงการรอบรู้ในกองสังขารด้วยปัญญาภาวนา เป็นต้น

ประวัติการสร้างพระพุทธรูปนั้น หากสืบค้นลงไปถึงประวัติความเป็นมาแล้วจะพบว่า มีตำนานพระแก่นจันทร์ซึ่งกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปว่ามีขึ้นเป็นครั้งแรกตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปโปรดพระพุทธรมาดาบสนวรรค์ขึ้นดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ได้ทรงเห็นพระพุทธองค์เป็นเวลานาน เกิดความระลึกถึงจึงรับสั่งให้นายช่างสร้างพระพุทธรูปขึ้นด้วยไม้แก่นจันทน์แดง แล้วประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธองค์เคยประทับ ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับมาจากดาวดึงส์แล้ว ก็ทรงบันดาลให้พระแก่นจันทน์นั้นเลื่อนหลีกไปจากพระอาสนะ แต่พระพุทธองค์ก็ตรัสสั่งให้รักษาพระแก่นจันทน์นั้นไว้ให้แก่สาธุชนรุ่นหลังเพื่อเป็นตัวอย่างพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ทรงดับขันธปรินิพพานไปแล้ว^๑

ตำนานพระแก่นจันทน์นี้ มีความขัดแย้งกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ค่อนข้างมาก ด้วยในสมัยพระเจ้าอโศกมีการสร้างพุทธเจดีย์มากมายแต่ไม่ปรากฏมีการสร้างพระพุทธรูปรวมอยู่ด้วย^๒ เป็นเพียงการแกะสลักรูปสมมติขึ้นแทนรูปเคารพ เช่น รูปดอกบัวแทนสัญลักษณ์ของการประสูติ รูปพระแท่นรูปต้นโพธิ์แทนสัญลักษณ์ของการตรัสรู้ รูปกวางหมอบคู่หนึ่งหน้าธรรมจักรแทนสัญลักษณ์ของการแสดงพระปฐมเทศนา รูปพระสฤบแทนสัญลักษณ์การปรินิพพาน เป็นต้น เพราะในสมัยพระเจ้าอโศก ยังไม่มีพุทธศาสนิกายใดกล้าสร้างรูปเคารพของพระพุทธเจ้า เนื่องจากเชื่อกันว่าเป็นการดูหมิ่นไม่ให้ความเคารพ^๓

^๑ส.พลายน้อย, พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓.

^๒ดูรายละเอียดใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, อัฟกานิสถาน แหล่งผลิตพระพุทธรูปองค์แรกของโลก, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔ - ๗๕.

ประวัติการสร้างพระพุทธรูปครั้งแรกอันเป็นที่ยอมรับในสมัยพระเจ้ามิลิท (เมเนสเซอร์) กษัตริย์อินเดียเชื้อสายกรีกแห่งนครสาละ แคว้นคันทารราช ผู้มีความสนพระทัยในปรัชญาทางธรรมของทุกศาสนาได้สนทนารวมกับพระนาคเสน ซึ่งปรากฏข้อบันทึกการสนทนาในคัมภีร์มิลินทปัญหา และเกิดความเลื่อมใสจึงรับสั่งให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาโดยยึดรูปแบบศิลปะกรีก ซึ่งต่อมาเรียกศิลปกรรมกรีกผสมอินเดียนี้ว่า “ศิลปะแบบคันทารราช”^๔ และมีการสร้างพระพุทธรูปอันมีศิลปะแตกต่างกันออกไปตามยุคสมัยจนถึงปัจจุบัน

ด้วยความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทุกระดับชนชั้นประกอบกับประวัติศาสตร์ของสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจึงมีประวัติการสร้างพระพุทธรูปไว้สักการะทั่วทุกภูมิภาค มีพระพุทธรูปองค์สำคัญที่พุทธศาสนิกชนให้ความนับถือเคารพกราบไหว้และได้รับผลจากความศรัทธาบูชากราบไหว้แตกต่างกันหลากหลาย ทำให้มีพระพุทธรูปเป็นที่เคารพนับถือและเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์หลายองค์ประดิษฐานอยู่ทั่วภูมิภาคของประเทศไทยในปัจจุบัน

ชาวพุทธมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธรูปในฐานะเป็นอุเทสิกเจดีย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธรูปนั้นเริ่มมีการสร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยคันทาระ ซึ่งเป็นการสร้างขึ้นที่แคว้นที่อยู่ทางตอนเหนือของอินเดียโบราณ ประมาณ พ.ศ.๕๐๐ - ๕๕๐ แต่เดิมนั้นพระพุทธศาสนาไม่มีรูปเคารพ ศาสนาพราหมณ์ หรือ ฮินดู ก็ไม่มีรูปเคารพเป็นเทวรูปเช่นกัน ซึ่งหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ต่อมาในปีประมาณ พ.ศ.๑๕๖-๑๕๘ พระเจ้า อเล็กซานเดอร์มหาราชของกรีก ได้ยกทัพผ่านแคว้นปากเตรีย (Bactria) เข้าแคว้นคันทาระ สู่มืองตักกศิลา^๕ หลังจากที่ชาวกรีกได้เข้ามาครอบครองอยู่แคว้นคันทาระระยะหนึ่งแล้วเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาขึ้นก่อน โดยถ่ายแบบอย่างจากการสร้างเทวรูปที่ชาวกรีกเคยเคารพนับถือกันมาสร้าง ก่อให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างอารยธรรมตะวันตกและตะวันออก เกิดเป็นพระพุทธรูปปฏิมากรหรือพระพุทธรูปปางต่างๆ เพื่อยังความปิติศรัทธาเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นให้เกิดกุศลจิต แต่เมื่อคติการสร้างพระพุทธรูปแพร่หลายมายังดินแดนโบราณของประเทศไทยปัจจุบัน ความเชื่อของชาวพุทธที่มีต่อพระพุทธรูปก็มียุคสำคัญที่แฝงให้เห็นถึงความเชื่อในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสืบเนื่องมาจากรากฐานความเชื่อดั้งเดิมของสังคมไทยที่มาจากอินเดียโบราณ

คติการสร้างพระพุทธรูปมีเรื่องราวในลักษณะตำนานว่ามีมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล ดังที่ปรากฏในรัตนพิมพวงศ์ แต่งเป็นภาษาบาลีโดย พระพรหมราชปัญญา พระภิกษุชาวล้านนา แปลโดย ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร ว่า พระเจ้าปัสเสนทิโกศล ทรงสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ขึ้นเพื่อประโยชน์แก่คนทั่วไป หลังจากนั้น หลังพุทธปรินิพพานได้ ๕๐๐ ปี พระนาคเสนเถระได้สร้างพระแก้วมรกตขึ้นตามอย่างพระพุทธรูปแก่นจันทร์^๖ และในเรื่อง นิทานพระพุทธรูปสี่องค์ แต่งเป็นภาษาบาลีโดย พระโพธิ์รังษี แปลโดย ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร ก็กล่าวว่า เมื่อพุทธปรินิพพานได้ ๗๐๐ ปี ใน

^๔ สมเกียรติ โสเภชรรัตน์, วิเคราะห์ประวัติการนับถือพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑ - ๒๖.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), กาลานุกรมในอารยธรรมโลก, (กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาคารพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒.

^๖ พระพรหมราชปัญญา, ผู้แต่ง, แสง มนวิฑูร, ผู้แปล, รัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

เกาะสิงหลหรือประเทศศรีลังกา ก็มีกลุ่มกษัตริย์และพระอรหันต์หลายองค์ร่วมกันสร้างพระพุทธรูป สิบหิ้งค์ขึ้น โดยให้พญานาคตนหนึ่ง ซึ่งเคยเห็นพระพุทธรูปเจ้าเนรมิตกายให้เป็นแบบในการหล่อ พระพุทธรูป^๗ จะเห็นได้ว่า หลักฐานตำนานต่างๆได้เขียนยกย่องพระพุทธรูปในทำนองปาฏิหาริย์ เพื่อ แสดงให้เห็นความสำคัญ ความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นประการสำคัญ ในการเสริมสร้างศรัทธา ในพระพุทธรูปแก่ประชาชน แม้ว่าพระพุทธรูปเหล่านั้นจะเกิดขึ้นในประเทศไทยหรือสร้างโดยนายช่าง ธรรมดาของท้องถิ่นก็ตาม ตำนานพระพุทธรูปสำคัญเท่าที่ปรากฏจึงมีเรื่องราวอ้างอิงถึงที่มาจาก ประเทศอินเดียที่เป็นต้นกำเนิดพระพุทธรูปศาสนา โดยมีพระอรหันต์ หรือเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ตำนานการสร้างพระพุทธรูปชินราชที่เล่าว่า พระอินทร์จำแลงลงมาเป็นนายช่างช่วยหล่อทำให้มีลักษณะ งดงาม แต่โดยหลักฐานทางโบราณคดี พระพุทธรูปเริ่มทำขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗ ในศิลปะ คันธารราช (อาจมีบางตำราว่า ทำครั้งแรกในศิลปะมอญราชของอินเดีย) โดยก่อนหน้านี้นี้จะไม่มีการทำรูป พระพุทธรูป ในศิลปะอินเดียโบราณสมัยราชวงศ์โมริยะและสูงคะมีการทำภาพพุทธประวัติ เช่น ภาพ สลักหินที่สาญจี เป็นภาพพุทธประวัติตอนมหาภิเนษกรมณ์ก็จะทำเป็นรูปบุคคล คือ นายฉันทะวิ่งไป กับม้ากัณฐกะ แต่บนหลังม้าไม่มีรูปบุคคล เป็นหลังม้าเปล่าๆ โดยมีร่มหรือฉัตรกางอยู่เบื้องบน แสดง ความหมายว่ามีบุคคลสำคัญคือเจ้าชายสิทธัตถะอยู่ตรงนั้น หรือภาพพุทธประวัติตอนเสด็จดับขันธปริ นิพพาน ก็จะเป็นรูปโลงศพ มีบุคคลกำลังแสดงอาการเศร้าโศก โดยมีได้มีภาพพระพุทธรูปองค์ปรากฏให้ เห็น^๘

สำหรับในดินแดนสยามประเทศ ได้มีการสร้างศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาที่มี รูปแบบและลักษณะเฉพาะทางด้านประติมานวิทยา การสร้างพระพุทธรูปและศิลปกรรมลักษณะอื่นๆ กล่าวโดยรวมแล้วมีอยู่หลายสกุลช่างสำคัญ ได้แก่ ทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ สำหรับชาวพุทธแล้ว การสร้างพระพุทธรูปหรือการบริจาคเพื่อพุทธศาสนาถือเป็นการ ทำบุญสร้างกุศล๗ แต่เนื่องด้วยพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทที่นับถือกันในสยามประเทศ ผ่านมาจาก ศรีลังกาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เมื่อตกมาถึงดินแดนสยาม ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา ก็เป็นเวลาอันนับพันปีห่างจากเวลาที่เกิดพระพุทธรูปในอินเดีย ความคิดเกี่ยวกับการสร้าง พระพุทธรูปในดินแดนแห่งนี้ก็ย่อมที่จะแปรเปลี่ยนไปบ้างจากความคิดเดิมที่ปรากฏในอินเดียด้วย^๙

พระพุทธรูปจึงเป็นสัญลักษณ์ให้เกิดพุทธานุสสติ คือ ระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัม พุทธเจ้าที่พระองค์ทรงมีพระพุทธรูปอันล้ำเลิศเพื่อประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติและสัตว์โลกทั้งปวง นอกจากนี้ ชาวพุทธยังมีความเชื่อว่า พระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การสักการะพระพุทธรูปเป็นสิริ มงคลของชีวิต การขอพร หรือบนบานต่อพระพุทธรูปย่อมจะมีผลสัมฤทธิ์สมตามความปรารถนา

พระพุทธรูปเป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสมมติให้เป็นเสมือนหนึ่งเป็นองค์พระสัมมาสัม พุทธเจ้า ผลงานอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์ ที่ได้พยายามสร้างขึ้น ด้วยแรงกายและกำลัง

^๗สุจิตต์ วงศ์เทศ, บรรณาธิการ, พระพุทธรูปสิบหิ้งค์ “จริง” ทุกองค์ ไม่มี “ปลอม” แต่ไม่ได้มาจากลังกา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๔๒ - ๔๓.

^๘ไชศรี ศรีอรุณ, พระพุทธรูปปางต่างๆ ในสยามประเทศ : ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูป ตั้งแต่มหาภิเนษกรมณ์ถึงมหาปรินิพพาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑.

^๙เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

ความคิด โดยประสงค์จะให้ เป็นเครื่องบูชาหรือเป็นเครื่องแสดงออก ซึ่งความระลึกถึงพระพุทธเจ้า และทำให้เกิดศิลปกรรมเพื่อเป็นสื่อศรัทธาที่สามารถเห็นได้เป็นรูปธรรม บรรดาศิลปินผู้สร้างสรรค์ ผลงานนั้นมีความผูกพันอยู่กับคติหรือศาสนาที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนเพราะผลงานศิลปะที่ ทำขึ้นมาเพื่อรับใช้ศาสนา^{๑๐}

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อในรูปแบบใดก็ตามย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคน จำนวนมากทั้งส่วนที่เป็นพฤติกรรมและอารมณ์ความรู้สึก ความเชื่อเป็นที่มาของพฤติกรรมและพัฒนา เป็นวัฒนธรรม เกิดรูปเป็นพิธีกรรมประเพณี ความเชื่อเหล่านี้มักจะเป็นสิ่งลบล้างได้ยาก แต่อาจ เปลี่ยนแปลงได้หากมีข้อมูลที่น่าเชื่อถือกว่าเข้ามาแทนที่ ความเชื่อสามารถส่งผ่านจากบุคคลหนึ่งไปยัง บุคคลอื่นได้จนเกิดเป็นความเชื่อหมู่ (Mass belief)^{๑๑}

คุณค่าและอิทธิพลด้านหนึ่งของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้เกิดความเคารพศรัทธาของ ประชาชนในสังคมไทยส่วนหนึ่ง คือลักษณะทางด้านพุทธศิลป์ตามยุคสมัยของศิลปวัฒนธรรมไทย อันแสดงถึงยุคสมัยและประวัติความเป็นมาในการสร้างพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์แต่ละองค์ อิทธิพลความ เชื่อในพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ด้านหนึ่งเกิดจากการผสมผสานแนวคิดในพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและ มหายาน ร่วมกับแนวคิดในลัทธิบูชาบรรพบุรุษ ลัทธิวิญญาณนิยมที่เชื่อเรื่องผีसाงเทวดา สิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในธรรมชาติ รวมทั้งแนวคิดความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในศาสนาพราหมณ์

โดยในปัจจุบันมีการสร้างสิ่งอันเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า พระ เครื่องหรือพระพุทธรูปองค์เล็กๆ อันเป็นสิ่งแสดงความระลึกถึงและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้มี ความเคารพในพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์แต่ละองค์แตกต่างกัน เช่น บูชาในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่ สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย, พกพาไปไหนเป็นที่รักใคร่ของผู้ที่พบเห็น, เป็นพุทธานุสสติ, เป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม มีการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา เป็นต้น^{๑๒}

ด้วยข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า มีความจำเป็นและเป็นประโยชน์ที่จะศึกษา ประวัติความเป็นมาและลักษณะศิลปะตามยุคสมัยของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย และวิเคราะห์ ประวัติและลักษณะศิลปะตามยุคสมัยของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย อันจะเป็นประโยชน์ในการ นำไปเผยแพร่ให้กับสังคมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
๒. เพื่อศึกษาประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

^{๑๐}เอ็ดเวิร์ด โคนซ์, *พุทธศาสนาประวัติสังเขป*, แปลโดย สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, ๒๕๑๖), หน้า ๔๓-๔๖.

^{๑๑}สุภาวดี เจริญเศรษฐมท. “ความเชื่อ : มิติแห่งเหตุผล และความมกมาย”, *วารสารรามคำแหง*. ปีที่ ๒๒, ฉบับที่ ๓ (ก.ค. - ก.ย. ๒๕๔๘), ๗๔-๑๐๑.

^{๑๒}รอบทิศ ไวยสุศรี, *การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม*, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

๓. เพื่อวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป

๑.๓ ปัญหาของการวิจัย

๑. พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นอย่างไร ?
๒. ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นอย่างไร ?

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการศึกษา ตามระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิธีการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมา และลักษณะศิลปะตามยุคสมัยของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย จัดแบ่งได้จำนวน ๔ องค์ ดังนี้

ที่	รายชื่อพระพุทธรูป	วัด	จังหวัด	สมัย
๑.	หลวงพ่อโสธร	วัดโสธรวราราม	ฉะเชิงเทรา	ล้านช้าง
๒.	หลวงพ่อดำไร่ชิง	วัดไร่ชิง	นครปฐม	ประยุกต์
๓.	หลวงพ่อดำ	วัดบางพลีใหญ่ใน	สมุทรปราการ	สุโขทัย
๔.	หลวงพ่อบ้านแหลม	วัดเพชรสมุท	สมุทรสงคราม	อยุธยา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

๑) ประชากร ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดกับหัวข้อการวิจัยครั้งนี้จำนวน ๑๗ รูป/คน เพื่อให้ทราบถึงแนวคิด ความเชื่อ และคุณค่าเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยดำเนินการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive random) เนื่องจากผู้วิจัยมีข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาการศึกษา จึงใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) คือการสัมภาษณ์โดยกำหนดตัวผู้ตอบเป็นการเฉพาะเจาะจง เพราะผู้ตอบเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้วิจัย ซึ่งบุคคลประเภทนี้เรียกว่า “ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ” อันเป็นการเลือกตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการพิจารณาเลือกตัวอย่างด้วยตนเองเพื่อที่จะได้นำข้อมูลที่รับจากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพมาดำเนินการประมวลผลข้อมูลอันนำไปสู่ข้อค้นพบต่อไป

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษานี้ ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ประกอบด้วย หลวงพ่อดำไร่ชิง จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อดำไร่ชิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อดำไร่ชิง

โต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม โดยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จำนวน ๑๗ รูป/คน

๑.๔.๓ พื้นที่และระยะเวลาการศึกษา

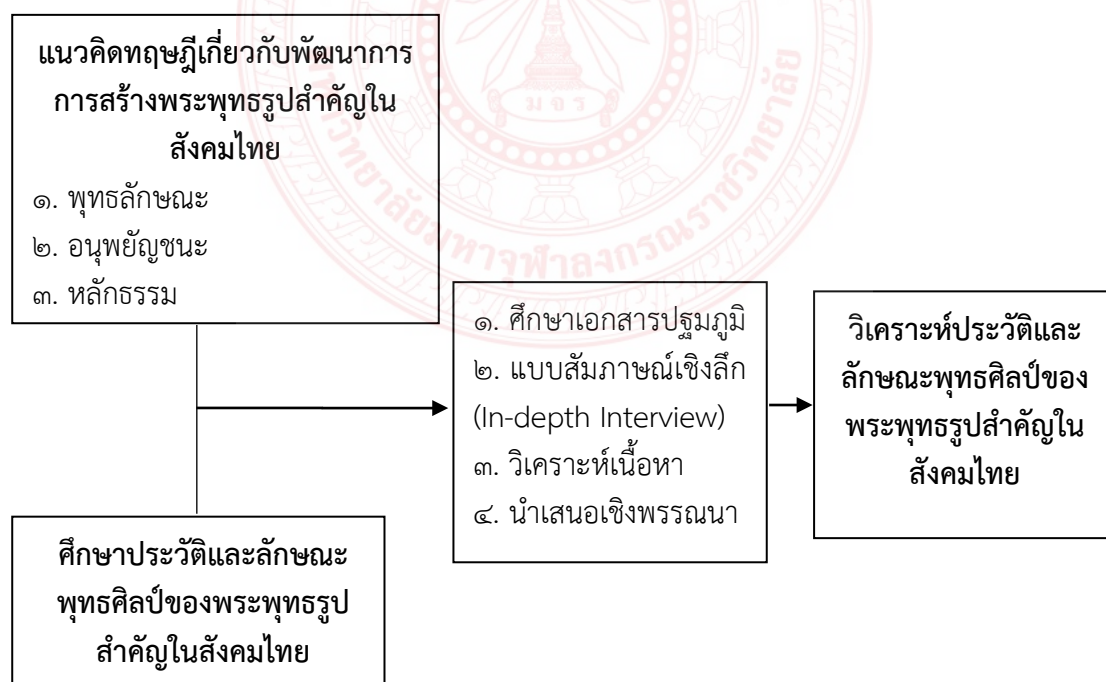
ระยะเวลาในการศึกษา รวมทั้งสิ้น ๑๐ เดือน ตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๕๙ ถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๖๐

๑.๕ กรอบแนวความคิดในการวิจัย

พระพุทธรูปจัดอยู่ในอุทเทสิกเจดีย์ คือเจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธรูปเจ้า ในโครงการวิจัยนี้ ศึกษาในขอบข่ายของพระพุทธรูปสำคัญ ที่มีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย

คณะผู้วิจัยทำการสำรวจพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย ที่มีข้อมูลหลักฐานและความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเข้าข่ายของความเป็นพระพุทธรูปสำคัญ และคัดเลือกได้จำนวน ๔ องค์

ศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะศิลปะตามยุคสมัย และวิเคราะห์ประวัติและลักษณะศิลปะตามยุคสมัยของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พระพุทธรูปสำคัญ หมายถึง รูปเคารพ รูปปั้นที่สร้างขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ ๑. หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒. หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ๓. หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ และ ๔. หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีทั้งด้านสถาปัตยกรรมอย่างเช่นอุโบสถ วิหาร ด้านประติมากรรมคือพระพุทธรูป และด้านจิตรกรรมคือภาพเขียนทางพระพุทธศาสนา

พุทธลักษณะ หมายถึง รูปลักษณ์ของพระพุทธรูป ประกอบด้วยลักษณะแห่งมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการและศิลปะการสร้างพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์

อนุพยัญชนะ หมายถึง รายละเอียดแห่งลักษณะพระพุทธรูป ประกอบด้วยลักษณะแห่งอสีติอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการและศิลปะการสร้างพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์

หลักธรรม หมายถึง ธรรมะที่ได้จากความเคารพศรัทธาในพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ สามารถนำไปใช้พัฒนาตนเองและแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้

๑.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสืบค้น ศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะทางศิลปะของพระพุทธรูปสำคัญ ดังนี้

รอบทิศ ไวยสุศรี^{๑๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม” พบว่า คำว่า“พระเครื่อง”นั้น มาจากคำว่า“พระเครื่องราง” หมายถึง พระพุทธรูปองค์เล็กๆ ที่นับถือว่าเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย โดยในสมัยเริ่มแรกนั้น ถูกสร้างขึ้นในลักษณะของพระพิมพ์ที่สร้างไว้เพื่อสืบอายุพระศาสนา แต่ไม่สามารถระบุชัดเจนได้ว่า ในประเทศไทยนั้น มีคติความเชื่อในการนำพระพิมพ์ต่างๆ ไปปลุกเสกสร้างเป็นพระเครื่องกันตั้งแต่สมัยใดการสร้างพระเครื่องให้ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามหลักที่โบราณจารย์ได้วางเอาไว้ นั้นมีกระบวนการในการสร้างที่ละเอียดซับซ้อนหลายขั้นตอน การบวงสรวงไหว้ครูบาอาจารย์เพื่อขอขมา ให้มาช่วยในการสร้างพระเครื่อง การปลุกเสกพระเครื่องด้วยการทำสมาธิภาวนาท่องมนต์คาถาต่างๆ ให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ตามที่ต้องการพระเครื่องมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยเป็นอย่างมาก บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย พกพาไปไหนก็เป็นที่ยรักของผู้พบเห็น บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นปูชนียวัตถุทางพระพุทธศาสนา เป็นอนุสสติ เป็นสัญลักษณ์ที่ระลึกไว้ให้ผู้บูชาพระเครื่องได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาระลึกถึงพระรัตนตรัย บางคนก็บูชาพระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม

^{๑๓}รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

ไฉไลฤดี ยูวณะศิริ และคณะ^{๑๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาศาสตร์ถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจากเอกสารโบราณ” พบว่า ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นตำนานที่กล่าวถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า เพื่อทรงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระเกศาธาตุ พระพุทธรูปและทรงตรัสพยากรณ์ชื่อบ้านนามเมือง รวมถึงอนาคตของพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น มูลเหตุของการเขียนตำนานพระเจ้าเลียบโลกเป็นผลมาจากเหตุการณ์ วิวาทะเกี่ยวกับความขัดแย้งเรื่องพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ในล้านนาและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางศาสนาและสถาบันทางการเมือง โดยการกล่าวถึงภูมิสังคมทางศาสนา กล่าวคือการผนวกขอบเขตดินแดนทางการเมืองและศาสนาเข้าด้วยกัน ทำให้มีการเขียนตำนานและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามากมาย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยได้มีการกล่าวถึงบรรทัดฐานทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม รวมทั้งการสอดแทรกคติชนวิทยาเกี่ยวกับการยอมรับและความขัดแย้งของความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนาและจากการศึกษาตำนานพระเจ้าเลียบโลกทำให้พบว่า องค์ประกอบ ๓ ประการ กล่าวคือ ประการแรก พระธาตุเจดีย์และพระพุทธรูปเป็นถาวรวัตถุ เป็นศูนย์กลางของความเชื่อศรัทธา ประการที่สอง ตำนานเป็นเครื่องขัดเกลาศรัทธาและประการที่สาม ธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเป็นเครื่องรักษาศรัทธาท้ายที่สุดคือการสร้างสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของคนในท้องถิ่น ซึ่งได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการเผยแผ่ศาสนา การสร้างประชาคมและการพัฒนาสังคมไปพร้อมกัน

ประพันธ์ กุลวิจิฉัย^{๑๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ” พบว่า แนวคิดเรื่องการสร้างพระพุทธรูปและมีพัฒนาการมาจนปัจจุบันนั้นตามหลักฐานเอกสารทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิเช่นพระไตรปิฎก อรรถกถาและตำราวิชาการต่างๆ ที่สืบค้นได้ ดังนี้

๑. ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพบคำว่ารูปปฏิมา ส่วนในอรรถกถาพบคำว่าพระปฏิมาอยู่หลายที่แต่มีอยู่ที่หนึ่งมีความหมายที่คล้ายตามคำว่าSculpture หมายถึงประติมากรรมเช่นข้อความว่าเจดีย์ คือ พระปฏิมา [พระพุทธรูป] คำในวงเล็บนั้นมาในอรรถกถาซึ่งมีขึ้นภายหลังพระไตรปิฎกหลายร้อยปี ในช่วงที่พระพุทธโกศอาจารย์นั้นพระพุทธรูปในลังกาคงได้รับจากอินเดียต่างๆ แล้ว หรือในการทำสังคายนาแต่ละครั้งคงเพิ่มเติมภาษาร่วมสมัยในครั้งนั้นๆ ด้วย อย่างไรก็ตาม คำว่ารูปปฏิมาและพระปฏิมาไม่ใช่พระพุทธรูปแต่เป็น พระเจดีย์คือรัตนที่เสมอด้วยพระตถาคต แม้เพราะอรรถว่าทำให้เกิดความเคารพยำเกรง ส่วนพระปฏิมาที่พบในที่ต่างๆ อีกหลายแห่งนั้นเป็นข้อความอุปมาบ้างเป็นรูปพระวรกายของพระพุทธเจ้าบ้างเช่น ตรัสกับพระวัชลิ หรือตรัสชาตคต่างๆ ในอดีตชาติของพระองค์ดี ของพระสาวกก็ดี ที่ทำความถึงเหตุการณ์ต่างๆ เช่น อานิสงส์การทำทานในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ มา

๒. ในเอกสารประวัติศาสตร์หลังพุทธปรินิพพานยืนยันตรงกันว่าพระพุทธรูปหรือพุทธศิลป์เรื่องการสร้างพระพุทธรูปนั้นเกิดขึ้นครั้งแรกในอินเดียสมัยคันธาระ โดยได้รับอิทธิพลจากการทำ

^{๑๔}ไฉไลฤดี ยูวณะศิริ และคณะ, ศึกษาศาสตร์ถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจากเอกสารโบราณ, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^{๑๕}ประพันธ์ กุลวิจิฉัย, วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

รูปปั้นเทพเจ้าของชาวกรีกที่เข้ามายึดครองบางส่วนของชมพูทวีปโดยกษัตริย์ชาวกรีกทรงพระนามว่า เมนนันเดอร์หรือพระเจ้ามีลิทท์ผู้ทรงพระปรีชาในการปกครองและศาสนาแต่ภายหลังทรงยอมรับนับถือ พระพุทธศาสนาเพราะพระธรรมเทศนาของพระอรหันต์นาคเสน ดังนั้น พระเจ้ามีลิทท์จึงทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราชเช่น การสร้างถาวรวัตถุต่างๆ รวมทั้งพระพุทธรูปมากมาย ดังนั้นจึงเกิดมีพัฒนาการการทำพระพุทธรูปไว้สักการบูชากันมาผ่านยุคแล้วยุคเล่าจนได้แพร่หลายเข้ามาถึงประเทศไทยอาทิเช่นทวาราวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ตามลำดับ ตามเอกสารที่ได้สืบค้นแล้ว

สุรศิษฐ์ โรจนันต์^{๑๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กรณีศึกษาการวิเคราะห์ความเสียหายของงานเชื่อมพระพุทธรูปทองเหลือง” พบว่า ลักษณะภายนอกของชิ้นงานเชื่อมมีบริเวณรอยเชื่อมไม่เต็มด้าน ราก โครงสร้างจุลภาคบริเวณรอยเชื่อมประกอบด้วยเฟสแอลฟา+บีตา รูพรุน และสารมลทิน ผลการวิเคราะห์ส่วนผสมทางเคมีพบว่ามีส่วนมลทินประกอบด้วยตะกั่ว เหล็ก อะลูมิเนียม และดีบุก ทำให้ความแข็งแรงบริเวณรอยเชื่อมมีค่าน้อยที่สุด ส่งผลให้ความต้านทานแรงดึงสูงสุดมีค่าลดลง ค่าร้อยละการยึดตัวของชิ้นงานเชื่อมลดลง ชิ้นงานขาดออกจากกันบริเวณรอยเชื่อม ลักษณะผิวการแตกหักของรอยเชื่อมเป็นการแตกแบบเหนียว สรุปได้ว่าการมีรอยเชื่อมไม่เต็มด้าน ราก มีรูพรุนและมีสารมลทินมาก เป็นสาเหตุของการเสียหาย ดังนั้นการศึกษานี้จึงเป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมงานเชื่อมทองเหลือง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการป้องกันการเสียหายต่อไป

โชติมา จตุรวงศ์ และคณะ^{๑๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์” พบว่า ปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้นภายในเขตโบราณสถานและศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นจากการที่ผู้ดูแลพื้นที่ดังกล่าวขาดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์และความสำคัญของพื้นที่ จึงนำไปสู่การก่อสร้างเพิ่มเติมและรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้ครอบครอง จึงควรมีแนวทางแก้ไขให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันอย่างจริงจัง โดยชี้ให้ประชาชนเห็นถึงความสำคัญ และร่วมกันมีส่วนร่วมในการดูแลพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จนนำไปสู่การปฏิรูปการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกต้องในที่สุด

จันทน์นิภา ดวงวิไล^{๑๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม” พบว่า ตำนานพระพุทธรูปเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กล่าวถึงประวัติความเป็นมา อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานอยู่ในชุมชนชายแดนไทย-ลาว ซึ่งคนในชุมชน

^{๑๖}สุรศิษฐ์ โรจนันต์, กรณีศึกษาการวิเคราะห์ความเสียหายของงานเชื่อมพระพุทธรูปทองเหลือง. รายงานการวิจัย, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๗}โชติมา จตุรวงศ์ และคณะ, การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์, รายงานการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๑๘}จันทน์นิภา ดวงวิไล, ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

ให้ความเคารพศรัทธาและเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปนอกจากจะสื่อความหมายทางวัฒนธรรมแล้ว พระพุทธรูปยังมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนชายแดนไทย-ลาว อีกทั้งยังสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมพุทธศาสนาในชุมชนอุษาคเนย์ วิทยานิพนธ์นี้มีความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในตำนานพระพุทธรูปที่ปรากฏในบริเวณชุมชนชายแดนไทย-ลาว ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ตำนานพระพุทธรูปทั้งที่เป็นข้อมูลลายลักษณ์และข้อมูล มุขปาฐะ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยา โดยใช้แนวคิดหลักคือ แนวคิดเรื่องภาษาของตำนานปรัมปราและเรื่องเล่า (Mythical Language and Narrative) แนวคิดเรื่องการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (the Interpretation of Cultures) และ แนวคิด เรื่องชาติพันธุ์สัมพันธ์ (Ethnicity)

อรวัฒนา ชินพันธ์^{๑๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการแสดงละครรำแก๊บนประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม” พบว่า วัดบ้านแหลมหรือวัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นวัดที่ประดิษฐานของหลวงพ่อบ้านแหลม อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมีประชาชนให้ความเคารพบูชาเป็นอย่างมาก รวมถึงการขนานนามกล่าวขอพรกราบไหว้เป็นประจำด้วยดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องสังเวยต่าง ๆ และละครรำแก๊บนหรือละครแก๊บน ดังนั้นจึงเป็นที่มาของคณะละครรำแก๊บนที่วัดบ้านแหลมที่มีชื่อเสียงและมีการบริหารจัดการแสดง เพื่อแก๊บนที่วัดบ้านแหลมเป็นประจำจนถึงปัจจุบัน คือ คณะ ส. สงวนศรี บรรยายศิลป์ เดิมใช้ชื่อคณะว่า คณะแม่ห่อ วัดปากน้ำ ก่อตั้งคณะเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นคณะละครรำแก๊บนที่เก่าแก่ที่สุด สถานที่ตั้งอยู่เขตตำบลแควอ้อม อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นคณะละครแก๊บนที่เจ้าคณะสงฆ์วัดปากน้ำเป็นผู้ตั้งชื่อคณะ ส่วนคณะ ส. ลูกเพชรพินิจ นาฏศิลป์ เป็นคณะละครรำแก๊บนที่มีสถานที่ตั้งคณะอยู่เขตตำบลแม่กลอง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ก่อตั้งคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ และคณะศรีสมปอง บันเทิง เป็นคณะที่ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ สถานที่ตั้งคณะอยู่ที่ตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเจ้าของคณะและผู้แสดงทั้ง ๓ คณะเป็นคนจังหวัดสมุทรสงครามโดยกำเนิด ซึ่งแต่ละคณะได้รับการสืบทอดจากมารดาหรือทางสายเลือดในเรื่องศิลปะการแสดงละครรำแก๊บนและขั้นตอนของการจัดพิธีการแก๊บนให้แก่ผู้ที่มาว่าจ้างหรือเจ้าภาพได้อย่างครบถ้วน

๑.๘ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) ผู้วิจัยทำการสำรวจพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย ที่มีข้อมูลหลักฐานและความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเข้าข่ายของความเป็นพระพุทธรูปสำคัญ คัดเลือกได้พระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ประกอบด้วย หลวงพ่อโสธร, หลวงพ่อวัดไร่ขิง, หลวงพ่อโต, หลวงพ่อบ้านแหลม เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะศิลปะตามยุคสมัย

^{๑๔}อรวัฒนา ชินพันธ์, รูปแบบการแสดงละครรำแก๊บนประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

และวิเคราะห์ประวัติและลักษณะศิลปะตามยุคสมัยของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยมีรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๘.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) โดยเป็นการลงพื้นที่ศึกษาประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยเป็นการวิจัย ๒ รูปแบบ ดังนี้

๑) ข้อมูลเชิงเอกสาร

สำหรับการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) นั้น โดยเบื้องต้นทางผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการศึกษา ตามระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ได้แก่ หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม

๒) ข้อมูลเชิงคุณภาพ

สำหรับการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยการสัมภาษณ์นั้น ในการกำหนดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้มีกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างลักษณะเป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามเหมือนกันทุกคน เป็นการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัย (methodology) ที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง โดยการใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกโดยผู้ให้ข้อมูลเป็นเจ้าของอาสา ผู้นำชุมชน ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ โดยลงพื้นที่ ๔ แห่ง ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ได้แก่ หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม

๑.๘.๒ ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑) ประชากร

สำหรับการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยโดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ได้กำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมายไว้ คือ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดกับหัวข้อการวิจัยครั้งนี้จำนวน ๑๗ รูป/คน เพื่อให้ทราบถึงประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยดำเนินการกระบวนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive random) เนื่องจากผู้วิจัยมีข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาการศึกษา จึงใช้

วิธีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) คือการสัมภาษณ์โดยกำหนดตัวผู้ตอบเป็นการเฉพาะเจาะจง เพราะผู้ตอบเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้วิจัย ซึ่งบุคคลประเภทนี้เรียกว่า “ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ” อันเป็นการเลือกตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการพิจารณาเลือกตัวอย่างด้วยตนเองเพื่อที่จะได้นำข้อมูลที่รับจากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพมาดำเนินการประมวลผลข้อมูลอันนำไปสู่ข้อค้นพบต่อไป

๒) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาคั้งนี้ ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ประกอบด้วย หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม โดยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จำนวน ๑๗ รูป/คน ดังต่อไปนี้

๑. พระราชเสนาบดี เจ้าอาวาสวัดใหญ่บางพลีใน พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรปราการ
๒. พระราชภาวนาพิธาน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร รongเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา
๓. พระครูสมุทรวิชานันต์ วัดเพชรสมุท วรวิหาร รongเจ้าคณะอำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๔. พระครูสมุทรชิราภรณ์ วัดเพชรสมุท วรวิหาร เลขานุการเจ้าคณะอำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๕. พระครูปฐมธีรวัฒน์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
๖. พระมหาสมพร สมสัโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเพชรสมุทวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม
๗. พระมหาพลพิพัฒน์ ฐิตวิริโย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา
๘. พระใบฎีกาพงษ์ศักดิ์ ขนติพิโล วัดศรีวนาราม จังหวัดสมุทรสาคร
๙. คุณสุทธิรักษ์ หนูฉิ่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดฉะเชิงเทรา
๑๐. คุณชาคริต ปริกพัตร์ เจ้าหน้าที่วัดเพชรสมุทวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม
๑๑. คุณไพสม สายหยุด ชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา
๑๒. คุณธนภฤต เทพอำนวยผล ศิษย์เก่าวัดโสธรวราราม วรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา
๑๓. คุณมยุรี ธนธูปณณานนท์ เจ้าหน้าที่สำนักงานหลวงพ่อดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
๑๔. คุณดารุณี สีหาบุตร ผู้ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดไร่ วัดบางพลีใหญ่ใน
๑๕. คุณสิทธิกร พันศิริ ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
๑๖. คุณวารุณี กราบตุ้ม ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
๑๗. คุณวิลาวรรณ กันธิยาธา ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา

๑.๘.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นแบบสัมภาษณ์เจาะลึก และการศึกษาจากข้อมูลที่มีผู้บันทึกไว้แล้วโดยผู้อื่น (Unobtrusive Research) โดยลักษณะข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาถึงรายละเอียดต่างๆ เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ กำหนดหัวข้อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกได้แก่บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และสร้างแบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ซึ่งมีการกำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าโดยผู้วิจัยได้ทำการกำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลอย่างกว้างในการสัมภาษณ์

การตั้งคำถามในแบบสัมภาษณ์สำหรับบุคคลที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ วารสาร เอกสารทางวิชาการต่าง ๆ และสืบค้นข้อมูลจาก Internet ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาถึงประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ได้แก่ หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม

๑.๘.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ กระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและข้อมูลจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ โดยกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าว เป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางของกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ อันมีสาระสำคัญโดยสรุปดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา บทความ วารสารวิชาการ สืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต (Internet) และงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview)

๒.๑ ผู้วิจัยได้กำหนดวัน เวลา และสถานที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

๒.๒ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์โดยใช้วิธีการจดบันทึกการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และการบันทึกเสียง

๒.๓ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แล้วนำมา วิเคราะห์ พร้อมทั้งแยกแยะจับประเด็น อีกทั้งตัดคำพูดบางคำที่ไม่เหมาะสม และไม่เกี่ยวข้องกับการ วิจัยออกไป เพื่อให้ข้อมูลนั้นเป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ต่อไป

๑.๘.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีลำดับขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้

๑. ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยนำคำสัมภาษณ์จากผู้ถูกสัมภาษณ์มา เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของแต่ละบุคคล และจัดลำดับความสำคัญและคุณลักษณะ ของข้อมูล

๒. นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่จัดลำดับความสำคัญแล้วนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลทาง เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะทราบถึงลักษณะ ที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันของข้อมูล

๓. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากการศึกษาต่าง ๆ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูล ร่วมกันอย่างเป็นระบบและนำไปสู่การเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกัน แสดงความสำคัญของข้อมูลได้ ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์และเขียนรายงานข้อมูลที่ได้จากการศึกษา

ดังนั้น ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการตอบประเด็นสัมภาษณ์ (Interview Research) และ ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ (Document Research) จะถูกนำมาวิเคราะห์และประมวลผลออกมาใน ลักษณะของการพรรณานำไปสู่คำตอบในการศึกษาและสรุปตามหลักวิชาการประกอบการเขียน รายงานเพื่อชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูป ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป สำคัญในสังคมไทยต่อไป

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑) ได้ทราบพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๒) ได้ทราบประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๓) ได้ทราบผลการวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป
- ๔) เป็นประโยชน์ทางด้านวิชาการในการศึกษาค้นคว้าประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของ พระพุทธรูปในสังคมไทย

บทที่ ๒

พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย” ผู้วิจัยได้ศึกษาพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยแบ่งหัวข้อดังต่อไปนี้

- ๒.๑ ความหมาย ที่มาและคติการสร้างพระพุทธรูป
- ๒.๒ ตำนานพระแก่นจันทน์
- ๒.๓ กำเนิดพระพุทธรูปและพระพุทธรูปปฏิมา
- ๒.๔ พระพุทธรูปลักษณะ พระอิริยาบถ และปาง
 - ๑) พระพุทธรูปลักษณะ
 - ๒) พระฉัพพรรณรังสี
 - ๓) พระอิริยาบถ
 - ๔) ปาง และที่มาของปาง
- ๒.๕ ประวัติศาสตร์และลักษณะพุทธศิลป์สมัยต่างๆ ในประเทศไทย
 - ๑) สมัยทวารวดี
 - ๒) สมัยศรีวิชัย
 - ๓) สมัยลพบุรี
 - ๔) สมัยเชียงแสน
 - ๕) สมัยสุโขทัย
 - ๖) สมัยอยุธยา
 - ๗) สมัยรัตนโกสินทร์

๒.๑ ความหมาย ที่มา และคติการสร้างพระพุทธรูป^๑

พระพุทธรูป หรือ พระพุทธรูปปฏิมา คือ รูปแกะสลักจากหิน ไม้ รูปหล่อโลหะ หรือรูปปั้นจากดินขึ้นรูปตามคติมหาบุรุษลักษณะ เพื่อเป็นการระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์ศาสดาผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เคารพกราบไหว้บูชา ที่มาของการสร้างพระพุทธรูปมีปรากฏอยู่ในตำนานพระแก่นจันทน์ ซึ่งได้กล่าวถึงพุทธประวัติตอนที่พระพุทธองค์ได้เสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และทรงประทับอยู่บนนั้นเป็นระยะเวลา ๑ พรรษา ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งกรุงสวตถิบนโลกมนุษย์มีความรำลึกพระพุทธรูป จึงทรงรับสั่งให้ช่างแกะสลักพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แดงขึ้นประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่นั่ง อันเป็นที่พระพุทธองค์

^๑ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖ - ๒๘.

เคยประทับ ครั้นพระพุทธองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก่นจันทน์ได้ลุกขึ้นต้อนรับ พระองค์เป็นมหัศจรรย์ แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสให้พระแก่นจันทน์ประทับลงที่เดิม เพื่อให้สาธุชนรุ่นหลังได้เห็นเป็นแบบอย่างในการสร้างพระพุทธรูปในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว อย่างไรก็ตามตำนานดังกล่าวคงจะเป็นเรื่องราวที่มีการแต่งเรียบเรียงขึ้นในสมัยที่มีการสร้างพระพุทธรูปกันแพร่หลายแล้ว

ในระยะเวลา ๒๐๐ - ๖๐๐ ปี หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน ยังไม่ปรากฏว่ามีประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา หรืออาจจะเป็นข้อห้ามอยู่ในขณะนั้น แต่จะมีการสร้างภาพสัญลักษณ์แทนเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติตอนต่างๆ เช่น รูปพระนางสิริมหามายาทรงยืนเหนี่ยวกิ่งไม้แสดงตอนประสูติ รูปต้นโพธิ์มีที่ประทับว่างเปล่าอยู่ที่โคนต้นแสดงการตรัสรู้แจ้งเห็นจริงของพระพุทธเจ้า หรือรูปธรรมจักรมีวงกลมรอบด้านหน้าอันหมายถึงการแสดงธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกของพระพุทธองค์ เป็นต้น ดังตัวอย่างภาพสลักที่สถูปสาญจีและที่เจดีย์สถานต่างๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช

การสร้างพระพุทธรูปเป็นครั้งแรกในอินเดียปรากฏขึ้นในสมัยของพระเจ้ากนิษกะในราชวงศ์กุษาณะ แห่งแคว้นคันธาระ ราวพุทธศักราช ๖๖๓ - ๗๐๕ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากชาวกรีกผู้นิยมสร้างรูปเคารพเทพเจ้า ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวอินเดียพื้นเมืองที่มีการสร้างรูปเคารพอยู่แล้ว จึงเกิดเป็นคติการสร้างรูปเคารพพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก จัดเป็นพระพุทธรูปสมัยคันธารราฐที่มีลักษณะรูปร่างหน้าตา และการห่มจีวรคล้ายการนุ่งผ้าของชาวกรีกโบราณ อารยธรรมกรีกที่กล่าวถึงนี้ได้แผ่ขยายเข้าสู่ดินแดนชมพูทวีปตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ ภายใต้การนำของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรแมซิโดเนีย ทางตอนเหนือของประเทศกรีซ ที่ได้แผ่ขยายอำนาจครอบคลุมดินแดนต่างๆ ในคาบสมุทรบอลข่าน อียิปต์ ตุรกี เปอร์เซีย รวมถึงดินแดนในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย คือ แคว้นคันธาระ ในขณะนั้น

พระพุทธรูปไม่ใช่รูปเหมือนของพระพุทธเจ้า แต่เป็นรูปสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ พระพุทธรูปแต่ละสกุลช่างแต่ละสมัยจะมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบไปบ้าง ทว่าพระพุทธรูปทุกองค์ล้วนแสดงถึงสัญลักษณ์สำคัญที่เรียกว่า มหาบุริสลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการ ซึ่งมีระบุในตำนานว่าเป็นลักษณะของพระพุทธเจ้า เช่น มีขนระหว่างคิ้ว เรียกว่า อุณาโลม ส่วนบนของศีรษะนูนสูงขึ้นไปคล้ายสวมมงกุฎ เรียกว่า พระเกตุมาลา หรือ อุษณิษะ มีพระรัศมีหรือแสดงเปล่งออกมาจากพระเศียร คือต่อมกลมคล้ายดอกบัวตูม หรือชูสูงขึ้นคล้ายเปลวไฟ เป็นต้น

พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดี (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙) และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑) เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ้อคำหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางข้ามค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันได้โดยสะดวก

ชนท้องถิ่นคงเริ่มมีการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแบบนิกายเถรวาทในราวพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๙ ดังปรากฏหลักฐานการสร้างศาสนสถาน พระพุทธรูป และประติมากรรมดินเผา รูปพระสงฆ์ที่บริเวณเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พระพุทธรูปและรูปพระสงฆ์ดังกล่าวล้วนมีรูปแบบที่สามารถเปรียบเทียบได้ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยอมราวดีที่ชาวอินเดียเป็นผู้นำเข้ามา

วัตถุเหล่านี้จึงเป็นหลักฐานสำคัญของการนับถือศาสนาพุทธในระยะแรก การนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้แพร่กระจายทั่วไปในดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางของประเทศไทย เป็นกลุ่มวัฒนธรรมทราวดีที่มีความสำคัญในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ มีรูปแบบศิลปกรรมเฉพาะตัวดังที่ปรากฏเด่นชัดในกลุ่มพระพุทธรูปสมัยทราวดี

๒.๒ ตำนานพระแก่นจันทน์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ^๒ กล่าวไว้ใน “ตำนานพุทธเจดีย์ ตอนที่ ๔ ว่าด้วยมูลเหตุที่เกิดสร้างพระพุทธรูป” อ้างถึงหนังสือเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ว่า

เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จไปประพาศเทศนาโปรดพระพุทธรมาธา ค้างอยู่ในดาวดึงส์สวรรค์พรรษาหนึ่งนั้น พระเจ้าประเสนชิต* กรุงโกศลราชรัฐ มิได้เห็นพระพุทธรองค์ช้านาน มีความรำลึกถึง จึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยแก่นจันทน์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธรเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธรองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก่นจันทน์ลุกขึ้นปฏิสนธิพระพุทธรองค์ด้วยปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธรองค์ตรัสสั่งให้พระแก่นจันทน์กลับไปยังที่ประทับ เพื่อรักษาไว้เป็นตัวอย่างพระพุทธรูป ซึ่งสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว ความที่กล่าวไว้ในตำนานประสงค์จะอ้างว่า พระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นเป็นต้นแบบอย่างของพระพุทธรูปซึ่งสร้างกันต่อมาภายหลัง หรือถ้าอีกนัยหนึ่ง คืออ้างว่าพระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระบรมพุทธานุญาตและเหมือนพระพุทธรองค์ เพราะตัวอย่างสร้างขึ้นแต่ในครั้งพุทธกาลเดิมข้าพเจ้าเข้าใจว่าหนังสือตำนานพระแก่นจันทน์จะเกิดขึ้นในลังกาทวีป แต่มาพบในหนังสือจดหมายเหตุระยะทางของหลวงจินฟาเหียน ซึ่งไปอินเดียเมื่อราว พ.ศ. ๙๕๐* กล่าวว่าเมื่อไปถึงเมืองสาวัตถีได้ฟังเล่าเรื่องพระเจ้าประเสนชิตให้สร้างพระพุทธรูป ตรงกับที่กล่าวในหนังสือตำนานพระแก่นจันทน์ จึงรู้ว่าเป็นเรื่องตำนานในอินเดียมาแต่โบราณ ถึงกระนั้นความที่กล่าวในตำนานก็ขัดกับหลักฐานที่มีโบราณวัตถุเป็นเครื่องพิสูจน์ เป็นต้นว่าถ้าเคยสร้างพระพุทธรูปแต่เมื่อในพุทธกาลและพระพุทธรองค์ได้โปรดประพาศพระบรมพุทธานุญาตให้สร้างกันต่อมาดังอ้างในตำนานไซ้ พระเจ้าอโศกมหาราชก็คงสร้างพระพุทธรูปเป็นเจดีย์วัตถุอย่างหนึ่ง เช่นเราชอบสร้างกันในชั้นหลัง แต่ในบรรดาพุทธเจดีย์ที่พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างไว้หาพระพุทธรูปไม่ ใช่แต่เท่านั้น แม้อุเทสิกเจดีย์ที่สร้างกันเมื่อล่วงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแล้วจนราว พ.ศ. ๔๐๐ เช่น ลายจำหลักรูปภาพเรื่องพุทธประวัติซึ่งทำเป็นเครื่องประดับพระมหาธาตุเจดีย์ดังกล่าวมาในตอนก่อน ทำแต่รูปคนอื่น ตรงไหนจะต้องทำพระพุทธรูป คำทำรูปสิ่งอื่น เช่นรอยพระพุทธรบาทหรือพระธรรมจักรและพุทธอาสน์เป็นต้น สมมติแทนพระพุทธรูปทุกแห่งไป ข้อนี้พิสูจน์ให้เห็นว่าประเพณีที่ทำพระพุทธรูปยังไม่มีในสมัยนั้น หรือยังเป็นข้อห้ามอยู่ในมัชฌิมประเทศจนถึง

^๒สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๑๐), หน้า ๓๔ - ๓๖. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสัมฤทธิ์ สุขประยูร ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐)

* พระเจ้าประเสนชิตโกศล

* พระภิกษุฟาเหียน อยู่ในประเทศอินเดีย ตั้งแต่ พ.ศ. ๙๔๔ - ๙๕๔.

พ.ศ. ๔๐๐ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าตำนานเรื่องพระแก่นจันทน์นั้นจะเกิดขึ้นต่อสมัยเมื่อมีประเพณีสร้างพระพุทธรูปกันแพร่หลายแล้ว ราวใน พ.ศ. ๗๐๐ หรือ ๘๐๐ ปี

๒.๓ กำเนิดพระพุทธรูปและพระพุทธรูปปฏิมา

พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปนั้น ส่งผลในทางกุศลบุญอย่างมาก ด้วยอานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ด้วยวัตถุใดก็ตาม ผู้สร้างจะเป็นผู้มีทรงงาม รูปร่าง มีฤทธิ์เดชมาก มียศมีศักดิ์ มีความสุข ไม่มีโรค อายุยืน ไม่มีเวรไม่มีภัย เกิดในตระกูล กษัตริย์ หรือตระกูลพราหมณ์ มีทรัพย์มาก มีทาสชายหญิงบริวารห้อมล้อมทุกเมื่อ และจะบรรลุนิพพาน^๓ นอกจากการสร้างพระพุทธรูปแล้ว การซ่อมพระพุทธรูปให้คงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ก็ก็นำมาซึ่งชัยชนะเหนือศัตรู มีทรัพย์มีสินไม่มีวันสิ้นสุด ดังเช่น พระเจ้าวิภูฏังคุลิต ผู้รบชนะเหล่าพระราชาน้องร้อยเอ็ดพระองค์ผู้มารุกรานด้วย “ทรงยกพระองค์ขึ้นนั่งหนึ่ง ทรงชี้พระราชาน้องเหล่านั้นไปรอบๆ ขณะนั้นเที่ยว พระราชาทั้งปวงพร้อมทั้งเสนาผู้มีช้างเป็นต้นหนีไป”^๔ ทั้งนี้ด้วยอานิสงส์ที่พระเจ้าวิภูฏังคุลิตได้ไปซ่อมพระองค์ของพระพุทธรูปที่ขาดไปให้สมบูรณ์

ขาดกเรื่องเดียวกันนี้ยังให้สาเหตุของการสร้างพระพุทธรูปว่า เมื่อครั้งพระเจ้าปเสนทิ กษัตริย์แห่ง แคว้นโกศล เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวันมหาวิหาร แต่พระพุทธองค์มิได้ประทับอยู่ ณ ที่นั้น พระเจ้าปเสนทิเกิดความสลดพระทัย จึงตรัสว่า “โลกนี้เว้นจากพระลัมมัลมพุทธเจ้าแล้ว ชื่อว่าว่างเปล่า ไม่มีที่พำนัก ไม่มีที่พึ่งพิง” ต่อมาในวันรุ่งขึ้นพระเจ้าปเสนทิไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จกลับมาแล้ว และทูลว่า

เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่เสด็จไปที่อื่น ข้าพระองค์เมื่อไม่เห็นพระรูป พระองค์ย่อมเป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง มีทุกข์ ก็เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว... สัตว์โลกนี้ จะพึงมีความสุขแต่ที่ไหนหามิได้... เพราะฉะนั้นขอพระองค์ทรงอนุญาตเพื่อทำ พระรูปอันประเสริฐของพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่การบูชาสักการะของนระ และเทวดาแก่ข้าพระองค์นั้นเที่ยว^๕

เมื่อได้ทรงสดับพระดำรัสของพระราชาแล้ว พระองค์จึงตรัสว่า

บุคคลใดบุคคลหนึ่งถึงพร้อมด้วยศรัทธา ทำรูปของเราเล็กก็ตาม ใหญ่ก็ตาม ด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีดินเหนียวเป็นต้น ตามกำลังฯ... ย่อมเสวยสุขอัน ไพบุลย์ ได้เป็นผู้ชื่อว่ามิเคยขาดภาพมา^๖

เมื่อพระเจ้าปเสนทิได้ทรงรับอนุญาตแล้ว จึงโปรดให้ช่างสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์ และประดิษฐานพระพุทธรูปนั้นไว้บนอาสนะภายในมณฑป แล้วทรงนิมนต์พระพุทธเจ้าให้ไป

^๓กรมศิลปากร, *เชียงใหม่ป็นณาสขาดก*, (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๕๑๗ - ๕๑๘.

^๔เรื่องเดียวกัน, ๕๑๐ - ๕๑๕.

^๕เรื่องเดียวกัน, ๕๐๗.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ทอดพระเนตรรูปของพระองค์ เมื่อพระพุทธรูปที่ทำด้วยไม้แก่นจันทน์ เห็นพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาที่มณฑป จึง “ทรงยกพระบาทข้างหนึ่งจากอาสนะที่พระองค์ประทับนั่ง แสดงอาการต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เสด็จมาที่นั่น” พระพุทธรูปเจ้าจึงรับสั่งว่า

อาวุโส พระองค์จงทรงหยุดเถิด เราจักนิพพานโดยกาลของเราเทียว
และพระองค์ จะพึงดำรงอยู่ในศาสนาของเราโดยกาลนาน ตลอดห้าพันปีใน
อนาคตกาล... วันนั้นเทียว เราขอมอบพระศาสนาของเราแก่พระองค์ ขอ
พระองค์ จงทรง ดำรงอยู่ในศาสนาของเรา เพื่อประโยชน์แก่อุภยโลก
ทั้งปวง^๙

ถึงแม้ว่าต้นฉบับของเชียงใหม่ปณาสขาดกจะมาจากประเทศพม่า แต่หนังสือ*ปฏิภมมาลา* ของล้านนา ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๒๔ ปรากฏว่ามีเนื้อหาใกล้เคียงกัน^๙ แสดงให้เห็นว่า ความรู้เกี่ยวกับ*วัฏฏังคูลิราชชาดก* ซึ่งเป็นที่มาของคติที่เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปอันเป็นที่แพร่หลายในล้านนา ดังเห็นได้จากการที่ชาดกเรื่องนี้ได้รับการกล่าวถึงใน*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* ว่า มหากัสสปเถระได้เทศน์เรื่องพระเจ้าวัฏฏังคูลีต่อนิ้วพระพุทธรูปถวายพญาเม็งราย^๙ ดังนั้นเรื่องของพระเจ้าวัฏฏังคูลี และพระเจ้าปเสนทิสร้างพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ รวมทั้งคติที่เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป น่าจะอยู่ในการรับรู้ของผู้คนในประเทศไทยมาแล้ว ตั้งแต่พญาสวาวธิสิทธิษัตริย์มอญโบราณที่ปกครองนครหริภุญไชย แรกรับพุทธศาสนากายเถรวาทมาเมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓)^{๑๐} ทั้งนี้เพราะว่า เรื่องพระเจ้าปเสนทิสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์ ปรากฏในหนังสือภาษาบาลีเรื่อง*โกศลพิมพ์วิวัฒนา* แต่งขึ้นที่ลังกาในช่วงระยะเวลาเดียวกัน^{๑๑}

อย่างไรก็ตาม ตำนานการสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์นั้นมีมานานก่อนหน้านั้นหลายศตวรรษแล้ว ดังกรณีพระภิกษุจีนนามว่า ฟาเหียน ผู้ที่เดินทางไปนครสาวัตถี แคว้นโกศล ระหว่างปี พ.ศ. ๙๔๒ - ๙๕๗ ตรงกับ ค.ศ. ๓๙๙ - ๔๑๔ เล่าว่า เมื่อพระเจ้าปเสนทิเสด็จไปเฝ้าพระพุทธรูปนั้น พระพุทธรูปองค์เสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์เป็นเวลา ๙๐ วัน พระองค์จึงให้สร้างพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ขึ้นมาแทนพระพุทธรูป ต่อมาเมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จกลับ พระพุทธรูปก็เสด็จเข้าไปเฝ้า พระพุทธรูปตรัสว่า

ให้กลับไปยังที่นั่นเดิม, ภายหลังเมื่อเราบรรลุปรินิพพานแล้ว, จะเป็น
ตัวอย่างแก่ บริษัท ๔ ซึ่งเป็นศิษย์ของเรา, ดังนั้นแล้ว พระปฏิมาภีก็เลื่อนกลับ

^๙อ้างแล้ว, กรมศิลปากร, *เชียงใหม่ปณาสขาดก*, ๕๑๓.

^๙เรื่องเดียวกัน, ๑๕๘.

^๙*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี*, (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

^{๑๐}Coedès, George, “Documents sur l'histoire politique et religieuse du Laos occidental.” *Bulletin de l'École française d'Extrême - Orient* XXV: 1 - 204, 1925, pp. 189.

^{๑๑}Swearer, Donald K., *Becoming The Buddha*. (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004), pp. 15.

ไปสู่ที่นั่นเดิม, พระปฏิมาองค์นั้นเป็นพระพุทธรูปปฏิมาองค์แรกของพระพุทธรูป
ปฏิมาทั้งหมด และ ซึ่งบุคคลสืบต่อมาได้ถือเอาเป็นตัวอย่าง.^{๑๒}

ในคัมภีร์ชื่อ *เอโกตตราคม* แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีนเมื่อปี พ.ศ. ๙๒๗ - ๙๒๘ ตรงกับ ค.ศ. ๓๘๔ - ๓๘๕ กล่าวว่า เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จไปโปรดพระพุทธรมารดาบนสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์นั้น พระเจ้าปเสนทิ พร้อมด้วยพระเจ้าอุเทน แห่งนครโกสัมพีเสด็จไปเฝ้า ในเรื่องนี้เป็นพระเจ้าอุเทนต่างหากที่ทรงเป็นผู้สวดพระทัยเมื่อไม่ได้เฝ้าพระพุทธรองค์ และทรงรับสั่งว่า หากมิได้เฝ้าพระพุทธรองค์จะต้องสิ้นพระชนม์แน่ พระเจ้าอุเทนจึงเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ อันเป็นเหตุให้พระเจ้าปเสนทิต้องสร้าง พระพุทธรูปทองคำที่มีขนาดเดียวกันกับพระพุทธรูปแก่นจันทร์ “พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้จึงเป็น พระพุทธรูปของพระตถาคตสององค์แรกที่สร้างขึ้นในชมพูทวีป” เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ พระองค์ตรัสแก่พระเจ้าอุเทนว่า อานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปนี้จะส่งให้พระองค์มีสุขภาพที่ แข็งแรงและเมื่อประสูติใหม่จะเป็นโลกบาล^{๑๓}

สำหรับคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวว่าพระเจ้าอุเทนทรงสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ น่าจะได้แก่ คัมภีร์จีน เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตก (พ.ศ. ๕๖๘ - ๗๖๓ ตรงกับ ค.ศ. ๒๕ - ๒๒๐) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเรื่อง *โกศล ทิมพ์ วัฒนนา* ของลังกา แตกต่างกันตรงที่พระเจ้าอุเทนแห่งนครโกสัมพี มิใช่พระเจ้าปเสนทิ เป็นผู้เฝ้าพระพุทธรเจ้า เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จไปที่โกสัมพี^{๑๔}

นอกจากนั้น พระภิกษุจีน เสวียนจั้ง (พระถังซำจั๋ง) ผู้ที่เดินทางไปแสวงบุญที่อินเดีย ได้บันทึก *เรื่องจดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตก* แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๑๑๘๙ ตรงกับ ค.ศ. ๖๔๖ ท่านได้กล่าวถึงพระพุทธรูปจำหลักด้วยไม้จันทร์ที่ประดิษฐานอยู่ในวิหารสูงประมาณ ๖๐ ฟุต ว่าเป็นพระพุทธรูปที่พระเจ้าอุเทนทรงสร้างไว้ แม้ว่าจะมีพระราชารจากหลายแคว้นประสงค์ที่จะอัญเชิญไปยังแคว้นของพระองค์ แต่ไม่สามารถที่จะขยับเขยื้อนองค์พระพุทธรูปได้ จึงต้องนำรูปจำลองไปสักการะแทน ทั้งนี้ต่างก็เชื่อกันว่า พระพุทธรูปแก่นจันทร์เป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะเหมือนพระพุทธรูปทุกประการ และเป็นต้นแบบของพระพุทธรูปในลักษณะนี้^{๑๕}

พระพุทธรูปแก่นจันทร์แบบพระเจ้าอุเทนจำลอง จึงเป็นหมวดพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุด โดยมีหลักฐานยืนยันคือ เหรียญทองคำของพระเจ้าจักรพรรดิกนิษกะที่ ๑ (พ.ศ. ๖๖๓ - ๖๘๘ ตรงกับ ค.ศ. ๑๒๐ - ๑๔๕) ของราชวงศ์กุษาณะ ประเทศอินเดีย ซึ่งด้านหนึ่งเป็นพระบรมรูปของพระเจ้ากนิษกะ อีกด้านหนึ่งเป็นพระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัย มีจารึกภาษาแบคเตรียน เขียนว่า “BODDO”

^{๑๒}พระภิกษุฟาเหียน, *จดหมายเหตุแห่งพุทธอาณาจักร*, แปลโดยพระยาสุรินทรลือชัย (จันทิตุงคสวัสดิ์) จากต้นฉบับของ เจมส์ เล็กจ์. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๔๘๗), หน้า ๑๐๑ - ๑๐๒.

^{๑๓}Soper, Alexander Coburn. *Literary Evidence for Early Buddhist Art in China*. (Ascona: Artibus Asiae, 1959), p. 259.

^{๑๔}Swearer, Donald K., *Becoming The Buddha*. (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004), pp. 21 - 22.

^{๑๕}Hiuen Tsiang. *Si - Yu - Ki: Buddhist Records of the Western World*. Translated by Samuel Beal. Delhi : Oriental Books Reprint Corporation. (First edition 1884), 1969, p. 235.

(พุทโธ) อยู่ทางด้านขวาข้างประภามณฑล^{๑๖} ปางประธานอภัยจึงเป็นปาง **ดั้งเดิมของพระพุทธรูป และมีความหมายว่า ภัยอันตรายจะไม่บังเกิดกับผู้ที่มิพุทธะเป็นสรณะ** นอกจากนั้นแล้ว พระพุทธรูปองค์นี้ยังมีพระเมลาสิทธิ์สูง ซึ่งสอดคล้องกับมหาบุรุษลักษณะประการที่ ๑ จากมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ซึ่งให้ไว้ในคัมภีร์ *ลลิตวิสตร* ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เรียบเรียงจากคัมภีร์ของ นิกายสรวาสตีวาส ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ - กลาง ๗ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑) คือช่วงระยะเวลาเดียวกันกับเหรียญทองคำของพระเจ้ากนิษกะ โดยคัมภีร์ *ลลิตวิสตร* กล่าวถึงลักษณะประการที่ ๑ ของมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ว่า

๑) อุษณีษีรัชชะ มีพระเศียรเหมือนโพกผ้า หรือเหมือนสวมมกุฏ (เมาลี) คือ พระเศียรสูง ข้ำแต่่มหาราช พระกุมารสรวารลสิทประกอบด้วย มหาบุรุษ ลักษณะนี้เป็นข้อต้น^{๑๗}

พระพุทธรูปองค์นี้ยังครองจีวรห่มคลุม ทรงถือลูกบวบของชายจีวรไว้ในพระหัตถ์ซ้าย ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบการห่มผ้าพัลลิอุม (*Pallium*) ของจักรพรรดิโรมันในประติมากรรมที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของจักรพรรดิออกัสตัส (Augustus) (พ.ศ. ๕๒๑ - ๕๕๗ ก่อนคริสต์กาล ๒๓ - ค.ศ. ๑๔)^{๑๘}

ส่วนพระพุทธรูปที่มีจารึกว่า “*พระภิกษุพล*” สร้างถวายในปีที่ ๓ ของรัชกาลพระเจ้ากนิษกะ (พ.ศ. ๖๖๖ ตรงกับ ค.ศ. ๑๒๓)^{๑๙} พบที่สาธารณรัฐออสเตรีย เป็นพระพุทธรูปยืนแบบสกุลช่างมถุรา ซึ่งจากพุทธลักษณะ ปาง และครองจีวรห่มดอง มิได้เป็นพระพุทธรูปปฏิมาไม้แก่นจันทน์จำลอง หากแต่จำลองมาจากพระพุทธรูปต้นแบบองค์อื่น พระหัตถ์ขวาหักหายไป แต่ หากคงอยู่ น่าจะแสดงปางประธานอภัย พระหัตถ์ซ้ายกำอยู่ที่พระโสณี ทรงครองจีวรห่มดอง จีวรด้าน ซ้ายยกพาดที่พระกร จีวรเป็นริ้วบางมองเห็นขอบสบงด้านบนซึ่งคาดด้วยรัดประคด และจีบหน้านางของสบงระหว่างพระขงฆ์มีสิ่งหนึ่ง ซึ่งหมายถึง สิ่งแห่งราชวงศ์ศากยะ หรือพระศากยสิงห์ ซึ่งเป็นพระนามที่เรียกพระพุทธรูปเจ้าอีกพระนามหนึ่ง พระพุทธรูปองค์นี้ยังมีฉัตรกัน ซึ่งด้านในของฉัตรสลักเป็นรูปกลีบบัวที่ประกอบด้วยลายมงคลต่างๆ

อย่างไรก็ตาม จากคำบอกเล่าของพระภิกษุเสวียนจั้ง ท่านได้เห็นพระพุทธรูปปฏิมาไม้แก่นจันทน์สามองค์ ซึ่งเป็นที่นิยมเคารพบูชาอย่างแพร่หลาย องค์หนึ่งในวิหารที่โกสัมพดี ซึ่งพระเจ้าอุเทนเป็นผู้สร้าง จำลองเพื่อเผยแพร่ศาสนา องค์ที่สองอยู่ในเขตวันมหาวิหารที่สาวตถิ อันเป็นองค์ที่พระเจ้าปเสนทิทรงสร้าง และองค์ที่สามอยู่ที่หันโม แคว้นโคธฐาน ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นองค์ดั้งเดิมที่แท้จริง^{๒๐}

^{๑๖}Zwalf, W. *Buddhism: Art and Faith*, (London : British Museum Publication, 1985), p. 92 - 93.

^{๑๗}กรมศิลปากร, *ลลิตวิสตร : คัมภีร์พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน*. (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒), หน้า ๕๘๘.

^{๑๘}Rowland, Benjamin, *The Pelican History of Art*, (Middlesex: Hamondsworth, Penguin Book. (First edition 1953), 1970), p. 127.

^{๑๙}Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain*. (New York : Weatherhill, 1985), p. 150 – 151.

^{๒๐}Soper, 1959, p. 262.

สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปปฏิมาเหล่านี้ น่าจะมีพุทธลักษณะคล้ายกันหมด คือเป็นพระพุทธรูปยืน พระหัตถ์ขวาหงายออกในท่าประทานอภัย พระหัตถ์ซ้ายทรงถือชายจีวร ครองจีวรคลุมพระอังสาทั้งสองข้าง สบงจีบเป็นริ้วทั้งซ้ายขวา ดังเช่นพระพุทธรูปปฏิมาสัมฤทธิ์ที่พบที่ ธเนสร์ เขระ (Dhanesar Khera) ในจังหวัดบันดะ (Banda) รัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๙๕^{๒๑} ต่อมาจึงได้มีการขายทอดตลาดประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๒๐ และปรากฏว่าได้ ไปเป็นสมบัติส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ท่านได้พระราชทานให้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๒๘^{๒๒} จึงเป็นหนึ่งในไม่ถึง ๒๐ องค์ของพระพุทธรูปปฏิมาสัมฤทธิ์จากสมัยราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๖๓ - ๑๐๙๓ ตรงกับ ค.ศ. ๓๒๐ - ๕๕๐) ที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

พระพุทธรูปปฏิมาจาก ธเนสร์ เขระ องค์นี้มีพุทธลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มพระพุทธรูปปฏิมา ศิลาสีที่สลักขึ้นที่มถุรา ซึ่งน่าจะเป็นพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์จำลองเช่นกัน นอกจากนั้นแล้ว ความสำคัญของพระเจ้าแก่นจันทร์ที่พระเจ้าอุเทนทรงสร้างขึ้นที่โกสัมพีสะท้อนให้เห็นว่า นครโกสัมพีมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความคิดนี้ภายใต้อิทธิพลของมถุรา^{๒๓} อันเป็นศูนย์กลางของนิกายสรรวาสติवास ต่อมาในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๒ (คริสต์ศตวรรษที่ ๖) นิกายนี้เป็นที่รู้จักกันในนามของ “มุลสรรวาสติवास” และกลุ่มพระพุทธรูปปฏิมาสัมฤทธิ์ของจีนที่หล่อขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ถึงต้น ๑๑ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๕) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นแบบที่พระเจ้าอุเทนโปรดให้สร้างขึ้น และจำลองมาจากพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์^{๒๔} ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปปฏิมาองค์ที่มีจารึกว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๐๒๐ (ค.ศ. ๔๗๗) จะจารึกว่าเป็นพระไมตรียะ แต่พุทธลักษณะก็ยังเป็นพระศากยมุนีอยู่ดี^{๒๕}

พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ซึ่งพระเจ้าอุเทนทรงสร้างนั้น ไข่แต่จะมีความสำคัญในประเทศอินเดีย และประเทศจีนเท่านั้น หากยังเป็นที่ยอมรับบูชาแพร่หลายในประเทศญี่ปุ่นอีกด้วย และมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานอีกเช่นกัน^{๒๖} อนึ่ง องค์ของจีนเคยประดิษฐานอยู่ที่กรุง ปักกิ่งในวัด จัน ตัน ซู (Chan T'an Ssu) ที่จักรพรรดิถังไท่สร้างถวาย จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๐๐ จึง

^{๒๑}Middleton, Sheila E. Hoey. “The Third Buddha.” *Journal of the Society for South Asian Studies* 18: 67 – 72, 2002, p.67 – 72.

^{๒๒}ศิลปากร, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑไทย, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลปการพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๓๖ ก, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี วันพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๑.

^{๒๓}Soper, 1959, p. 263.

^{๒๔}Munsterberg, Hugo. *Chinese Buddhist Bronzes*. (Tokyo: Charles E. Tuttle, 1967), p.31.

^{๒๕}Snellgrove, David L., ed. *The Image of The Buddha*. (London: Sirindia Publication and UNESCO, 1978), p. 209.

^{๒๖}Henderson and Hurvitz. *The Buddha of Seiryōji*. (*Artibus Asiae* 19 (1)). (Ascona: Artibus Asiae, 1956), p. 5 – 55.

ได้นำไปซ่อนไว้ที่วัดอีเกตุย (Egetui) ในเมืองอูลาน-อูเด (Ulan-Ude) ในสาธารณรัฐ ปกครองตนเองบูเรียติยา (Buryatiya) ในประเทศรัสเซียจนถึงทุกวันนี้^{๒๗}

พระพุทธรูปปฏิมาที่อาจจะจำลองมาจากพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ของพระเจ้าอูเทนที่สร้างขึ้นในประเทศไทยพบน้อยมาก ตัวอย่างได้แก่ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ยืน พระหัตถ์ขวาประทานอภัย พระหัตถ์ซ้าย ถือชายฉัตร ครองจีวรคลุมพระอังสาทั้งสองข้าง ซึ่งพุทธลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับ พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ของพระเจ้าอูเทนทุกประการ เพียงแต่รูปแบบของพระพุทธรูปปฏิมาองค์นี้ได้วิวัฒนาการไปตามยุคสมัยและค่านิยมของท้องถิ่น ที่เน้นความสมดุลงของจีวรที่แนบตามพระวรกาย และ พระเมสสิเป็นทรงกรวย เป็นต้น พระพุทธรูปองค์นี้น่าจะสร้างขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓) เมื่อคณะกัมโพชสงฆ์ปักขะเป็นที่แพร่หลายในแคว้นกัมโพช และมีศูนย์กลางอยู่ที่ ละโว้หรือลพบุรีในปัจจุบัน เนื่องด้วยว่านิกายกัมโพชสงฆ์ปักขะนี้ ได้รับเอาคติ ธรรม และความเชื่อจากมหายาน วัชรยาน และเถรวาทมาผสมกับชนบททางบาลี ก็เป็นไปได้ว่าพระพุทธรูปลักษณะของพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ของพระเจ้าอูเทนอันเป็นที่นิยมในลัทธิมหายาน จะนำมาสร้างขึ้นในประเทศไทย

ส่วนพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสร้างที่สาวัตถีนัน พระรัตนปัญญาเถระให้ข้อมูลเพิ่มเติมในหนังสือ *ชินกาลมาลีปกรณ์* ซึ่งแต่งขึ้นเป็นภาษาบาลี ที่นครเชียงใหม่ แล้วเสร็จใน ปี พ.ศ. ๒๐๗๑ ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๒๘ ความว่า พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์นั้นสร้างขึ้น ๗ ปี ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะ เสด็จปรินิพพาน นอกจากนั้นแล้วยังกล่าวว่า กษัตริย์เมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งน่าจะ ได้แก่ รัมมัญญเทศ หรือ พม่าตอนใต้^{๒๘} ได้อัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์มาบูชาในดินแดนของพระองค์ ต่อมาพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ยังได้ถูกอัญเชิญไปบูชาอีกหลายเมืองในล้านนา เช่น พะเยา และเชียงใหม่ ก่อนที่จะนำมาประดิษฐานในอุโบสถวัดเจ็ดยอดที่นครเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๐๖๘ ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๒๕^{๒๙}

พระรัตนปัญญาเถระมิได้ให้รายละเอียดว่า พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์องค์นี้เป็นพระพุทธรูปปฏิมาประทับหรือพระพุทธรูปปฏิมายืน แต่ตำนานพระแก่นจันทร์ กล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปปฏิมาที่สลักขึ้นจากไม้แก่นจันทร์แดง โดยให้สัดส่วนของพระพุทธรูปปฏิมาซึ่งคาดคะเนได้น่าจะเป็นพระพุทธรูปปฏิมาแบบประทับ^{๓๐} เช่น แท่นสูง ๖ อกคูลี (๑๒ เซนติเมตร) พระองค์สูง ๒๒ อกคูลี (๔๔ เซนติเมตร) หน้าตักกว้าง ๒๒ อกคูลี (๔๔ เซนติเมตร) พระอังสากว้าง ๒๓ อกคูลี (๔๗ เซนติเมตร)^{๓๑} แต่ พงศาวดารโยนก ของพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) กลับระบุว่า “เป็น พระพุทธรูปยืน มีแท่นสูง ๖ นิ้ว

^{๒๗} Terentyev, Andrey. “Buddha Images – The Sandalwood Statue.” *National Museum Volunteers Newsletter*, (August 15), 2007), n.p.n.

^{๒๘} Jayawickrama, N.A. *The Sheaf of Garlands of the Epochs of the Conqueror Being a Translation of Jinakâamâlîpakara am of Ratanapañña Thera of Thailand*. (London: The Pali Text Society, 1968), p. 3.

^{๒๙} พระรัตนปัญญาเถระ, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๑), หน้า ๑๔๕ – ๑๔๗.

^{๓๐} สงวน รอดบุญ, *พุทธศิลปลาว*, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

^{๓๑} Penth, Hans. *Jinakâlamâlî Index*. Chiangmai : Silkworm Books, 1994), p. 169.

พระองค์สูง ๒๒ นิ้ว วัดรอบพระองค์ได้ ๒๓ นิ้วกึ่ง”^{๓๒} เป็นไปได้ว่ามีการสับสนระหว่างพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล กับพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ที่พระเจ้าแสนพุกษัตริย์ล้านนาทรงสร้างขึ้นที่เวียงแสนน้อย ไกล่สบกก ซึ่งเป็น พระพุทธรูปปฏิมาเย็น^{๓๓} อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่าพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ที่กล่าวถึงข้างต้นทั้งสององค์นี้มีพุทธลักษณะเป็นอย่างไรและปัจจุบันอยู่ที่ใด

ดังนั้น พระพุทธรูปปฏิมา ซึ่งหมายถึงรูปเปรียบหรือรูปแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า พระพุทธรูปปฏิมาจึงเป็นรูปจำลองของพระพุทธรูป และก็เป็นรูปจำลองของพระพุทธรูปปฏิมาที่จำลองสืบต่อๆ กันมา ดังเห็นได้จากการที่พระพุทธรูปปฏิมาจำนวนมากมีพุทธลักษณะที่คล้ายกัน โดยมูลเหตุที่ทำให้คล้ายกันนั้นมิได้มาจากการสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัย แต่ทว่ามาจากความต้องการของพุทธศาสนิกชนที่จะจำลองพุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และมุ่งสืบทอดพุทธลักษณะของพระพุทธรูปซึ่งเป็นต้นแบบไว้ให้ได้มากที่สุด ดังเช่นการจำลองพระพุทธรูปแก่นจันทร์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๒.๔ พระพุทธรูปลักษณะ พระอิริยาบถ และปาง

๑) พระพุทธรูปลักษณะ

พระพุทธรูปลักษณะ หรือมหาปुरुสลักษณะของพระพุทธรูปเจ้า เป็นลักษณะพิเศษลักษณะเฉพาะของพระองค์ เป็นลักษณะของพระมหาบุรุษ อันเป็นลักษณะของบุคคลผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า

มหาปुरुสลักษณะ หมายถึง ลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ อันได้แก่ มหาปुरुสลักษณะของพระพุทธรูปเจ้า^{๓๔}

มหาปुरुสลักษณะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาชั้นพระไตรปิฎก พบในพระวินัยปิฎก ซึ่งมีกล่าวไว้เพียงบางประการเท่านั้น แต่มีปรากฏอย่างละเอียดในพระสุตตันตปิฎก ดังนี้

มหาปुरुสลักษณะในพระวินัยปิฎก

ในพระวินัยปิฎกกล่าวถึงมหาปुरुสลักษณะตอนที่อสิตดาบสหรือกาฬเทวิลดาบสเมื่อได้ทราบข่าวการประสูติก็ได้เดินทางจากอาศรมที่ติดกับภูเขาคิมพานต์ เพื่อเข้าเยี่ยมพระโอรส อสิตดาบสประนมหัตถ์ถวายอภิวาทแทบพระบาททั้งสองของพระโอรส เพราะได้เห็นรูปลักษณะของพระโอรส ปรากฏตรงตามตำรามหาบุรุษพยากรณ์ศาสตร์ และได้กล่าวคำทำนายพระลักษณะของพระโอรสว่ามีคติเป็น ๒ ประการ ตรงตามตำรา คือ ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชา และหากเสด็จออกบรรพชาจะได้ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกในโลก^{๓๕}

^{๓๒}พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค), พงศาวดารโยนก, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ, ๒๔๗๘), พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์โท เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล) ๒ มิถุนายน, หน้า ๓๕๑.

^{๓๓}พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๙๖.

^{๓๔}พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), พจนานุกรมบาลี - ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ยูรวงค์พริ้นตัง, ๒๕๓๙), หน้า ๓๖๔.

^{๓๕}จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓.

อีกเหตุการณ์หนึ่ง เมื่อพระโอรสประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะได้เชิญพราหมณ์ ๘ คน ให้พิจารณาพระลักษณะพยากรณ์และขนานพระนามพระโอรสตามคุณพิเศษที่ปรากฏ คือ พระโอรสทรงมีพระรัศมีโอภาสงามแผ่ชานออกจากพระวรกายเป็นปกติ จึงขนานพระนามว่า “อังคีรส” และอีกพระนามหนึ่งว่า “สิทธัตถะ” ซึ่งแปลว่า ผู้มีความต้องการสำเร็จหรือผู้ปรารถนาสิ่งใดก็สำเร็จตามความประสงค์ หลังจากขนานพระนามพระโอรสแล้ว พราหมณ์เจ็ดคนได้ทำนายพระลักษณะของพระโอรสมีคติเป็น ๒ อย่าง คือ ถ้าอยู่ครองฆราวาสจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ถ้าเสด็จออกบรรพชาจะได้ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกในโลก แต่อัญญาโกณฑัญญะพราหมณ์ซึ่งหนุ่มที่สุดได้พิจารณาพระลักษณะของพระโอรสเห็นว่า มีลักษณะมหาบุรุษชัดเจน จึงทำนายว่าพระโอรสจักต้องเสด็จออกบวช ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกในโลกแน่นอน^{๓๖}

จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกทั้งสองตอนนี้ไม่มีการกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับมหาบุรุษลักษณะแต่ประการใด เพียงแต่กล่าวถึงลักษณะของพระโอรสว่าตรงตามมหาบุรุษลักษณะทุกประการเท่านั้น

นอกจากนี้ ในวินัยปิฎก มหาวรรค ได้กล่าวถึงมหาบุรุษลักษณะเกี่ยวกับพระฉวีวรรณของพระพุทธรเจ้าไว้ดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระฉวีวรรณเสมอด้วยสีลิมทองสิงคี ทรงฝึกอินทรีย์แล้ว ทรงพันวิเศษแล้ว ได้เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยเหล่าภิกษุที่เคยเป็นชฎิลผู้ฝึกอินทรีย์และทรงพันแล้ว วิเศษแล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระฉวีวรรณเสมอด้วยสีลิมทองสิงคี ทรงพันแล้ว ทรงพันวิเศษแล้ว ได้เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยเหล่าภิกษุที่เคยเป็นชฎิลผู้พันแล้ว พันวิเศษแล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระฉวีวรรณเสมอด้วยสีลิมทองสิงคี ทรงข้ามแล้ว ทรงพันวิเศษแล้ว ได้เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยเหล่าภิกษุที่เคยเป็นชฎิลผู้ข้ามแล้ว พันวิเศษแล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระฉวีวรรณเสมอด้วยสีลิมทองสิงคี ทรงสงบแล้ว ทรงพันวิเศษแล้ว ได้เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยเหล่าภิกษุที่เคยเป็นชฎิลผู้สงบแล้ว พันวิเศษแล้ว^{๓๗}

ในวินัยปิฎก มหาวรรคที่กล่าวมานี้ เป็นการกล่าวสรรเสริญพระฉวีวรรณของพระผู้มีพระภาค ว่า ผุดผ่องเสมอด้วยสีลิมทอง ซึ่งเป็นอนุพนัญชนะข้อที่ ๑๑ ว่าเป็นผู้มีพระฉวีสีตั้งทองอันเป็นองค์ประกอบย่อยของมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ซึ่งจะดูเปล่งปลั่งกว่าสีผิวของคนปกติทั่วไป

มหาบุรุษลักษณะในพระสูตรต้นตปิฎก

ในพระสูตรต้นตปิฎกมีการกล่าวถึงมหาบุรุษลักษณะไว้ดังนี้

ในที่ฌนิกาย มหาวรรค กล่าวถึงธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ ๑๖ ประการ ดังนี้

^{๓๖} อ่างแล้ว, จันท์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, หน้า ๒๔.

^{๓๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔๘/๗๐.

๑. มีสติสัมปชัญญะตลอด ตั้งแต่จุดจากสวรรคตขึ้นดุสิตจนถึงเสด็จลงสู่พระกรรมของพระมารดา

๒. เวลาที่พระโพธิสัตว์จุดจากสวรรคตขึ้นดุสิตเสด็จลงสู่พระกรรมของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ล่องเทวานุภาพของเหล่าเทพ แม้ในช่องว่างโลกซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิดหรือที่มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มากมีอำนาจมาก ส่งแสงไปไม่ถึงก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้น เหล่าสัตว์ที่เกิดในที่นั้นๆ จึงรู้จักกันและกันว่ายังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้เหมือนกัน และ ๑๐ สหัสสีโลกธาตุสิ้นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏขึ้นในโลก

๓. เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระกรรมของพระมารดา มีเทพบุตร ๔ องค์ เข้าไปอารักขาประจำชาติทั้ง ๔ ทิศด้วย ตั้งใจว่ามนุษย์หรืออมนุษย์อย่าได้เบียดเบียนพระโพธิสัตว์หรือพระมารดาของพระโพธิสัตว์เลย

๔. เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระกรรมของพระมารดา พระมารดามีปกติทรงศีลคือเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤตินิดในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการเสพของมีนเมาและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

๕. เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระกรรมของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความรู้สึกทางกามารมณ์ เป็นผู้ที่บุรุษไม่มีจิตกำหนดใดๆ ไม่สามารถล่วงเกินได้

๖. เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระกรรมของพระมารดา พระมารดาทรงได้กามคุณ ๕ อัมเอิบพรั่งพร้อม

๗. เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระกรรมของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความเจ็บป่วยใดๆ ทรงมีความสุข ไม่ลำบากพระวรกาย มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ภายในพระกรรม มีพระอวัยวะสมบูรณ์ มีพระอินทรีย์ไม่บกพร่อง

๘. เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาของพระองค์สวรรคตไปเกิดในสวรรคตขึ้นดุสิต

๙. พระมารดาของพระโพธิสัตว์ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไป ที่คลอดบุตรหลังจากตั้งครรภ์ได้ ๙ เดือน หรือ ๑๐ เดือน ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ประสูติพระโอรสเมื่อทรงพระครรภ์ ๑๐ เดือนเท่านั้น

๑๐. พระมารดาของพระโพธิสัตว์ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไป ซึ่งจะนั่งคลอดหรือนอนคลอดก็ได้ ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ประทับยืนประสูตเท่านั้น

๑๑. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระกรรมของพระมารดา ในตอนแรกเหล่าเทพจะทำพิธีต้อนรับ หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของมนุษย์

๑๒. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระกรรมของพระมารดา ยังไม่ทันสัมผัสแผ่นดิน เทพบุตร ๔ องค์ ช่วยกันประคองพระโพธิสัตว์ไปไว้เบื้องพระพักตร์ของพระมารดา แล้วกราบทูลว่าโปรดพระทัยเกิดพระเทวี พระราชโอรสของพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้นเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ (คติ ๒ ประการ)

๑๓. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา เสด็จออกโดยง่าย ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำเมือก เลือด หรือสิ่งไม่สะอาดใดๆ เป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์เหมือนแก้วมณีที่บุคคลาวงไว้ในผ้ากาสิกพัศตร์ข้อม ไม่ทำให้ผ้ากาสิกพัศตร์แปดเปื้อน ถึงผ้ากาสิกพัศตร์ก็ไม่ทำให้แก้วมณีแปดเปื้อนฉนั้นใด เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดาเสด็จออกโดยง่าย เป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์ฉนั้นนั้น

๑๔. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดามีธารน้ำปรากฏในอากาศ ๒ สาย คือธารน้ำเย็นและธารน้ำอุ่น เพื่อชำระล้างพระโพธิสัตว์และพระมารดา

๑๕. เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ครู่หนึ่ง ทรงยืนได้อย่างมั่นคงด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกัน ทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ทรงดำเนินไป ๗ ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากันเศวตฉัตรตามเสด็จทอดพระเนตรไปยังทิศต่างๆ แล้วทรงเปล่งพระอาสภวาจา (วาจาอย่างองอาจ) ว่า “เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก”

๑๖. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าปรากฏขึ้นในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก เหล่าสรรพสัตว์ในหมื่นโลกธาตุสามารถมองเห็นกันได้^{๓๔}

ธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ทั้ง ๑๖ ประการ แม้จะไม่ระบุถึงมหาปฐิสลักษณ์ไว้อย่างชัดเจน แต่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมหาบุรุษกับธรรมชาติทั้ง ๑๖ ประการเหล่านี้ เพราะเหตุว่าผู้เป็นมหาบุรุษที่สมบูรณ์ด้วยมหาปฐิสลักษณ์ ๓๒ ประการที่อุบัติในโลกมนุษย์และได้ตรัสรู้หลุดตรัสมาสัมโพธิญาณเท่านั้น จึงจะเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติ ๑๖ ประการเหล่านี้ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นธรรมชาติของมหาบุรุษโดยแท้

ในมหาปทานสูตร ที่ขนิทาย มหาวรรค พบว่า พระสมณโคดมพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า มหาบุรุษผู้สมบูรณ์ด้วยมหาปฐิสลักษณ์ ๓๒ ประการ มีคติเป็น ๒ อย่างเท่านั้น

ลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ^{๓๕}

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระวิปัสสิราชกุมารประสูติแล้ว พวกอำมาตย์ได้กราบทูลพระเจ้าพันธุมว่า ‘ขอเดชะ พระราชโอรสของพระองค์ประสูติแล้วโปรดทอดพระเนตรเถิด’ พระเจ้าพันธุมได้ทอดพระเนตรวิปัสสิราชกุมาร แล้วรับสั่งให้เชิญพราหมณ์โหราจารย์มาตรัสว่า ‘พราหมณ์โหราจารย์จงทำนายวิปัสสิราชกุมาร’

พวกพราหมณ์โหราจารย์เห็นพระวิปัสสิราชกุมารแล้วได้กราบทูลพระเจ้าพันธุมว่า ‘ขอเดชะ โปรดพวยพระทัยเถิด พระราชโอรสของพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้นเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ นับว่าเป็นลาภ

^{๓๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗ - ๓๒/๑๑ - ๑๕.

^{๓๕}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓ - ๓๕/๑๕ - ๒๐.

ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๒๕๘/๘๙ - ๙๐, ที.ปา. ๑๑/๑๙๙ - ๒๐๐/๑๒๓ - ๑๒๕, ม.ม. ๑๓/๑๘๖/๓๖๘ - ๓๗๐.

อันประเสริฐของพระองค์ผู้ได้พระราชโอรสเช่นนี้อยู่ในราชตระกูล เพราะพระราชกุมารนี้สมบูรณ์ด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ที่เป็นเหตุให้มหาบุรุษมีคติ^{๔๐} ๒ อย่าง ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

๑. ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขตทรงได้รับชัยชนะ มีพระราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นางแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย่อأيราชศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรมไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตราครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต

๒. ถ้าเสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลส^{๔๑} ในโลก

พระราชกุมารนี้ ทรงสมบูรณ์ด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ที่เป็นเหตุให้มหาบุรุษมีคติ ๒ อย่าง ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

๑. มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน ข้อที่พระราชกุมารมีฝ่าพระบาทราบเสมอกันนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒. พื้นฝ่าพระบาททั้งสองของพระราชกุมารนี้ มีจักรซึ่งมีกำข้างละ ๑,๐๐๐ ชี่ มีกง มีดุม และมีส่วนประกอบครบทุกอย่าง ข้อที่พื้นฝ่าพระบาททั้งสองของพระราชกุมารนี้ มีจักรซึ่งมีกำข้างละ ๑,๐๐๐ ชี่ มีกง มีดุม และมีส่วนประกอบครบทุกอย่างนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๓. มีสันพระบาทยื่นยาวออกไป ข้อที่พระราชกุมารมีสันพระบาทยื่นยาวออกไปนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๔. มีพระองค์ลียว ข้อที่พระราชกุมารมีพระองค์ลียวนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๕. มีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่ม ข้อที่พระราชกุมารมีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่มนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๖. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีเส้นที่ข้อพระองค์ลัดกันเป็นรูปตาข่าย ข้อที่พระราชกุมารมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีเส้นที่ข้อพระองค์ลัดกันเป็นรูปตาข่ายนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๗. มีข้อพระบาทสูง ข้อที่พระราชกุมารมีข้อพระบาทสูงนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๘. มีพระขงฆ์เรียวดุจแข้งเนื้อทราย ข้อที่พระราชกุมารมีพระขงฆ์เรียวดุจแข้งเนื้อทรายนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

^{๔๐}คติ มีความหมายหลายนัย คือ (๑) ที่ที่สัตว์จะไปเกิด (๒) อธิษาศัย (๓) ที่พึ่ง (๔) ความสำเร็จ ในที่นี้หมายถึงความสำเร็จ คือบรรลุผลตามจุดหมาย (ที.ม.อ. ๓๓/๓๗)

^{๔๑}กิเลสในที่นี้หมายถึงราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺฐิ กิเลส ตัณหาที่ปิดกั้นกุศลธรรม (ที.ม.อ. ๓๔/๓๙)

๙. เมื่อประทับยืน ไม่ต้องน้อมพระองค์ลงก็ทรงลูบคลำถึงพระชานุด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองได้ ข้อที่พระราชกุมารเมื่อประทับยืนไม่ต้องน้อมพระองค์ลงก็ทรงลูบคลำถึงพระชานุด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองได้นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๐. มีพระคุษฐานเร้นอยู่ในฝักเร้นอยู่ในฝัก ข้อที่พระราชกุมารมีพระคุษฐานเร้นอยู่ในฝักนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๑. มีพระฉวีสีทอง มีพระฉวีเปล่งปลั่งดุจทองคำ ข้อที่พระราชกุมารมีพระฉวีสีทอง มีพระฉวีเปล่งปลั่งดุจทองคำนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๒. มีพระฉวีละเอียดจนละอองรุลีไม่อาจติดพระวรกายได้ ข้อที่พระราชกุมารมีพระฉวีละเอียดจนละอองรุลีไม่อาจติดพระวรกายได้นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๓. มีพระโลมชาติเดี่ยว คือ ในแต่ละขุมมีเพียงเส้นเดียว ข้อที่พระราชกุมารมีพระโลมชาติเดี่ยว คือ ในแต่ละขุมมีเพียงเส้นเดียวนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๔. มีพระโลมชาติปลายอนขึ้น คือ พระโลมชาติขอดเป็นวงเวียนขวาดังกมลสิครามเข็มดั่งดอกอัญชัน ข้อที่พระราชกุมารมีพระโลมชาติปลายอนขึ้น คือ พระโลมชาติขอดเป็นวงเวียนขวาดังกมลสิครามเข็มดั่งดอกอัญชันนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๕. มีพระวรกายตั้งตรงดุจกายพรหม ข้อที่พระราชกุมารมีพระวรกายตั้งตรงดุจกายพรหมนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๖. มีพระมังสะไนที่ ๗ แห่ง^{๔๒} เต็มบริบูรณ์ ข้อที่พระราชกุมารมีพระมังสะไนที่ ๗ แห่งเต็มบริบูรณ์นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๗. มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ดุจลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์ ข้อที่พระราชกุมารมีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ดุจลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๘. มีร่องพระปฤษฎางค์เต็มเสมอกัน ข้อที่พระราชกุมารมีร่องพระปฤษฎางค์เต็มเสมอกันนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๑๙. มีพระวรกายเป็นปริมณฑลดุจปริมณฑลของต้นไทร พระวรกายสูงเท่ากับ ๑ วาของพระองค์ ๑ วาของพระองค์เท่ากับส่วนสูงพระวรกาย ข้อที่พระราชกุมารมีพระวรกายเป็นปริมณฑลดุจปริมณฑลของต้นไทร พระวรกายสูงเท่ากับ ๑ วาของพระองค์ ๑ วาของพระองค์เท่ากับส่วนสูงพระวรกายนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒๐. มีลำพระศอกกลมเท่ากันตลอด ข้อที่พระราชกุมารมีลำพระศอกกลมเท่ากันตลอดนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒๑. มีเส้นประสาทรับรสพระกระยาหารได้ดี ข้อที่พระราชกุมารมีเส้นประสาทรับรสพระกระยาหารได้ดีนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒๒. มีพระหนุดุจคางราชสีห์ ข้อที่พระราชกุมารมีพระหนุดุจคางราชสีห์นี้เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

^{๔๒}ที่ ๗ แห่ง ในที่นี้ คือ หลังพระหัตถ์ทั้ง ๒ ข้าง หลังพระบาททั้ง ๒ ข้าง พระอังสะทั้ง ๒ ข้าง และลำพระศอก (ที.ม.อ. ๓๕/๔๓)

๒๓. มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ ข้อที่พระราชกุมารมีพระทนต์ ๔๐ ซี่นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒๔. มีพระทนต์เรียบเสมอกัน ข้อที่พระราชกุมารมีพระทนต์เรียบเสมอกันนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒๕. มีพระทนต์ไม่ห่างกัน ข้อที่พระราชกุมารมีพระทนต์ไม่ห่างกันนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒๖. มีพระเขี้ยวแก้วขาวงาม ข้อที่พระราชกุมารมีพระเขี้ยวแก้วขาวงามนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒๗. มีพระชีวหาใหญ่ยาว ข้อที่พระราชกุมารมีพระชีวหาใหญ่ยาวนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒๘. มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ตรัสดุจเสียงร้องของนกกการเวก ข้อที่พระราชกุมารมีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ตรัสดุจเสียงร้องของนกกการเวกนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๒๙. มีพระเนตรดำสนิท ข้อที่พระราชกุมารมีพระเนตรดำสนิทนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๓๐. มีดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพ็งตลอด ข้อที่พระราชกุมารมีดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพ็งตลอดนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๓๑. มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนปุยนุ่น ข้อที่พระราชกุมารมีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนปุยนุ่นนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

๓๒. มีพระเศียรดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์ ข้อที่พระราชกุมารมีพระเศียรดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น

ในขุททกนิกาย กล่าวถึงมหาปุริสลักษณะเกี่ยวกับพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีคุณลักษณะพิเศษ ๘ ประการ คือ

๑. สละสลวย
๒. ชัดเจน
๓. ไพเราะ
๔. น่าฟัง
๕. กลมกล่อม
๖. ไม่แหบพร่า
๗. ลุ่มลึก
๘. ก้องกังวาน^{๔๓}

ธรรมชาติของพระพุทธเจ้าทรงมีพระสุรเสียงเปล่งดุจเสียงพรหม คือก้องกังวาน ไพเราะ ดุจเสียงนกกการเวก มีความสละสลวย กลมกล่อมน่าฟัง อีกทั้งมีความลุ่มลึกแต่ชัดเจนและไม่แหบพร่า พระสุรเสียงของพระพุทธเจ้าทำให้ผู้ฟังเกิดความยินดี ปราโมทย์ สงบ เย็น คุณลักษณะพิเศษแห่งเสียงนี้ตรงกับมหาปุริสลักษณะที่ ๒๘

^{๔๓} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๐/๕๓๖.

ในลักขณสูตร ที่ชนิกาย ปาฏิวรรค พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายถึงมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ที่พระมหาบุรุษ ประกอบแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้มีคติสองเท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น ถ้าครองเรือนจะ ได้เป็นพระจักรพรรดิ

อนึ่ง ถ้าพระมหาบุรุษเสด็จออกบวชจะเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีหลังคา หรือกิเลสอันเปิดแล้วในโลก^{๔๔}

ในพระสูตรนี้ นอกจากพระพุทธเจ้าตรัสแสดงมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการแล้ว ยังตรัสถึง สาระสำคัญว่า ชาตีก่อนที่จะอุบัติในโลกมนุษย์มีลักษณะเป็นมหาบุรุษสมบูรณ์ด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ จุตินโลกสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิบดีทิพย์ รูปทิพย์ เสี่ยงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ และโณภูมิติพย์

มหาปุริสลักษณะ ลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ อันเป็นพุทธลักษณะของพระพุทธเจ้า รายละเอียดตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในสุดตันตปิฎก มหาปทานสูตร ที่ชนิกาย มหาวรรค เป็นหลักแล้ว ยังมีอนุพยัญชนะ (อวัยวะส่วนปลีกย่อย) อีก ๘๐ ประการ ที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้านั้นแตกต่างจากบุคคลทั่วไป แม้แต่พระจักรพรรดิราชเช่นใด

อนุพยัญชนะ^{๔๕} ลักษณะน้อยๆ

พระลักษณะข้อปลีกย่อยของพระมหาบุรุษ นอกเหนือจากมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ อีก ๘๐ ประการ นิยมเรียกว่า อสตียานุพยัญชนะ คือ

๑. มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทอันเหลืองงาม
๒. นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวยาวไป โดยลำดับแต่ต้นจนปลาย
๓. นิ้วพระหัตถ์ และนิ้วพระบาทกลมดูจนายช่างกลึงเป็นอันดี
๔. พระนขาทั้ง ๒๐ มีสีอันแดง
๕. พระนขาทั้ง ๒๐ นั้นงอนงามซ้อนขึ้นเบื้องบนมิได้ค้อมลงเบื้องต่ำ ดุจเล็บแห่ง

สามัญชนทั้งปวง

๖. พระนขานั้นมีพรรณอันเกลี้ยงกลม สนิทมิได้เป็นริ้วรอย
๗. ข้อพระหัตถ์และข้อพระบาทซ่อนอยู่ในพระมังสะ มิได้สูงขึ้นปรากฏออกมา

ภายนอก

๘. พระบาททั้งสองเสมอกัน มิได้ย่อมใหญ่กว่ากัน มาตรฐานเท่าเมล็ดงา
๙. พระดำเนินงามดูอาการเดินแห่งกุญชรชาติ
๑๐. พระดำเนินงามดูจสีหราช
๑๑. พระดำเนินงามดูดำเนินแห่งหงส์

^{๔๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๕๙.

^{๔๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑๔ - ๓๑๖.

๑๒. พระดำเนินงามดุจอุสุภราชดำเนิน
๑๓. ขณะเมื่อยืนจะย่างดำเนินนั้น ยกพระบาทเบื้องขวาออกไปก่อน พระกายเยื้องไปข้างเบื้องขวาก่อน
๑๔. พระชานุมณฑลเกลี้ยงกลมงามบริบูรณ์ บรมิได้เห็นอัญฐิสะบ้าปรากฏออกมาภายนอก
๑๕. มีบุรุษพยัญชนะบริบูรณ์ คือมิได้มีกิริยามารยาทคล้ายสตรี
๑๖. พระนาภิมิได้บกพร่อง กลมงามมิได้วิกลในทีใดที่หนึ่ง
๑๗. พระอุทรมีสันฐานอันลึก
๑๘. ภายในพระอุทรมีรอยเวียนเป็นทักษิณาวรรต
๑๙. ลำพระเพลาทั้งสองกลมงามดุจลำสุวรรณกัทลี
๒๐. ลำพระกรทั้งสองงามดุจวงแหงเอราวัดเทพยหัตถิ
๒๑. พระอังคาศพใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี คือ งามพร้อมทุกสิ่งหาที่ตำหนิ บรมิได้
๒๒. พระมังสะที่ควรจะหนักหนา ที่ควรจะบางก็บางตามที่ทั่วทั้งประสรกาย
๒๓. พระมังสะมิได้หดหู่ในทีใดที่หนึ่ง
๒๔. พระสรกายทั้งปวงปราศจากต่อมและไฝปาน มูลแมลงวันมิได้มีในทีใดที่หนึ่ง
๒๕. พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสมกันโดยตามลำดับทั้งเบื้องบนแลเบื้องล่าง
๒๖. พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสิ้นปราศจากมลทินทั้งปวง
๒๗. ทรงพระกำลังมาก เสมอด้วยกำลังแห่งกฤษณะชาติ ประมาณถึงพันโกฏิข้าง ถ้าจะประมาณด้วยกำลังบุรุษก็ได้ถึงแสนโกฏิบุรุษ
๒๘. มีพระนาสิกอันสูง
๒๙. สันฐานนาสิกงามแฉล้ม
๓๐. มีพระโอษฐ์เบื่องบนเบื่องต่ำมิได้เข้าออกกว่ากัน เสมอเป็นอันดี มีพรรณแดงงามดุจสีผลตำลึงสุก
๓๑. พระทนต์บริสุทธิ์ปราศจากมูลมลทิน
๓๒. พระทนต์ขาวดุจดั่งสีสังข์
๓๓. พระทนต์เกลี้ยงสนิทมิได้เป็นริ้วรอย
๓๔. พระอินทรีย์ทั้ง ๕ มีจักขุนทรีย์เป็นอาทิงามบริสุทธิ์ทั้งสิ้น
๓๕. พระเขี้ยวทั้ง ๔ กลมบริบูรณ์
๓๖. ดวงพระพักตร์มีสันฐานยาวสวย
๓๗. พระปรารค์ทั้งสองดูเปล่งงามเสมอกัน
๓๘. ลายพระหัตถ์มีรอยอันลึก
๓๙. ลายพระหัตถ์มีรอยอันยาว
๔๐. ลายพระหัตถ์มีรอยอันตรง บรมิได้ค้อมคด
๔๑. ลายพระหัตถ์มีรอยอันแดงรุ่งเรือง
๔๒. รัศมีพระกายโอภาสเป็นปริมณฑลโดยรอบ

๔๓. กระพุ่มพระปรารักษ์ทั้งสองเครื่องครัดบริบูรณ์
๔๔. กระบอกพระเนตรกว้างแลยาวงามพอสมกัน
๔๕. ดวงพระเนตรกรอบด้วยประสาททั้ง ๕ มีชาวเป็นอาทิผ่องใสบริสุทธิ์ทั้งสิ้น
๔๖. ปลายเส้นพระโลมาทั้งหลายมีได้งอมีได้คด
๔๗. พระชีวหามีสีฐานอันงาม
๔๘. พระชีวหาอ่อนบมิได้กระด้างมีพรรณอันแดงเข้ม
๔๙. พระกรรมทั้งสองมีสีฐานอันยาวดุจกลีบปทุมชาติ
๕๐. ช่องพระกรรมมีสีฐานอันกลมงาม
๕๑. ระเบียบพระเส้นทั้งปวงนั้นสละสลวยบมิได้หตุหุในที่อันใดอันหนึ่ง
๕๒. แถวพระเส้นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมังสะทั้งสิ้น บมิได้เป็นคลื่นฟูขึ้นเหมือน

สามัญชนทั้งปวง

๕๓. พระเศียรมีสีฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว
๕๔. ปริมณฑลพระนลาฏโดยกว้างยาวพอสมกัน
๕๕. พระนลาฏมีสีฐานอันงาม
๕๖. พระโขนงมีสีฐานอันงามดุจคันธนูอันงังไว้
๕๗. พระโลมาที่พระโขนงมีเส้นอันละเอียด
๕๘. เส้นพระโลมาที่พระโขนงงอกขึ้นแล้วล้มราบไปโดยลำดับ
๕๙. พระโขนงนั้นใหญ่
๖๐. พระโขนงนั้นยาวสุดหางพระเนตร
๖๑. ผิวพระมังสะละเอียดทั่วทั้งพระกาย
๖๒. พระสรีรกายรุ่งเรืองไปด้วยสิริ
๖๓. พระสรีรกายมิได้มัวหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
๖๔. พระสรีรกายสดชื่นดุจดวงดอกปทุมชาติ
๖๕. พระสรีรสัมผัสอ่อนนุ่มสนิท บมิได้กระด้างทั่วทั้งพระกาย
๖๖. กลิ่นพระกายหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุคนธฤชณา
๖๗. พระโลมามีเส้นเสมอกันทั้งสิ้น
๖๘. พระโลมามีเส้นละเอียดทั่วทั้งพระกาย
๖๙. ลมอัสสาสะและปัสสาสะลมหายพระทัยเข้าออกก็เดินละเอียด
๗๐. พระโอษฐ์มีสีฐานอันงามดุจแยม
๗๑. กลิ่นพระโอษฐ์หอมดุจกลิ่นอุบล
๗๒. พระเกศาดำเป็นแสง
๗๓. กลิ่นพระเกศาหอมฟุ้งจรดลบ
๗๔. พระเกศาหอมดุจกลิ่นโกมลบุบผชาติ
๗๕. พระเกศา มีสีฐานเส้นกลมสลวยทุกเส้น
๗๖. พระเกศาดำสนิททั้งสิ้น
๗๗. พระเกสากอปรด้วยเส้นอันละเอียด

๗๘. เส้นพระเกสาไม้ไผ่ยู่เหยง

๗๙. เส้นพระเกสาเวียนเป็นทักษิณาวรรตทุกๆ เส้น

๘๐. วิจิตรไปด้วยระเบียบพระเกตุมาลา กล่าวคือถ้องแถวแห่งพระรัศมีอันโชดนา
การขึ้น ณ เบื้องบนพระอุตมังคสิโรตม์

การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก ซ่อนนี่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อสันนิษฐานต่อไปว่า แบบหรือพิมพ์สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่วงที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน เพราะฉะนั้น เมื่อจะให้ช่างทำพระพุทธรูป ย่อมต้องบอกลักษณะที่ตนเองประสงค์จะให้ เป็น “ลักษณะของพระพุทธรูปต้องเป็นอย่างนี้ ส่วนนี้ยาว ส่วนนี้สั้น ส่วนนี้กลม...” การบอกลักษณะของพระพุทธรูปที่ประสงค์จะให้ เป็นนั้น ย่อมต้องอาศัยตำราเทียบเคียง นั่นคือต้องทราบข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธรูปเจ้า^{๔๖} ซึ่งคัมภีร์พุทธศาสนากล่าวถึงลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธรูปเจ้า ลักษณะนั้นคือ มหาบุริสลักษณะ หรือมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ตามที่ได้กล่าวแล้ว มีความสำคัญต่อพระพุทธรูปปฏิมาไทยเป็นอย่างมาก ถือเป็นต้นแบบที่ช่างถือเป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูปทั้งสิ้น และมีการปรับเปลี่ยนมหาบุรุษลักษณะบางประการที่มีมาแต่อดีตให้สอดคล้องจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของพระพุทธรูปปฏิมาไทย

๒) พระฉัพพรรณรังสี

รังสีที่แผ่จากพระวรกายของพระพุทธรูปเจ้า คือ ฉัพพรรณรังสี หมายถึง แสงสว่างที่พวยพุ่งออกจากจุดกลาง เป็นรัศมี ๖ ประการ ซึ่งเปล่งออกจากพระวรกายของพระพุทธรูปเจ้า ดังนี้

๑. นีละ เขียวเหมือนดอกอัญชัน
๒. ปีตะ เหลืองเหมือนหรรดาลทอง
๓. โลหิตะ แดงเหมือนตะวันอ่อน
๔. โอทาทะ ขาวเหมือนแผ่นเงิน
๕. มัญเชฐสีหงสบาท เหมือนดอกชงหรือหงอนไก่
๖. ประภัสสร เลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก^{๔๗}

สีทั้ง ๖ นี้ไม่ได้พุ่งออกเป็นสีๆ ดังที่แยกไว้ แต่แผ่ออกมาพร้อมกัน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์หนังสือพระปฐมสมโพธิ ซึ่งกล่าวถึงพระฉัพพรรณรังสีที่แผ่ชานออกจากพระวรกายพระพุทธรูปเจ้าไว้ในปริจเฉทที่ ๑๑ โปธิสัพพัญญูปริวรรต ตอนหนึ่งว่า

“...ในลำดับนั้น พระฉัพพรรณรังสีก็โอภาสแผ่ออกไปจากพระสรริกกาย อันว่านิลประกายก็เขียวสดเสมอด้วยดอกอัญชัน มิฉะนั้นดุจพื้นเมฆแลดอกนิลบุล แลปีกแห่งแมลงภู่พุ่งออกจากพระอังคาศพพในที่อันเขียวแล่นไปจับเอาราวป่า

^{๔๖}พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปณโณ), กำเนิดและพัฒนนาการแห่งพระพุทธรูป, http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=467&articlegroup_id=97 สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓.

แลพระรัศมีที่เหลืองนั้นก็มีความน่า ดั่งสีหรรดารทองแลดอกกรรณิการัแลกาญจนา บัญอันแผ้วไ้ว ออกจากพระสรริประเทศในที่อันเหลืองแล้วแล่นไปสู่อุทิสานุทิศ ต่างๆ พระรัศมีที่แดงก็แดงอย่างพาลทิพากร แลแก้วประพาฬ แลกมูทประทุม กุสุมบุปผชาติ โอภาสออกจากพระสรริอินทริย์ในที่อันแดงแล้วแล่นฉวัดเฉวียน ไปในประเทศที่หึ่งปวง พระรัศมีที่ขาวก็ขาวดุจดวงพระรัชนีกร แลแก้วมณีสีสังข์ แลแผ่นเงิน แลดวงดาวผกาพฤษ์พุ่งออกจากพระสรริประเทศที่อันขาวแล้ว แล่นไปในทิศโดยรอบ พระรัศมีหงสบาทก็พิลาสเล่ห์ประดุจสีดอกแข่งแลดอก ขบา แลดอกหงอนไก่ออกจากพระกรัชกายรุ่งเรืองจำรัส พระรัศมีประกัสสร อาภาครุณาดุจสีแก้วผลึกแลแก้วไพฑูริย์เลื่อมพราย ออกจากพระบวรกายแล่น ไปในทิศวิจิตรรุจิโรฬาร แลพระฉัพพรรณรังสีทั้ง ๖ ประการแผ่ไพศาล แวดล้อมไปโดยรอบพระสกลกายอินทริย์ กำหนดที่ ๑๒ ศอกโดยประมาณ อัน ว่าคศิสุริยประภาแลดาราก็วิกาลวิกลอับแสงเศร้ายี่ดุจหึ่งห้อยเหือดสิ้นสูญ บมิได้ จำรูญไฟโรจน์โชติชัชวาล...”^{๔๘}

รัศมีเอกเช่นฉัพพรรณรังสีนี้มีเฉพาะพระพุทเจ้าและเทวดาเท่านั้น นอกจากนี้ก็เกิดแต่ ธรรมชาติเช่นสีรุ้งที่เรียกกันเป็นสามัญว่า รุ้งกินน้ำ หรือพระจันทร์ พระอาทิตย์ทรงกลด ที่ออกจาก เทวดานั้นจะเห็นได้ดังที่พรรณนาไว้ในพระสูตรต่างๆ ในเวลาที่เทวดามาเฝ้าพระพุทเจ้าดังนี้

“...มีเทวดาตนหนึ่งมีรัศมีสว่างจำเข้ามาเฝ้าพระเชตวัน ทำพระเชตวันให้ สว่างไสวไปทั่วบริเวณ เข้าเฝ้าพระพุทเจ้าที่ประทับความสว่างของรัศมีนั้น ไม่ เหมือนแสงเดือนแสงตะวัน หรือไม่เหมือนแสงไฟ เป็นแสงสว่างที่เสมอกัน ทั้งหมด และเป็นแสงสว่างที่ไม่มีเงาเหมือนแสงอื่น เป็นแสงที่แผ่ไปติดอยู่ทั่ว บริเวณ...”^{๔๙}

“...ในสัปดาห์ที่ ๔ จากวันที่ตรัสรู้ พระพุทเจ้าเสด็จขึ้นประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ ณ เรือนแก้วที่เทวดาเนรมิตถวายทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นศรี มหาโพธิ์ ทรงพิจารณาธรรมตลอดเวลา ๗ วัน สถานที่นั้นเรียกว่า รัตนฆรเจดีย์ ในหนังสือพระปฐมสมโพธิกถา กล่าวว่าในสัปดาห์ที่ ๑-๓ พระฉัพพรรณรังสี (รัศมี ๖ ประการ) ยังมีได้โอภาสออกจากพระวรกาย จนในสัปดาห์ที่ ๔ เมื่อ เสด็จประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ ทรงพิจารณาธรรมในเรือนแก้วแล้ว พระ ฉัพพรรณรังสีจึงมีโอภาสออกมาจากพระวรกาย...”^{๕๐}

^{๔๘}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิ, (กรุงเทพมหานคร ; สหธรรมิก, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖. (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน จัดพิมพ์ในการออกเมรุพระราชเพลิงศพ พระ ธรรมปัญญาบดี (ถาวร ตีสานุกโร เจริญพานิช) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๘)

^{๔๙}<http://www.dhammadhain.org/buddha/g13.php> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๐

^{๕๐}<https://th.wikipedia.org/wiki/พระโคตมพุทธเจ้า> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๐

พระฉัพพรรณรังสีแผ่ออกจากพระวรกายของพระพุทธองค์นั้น ถือเป็นรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปปางเรือนแก้ว ซึ่งทำเป็นปางมารวิชัยอยู่ในเรือนแก้ว ซึ่งเป็นต้นแบบของพระพุทธชินราช บางแบบทำเป็นปางสมาธิ บางแบบทำเป็นปางขัดสมาธิเพชร^{๕๑}

และมีข้อความตอนหนึ่งในพระปฐมสมโพธิ ปริเฉทที่ ๑๓ ธรรมจักรปริวรรต ว่า

“...ฝ่ายว่าอุปกาศิวกเดินมาโดยทุราคมวิถีทางหว่างคยาประเทศเขตเมืองราชคฤห์กับพระมหาโพธิ์ต่อกัน แลเห็นไพโรสณฑ์อันอุฬารไพโรจน์พรรณรายด้วยข่ายพระฉัพพรรณรังสีโสภณพิลาสปรากฏโดยทวาทศอากาศ คือทั้งพสุธาธารแลอากาศก็โอภาสด้วยรัศมีมีพรรณแห่งละ ๖ อย่าง ทิวทั้งทิศล่างบนมาสัมผัสกายตนประหลาดหลากเห็นมหัศจรรย์ ไม่เคยพบเห็นเป็นเช่นนี้มาแต่ก่อน ถ้าจะเป็นเพลิงไฉนกายอาตมะจึงไม่ร้อนกระวนกระวาย แม้จะเป็นน้ำไฉนกายอาตมะจึงไม่ชุ่มชื้นเย็น อันนี้จะเป็นสิ่งอันใดยิ่งสงสัยสนเท่ห์จิต จึงเพ่งพิศแลไปข้างโน้นข้างนี้ก็เห็นองค์พระผู้ทรงสวัสดิภาคย์เสด็จจบจรมา รุ่งเรืองด้วยพระสิริอิติมหาทวัตตังสบุรุษลักษณะแลพระสยามประภาโอภาส เบื้องบนพระอุตมังคศีโรตม์ก็ช่วงโชติชลิตพิลาสด้วยพระเกตุมาลาครุวนาดุจรูททองทั้งแห่งประดับด้วยฉัพพรรณรังสีโอภาสแสงไพโรจน์จรัส...”^{๕๒}

๓) พระอิริยาบถ

พระอิริยาบถของพระพุทธปฏิมาที่สร้างขึ้นในประเทศไทยก่อนที่จะรับเอานิกายเถรวาท คณะมหาวิหารมาจากลังกานั้น สร้างขึ้นตามแบบพระพุทธปฏิมาของอินเดีย ซึ่งมี ๓ พระอิริยาบถหลัก คือ ประทับ (นั่ง) ยืน และไสยาสน์ (นอน) และเมื่อรับนิกายเถรวาท คณะมหาวิหารแล้ว จึงเพิ่มพระอิริยาบถลีลา (เดิน) ขึ้น รวมทั้งสิ้นเป็น ๔ พระอิริยาบถ

เฉพาะพระอิริยาบถประทับนั้น มี ๓ แบบหลัก ได้แก่ ประทับขัดสมาธิราบ ประทับขัดสมาธิเพชร และ ประทับห้อยพระบาท

- **ประทับขัดสมาธิราบ (วีราสนะ)** ได้แก่ประทับบนพื้น ไขว้พระขงฆ์ขวาซ้อนเหนือพระขงฆ์ซ้าย เป็นพระอิริยาบถของพระพุทธปฏิมาอินเดียภาคใต้ ที่สร้างขึ้นในรัฐอานธรประเทศ และพระพุทธปฏิมาลังกา

- **ประทับขัดสมาธิเพชร (วัชราสนะ)** ได้แก่ ประทับบนพื้น ไขว้พระขงฆ์หงายฝ่าพระบาทขึ้นทั้งสองข้าง เป็นพระอิริยาบถของพระพุทธปฏิมาที่สร้างขึ้นทางภาคเหนือของประเทศอินเดีย

- **ประทับห้อยพระบาท (ภัทธาสนะ)** ได้แก่ประทับบนบัลลังก์ ห้อยพระบาท เป็นพระอิริยาบถของพระพุทธปฏิมาในรัฐอานธรประเทศ และในถ้ำอัญญาภูริ มหาราษฎร์ ประเทศอินเดีย

^{๕๑}<https://th.wikipedia.org/wiki/ปางเรือนแก้ว> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๐

^{๕๒}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **พระปฐมสมโพธิ**, หน้า ๑๓๒.

พระอิริยาบถยืนมี ๒ แบบ ได้แก่ ยืนตรง และยืนเอียงพระวรกาย ยืนตรง (*สมภังค์*) คือ การยืนที่พระบาททั้งสองข้างรับน้ำหนักของพระวรกายเท่ากัน และการยืนเอียงพระวรกาย (*ตริภังค์*) คือ การยืนที่พระบาททั้งสองข้างรับน้ำหนักของพระวรกายไม่เท่ากัน โดยที่น้ำหนักลงที่ พระบาทข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งจะทำให้พระเศียร พระอังสา (ไหล่) และพระโสณี (สะโพก) เอียงท่ามมุมซึ่ง กันและกัน เพื่อให้เกิดความสมดุล

พระอิริยาบถลีลา หรือทรงพระดำเนิน (เดิน) คือ ฝ่าพระบาทข้างหนึ่งเหยียบราบลงบนพื้น อีกข้างหนึ่งยกส้นพระบาทขึ้น นิ้วพระบาทจรดพื้น

พระอิริยาบถไสยาสน์ คือ บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรักวี (สี่ข้าง) ด้านซ้าย

๔) ปาง และที่มาของปาง

พระอิริยาบถทั้ง ๔ ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ มีพระกิริยาของพระกรและพระหัตถ์เป็นองค์ประกอบ ซึ่งเรียกว่า ปาง หรือ *มูทรา* ปางแรกที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย ได้แก่ปางประทานอภัย ในสมัยราชวงศ์ปารเทียน ในรัฐคันธารราษฎร์ ประเทศอัฟกานิสถานและปากีสถานในปัจจุบัน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑) ต่อมาในช่วงที่ราชวงศ์กุษาณ ปกครองรัฐ คันธารราษฎร์ และรัฐมถุราทางภาคเหนือของอินเดีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ - กลาง ๘ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ - ปลาย ๒) จึงสร้างปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา และปางปรีณิพพาน ในช่วงเวลาเดียวกันราชวงศ์สาตวาหนปกครองรัฐอานธรประเทศทางภาคใต้ นิยมสร้างพระพุทธรูปปางสมาธิ นาคปรก ในช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะปกครองภาคกลางช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ - ปลาย ๑๑ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๔ - กลาง ๖) จึงเพิ่มปางประทานพร ปางแสดงธรรม และปางอุ้มบาตร ส่วนลัทธิประติษฐานปางรำพึงขึ้นสมัยโปโลนนารูวะ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ปลาย ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๓)

ปางประทานอภัย (*อภัยมูทรา*) คำว่า อภัย หมายถึงการไม่มีภัยอันตรายใดๆ ปางประทานอภัย ได้แก่ ยกพระกรขวา พระหัตถ์ขวาหงายออกและตั้งขึ้น เป็นพระกิริยาของพระหัตถ์ที่มีความเก๋ไก๋ที่สุด มีความหมายว่าเมื่อ มีพระองค์เป็นสรณะแล้ว ภัยอันตรายใดๆ จะไม่เกิดขึ้นกับผู้ที่เคารพบูชาพระพุทธรูปปฏิมา มีทั้งที่อยู่ในลักษณะของพระอิริยาบถลีลา และยืน ซึ่งเป็นปางของพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์จำลอง แบบประทับขัดสมาธิเพชรที่สร้างขึ้นที่รัฐคันธารราษฎร์ และมถุรา^{๕๓} และแบบประทับขัดสมาธิราบที่รัฐอานธรประเทศ^{๕๔} ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ - กลาง ๗ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑) และปรากฏขึ้นในมณฑลเสฉวน ประเทศจีนในศตวรรษต่อมา^{๕๕}

เมื่อลัทธิวัชรยาน หรือตันตระยานรุ่งเรืองขึ้นที่นาถัณฑา ในสมัยราชวงศ์ปาละ - เสนะทางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - กลาง ๑๗ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๘ -

^{๕๓}Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain*. (New York : Weatherhill (1985), p. 120, 123.

^{๕๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^{๕๕}Brinker, Helmut. (2002). *Return of the Buddha*. (London : Royal Academy of Arts, 2002), p. 28.

๑๑) ได้มีการ สร้างพระชินพุทธะขึ้น ๕ พระองค์ เพื่อเป็นบุคลาธิษฐานของชั้นที่ ๕ และเป็นพระตถาคตประจำทิศ โดยถวายปางให้เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละพระองค์ เช่น พระพุทธปฏิมาประทับขัดสมาธิเพชร ปางประทานอภัยนั้น มีความสำคัญและมีความหมายตามความเชื่อของลัทธิว่าเป็นรูปจำลองของพระ อโหมลสิทธิ พระชินพุทธะประจำทิศเหนือ

ปางมารวิชัย (กুমิลปรคุมุทรา) พระหัตถ์ขวาคำว่าบนพระชานุข้างขวา นิ้วพระหัตถ์ชี้ตั้งที่ฐาน พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีชัยชนะเหนือพระยามารแล้ว ทรงชี้อ้างพระธรณีเป็นพยาน จึงเป็นที่มาของปางอ้างพระธรณีเป็นพยาน ซึ่งเป็นชื่อของปางนี้ในภาษาสันสกฤต แต่ไทยนิยม เรียกว่า ปางมารวิชัย ปางนี้เป็นที่นิยมในภาคเหนือของอินเดีย โดยสร้างอยู่ในพระอิริยาบถแบบประทับ ขัดสมาธิเพชร โดยเฉพาะที่พุทธคยาในรัฐพิหาร สถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ ทรงตรัสรู้ และได้กลายเป็นปางที่เป็นรูปแบบเฉพาะของพุทธคยา ส่วนที่สร้างขึ้นที่ภาคใต้ของอินเดีย และลังกานั้น อยู่ในพระอิริยาบถแบบประทับขัดสมาธิราบ ซึ่งมีเพียงไม่กี่องค์^{๕๖} ส่วนไทยนั้น ก็นิยมสร้างปางนี้ในพระอิริยาบถแบบประทับขัดสมาธิราบ ยกเว้นแต่ส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธปฏิมาที่สร้างขึ้นที่พุทธคยา

ภายใต้ลัทธิวัชรยาน พระพุทธปฏิมาประทับขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัย ถือว่าเป็นรูปจำลอง ของพระอักษะภยะ พระชินพุทธะประจำทิศตะวันออก

ปางสมาธิ (ธยานมุทรา) พระหัตถ์ทั้งสองข้างวางขึ้นวางซ้อนกันบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาซ้อนบนพระหัตถ์ซ้าย ประทับขัดสมาธิเพชร ทางภาคเหนือของประเทศอินเดีย และประทับขัดสมาธิราบทางภาค ใต้ของอินเดีย ลังกา และไทย เป็นสัญลักษณ์ของการทำสมาธิ เมื่อพระโพธิสัตว์ สิ้นฤทธิ์ทรงทำสมาธิ ก่อนตรัสรู้ โดยทรงบรรลุนิยาม ๓ ประการ ตามลำดับ คือ ระลึกชาติได้ รู้เรื่องเกิดและตายทั้งของ พระองค์เองและของผู้อื่นได้ และรู้แจ้งในสังขารทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และทรงตรัสรู้ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๕๗}

ในรัฐอานธรประเทศ ทางตอนใต้ของอินเดียและลังกา นิยมสร้างรูปพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับขัดสมาธิราบบนขนดลำตัวของพระยานาคที่กำลังแผ่พังพานอยู่เหนือพระเศียร ซึ่งอาจจะหมายถึง มุจลินทนาคราช ที่กำลังแผ่พังพานเพื่อป้องกันพายุฝนให้กับพระพุทธองค์ ในระหว่างที่ทรงทำสมาธิเสวยวิมุตติสุข ในสัปดาห์ที่ ๖ หลังจากทรงตรัสรู้แล้ว

ภายใต้ลัทธิวัชรยาน พระพุทธปฏิมาประทับขัดสมาธิเพชร ปางสมาธิ เป็นรูปจำลองของ พระอมิตาภพุทธะ พระชินพุทธะประจำทิศตะวันตก

ปางประทานพร (วรมุทรา) พระกรขวาทอดลงข้างพระปรีศ์ หงายฝ่าพระหัตถ์ออกไปทางด้านหน้า เป็นปางที่นิยมในสมัยราชวงศ์คุปตะ และมักจะพบอยู่ภายในศาสนสถานที่สำคัญเป็นถ้ำ ในรัฐมหาราษฏร์ นิยม สร้างปางประทานพรทั้งในพระอิริยาบถแบบยืนตรง (*สมภังค์*) หรือยืนเอียง พระวรกาย (*ตริภังค์*) แต่ที่สร้างขึ้นภายใต้ลัทธิวัชรยาน จะปรากฏเป็นพระอิริยาบถแบบประทับขัดสมาธิเพชร เป็น รูปจำลองของพระรัตนสมภาวะ พระชินพุทธะประจำทิศใต้

^{๕๖}Aiyappan, A., and Srinivasan, P.R. **Story of Buddhism with Special Reference to South India.** (Chennai : The Commissioner of Museums, Government Museum, (1960), Pl. XXV.

^{๕๗}ไชศรี ศรีอรุณ, **พระพุทธรูปที่ระเบียงรอบองค์พระปฐมเจดีย์,** (Patani : Prince of Songkla University, 1996), หน้า ๗๖.

ปางปฐมเทศนา (*ธรรมจักรมูทรา*) ยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างเสมอพระอุระ พระหัตถ์ขวา ตั้งขึ้นหงายออก จีบพระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) กับพระดัชนี (นิ้วชี้) เป็นรูปวงกลม ส่วนพระหัตถ์ซ้าย มี ทั้งแบบที่จีบพระอังคุฐกับพระดัชนีแล้วหงายลง อยู่ใต้พระหัตถ์ขวา หรือแบบที่ตั้งพระหัตถ์ขึ้นจีบพระอังคุฐกับพระดัชนี แล้วคว่ำพระหัตถ์แนบกับพระอุระเบื้องซ้าย เป็นสัญลักษณ์ของการหมุนพระธรรมจักร เพื่อแสดงปฐมเทศนา พระพุทธปฏิมาปางนี้เป็นที่นิยมสร้างที่สารนาถใกล้กรุงพาราณสี รัฐพิหาร อันเป็นที่ตั้งของสวนมฤคทายวัน สถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา ดังนั้น ปางปฐมเทศนาจึงปรากฏในพระอิริยาบถแบบ ประทับขัดสมาธิเพชร หรือประทับห้อยพระบาทบนบัลลังก์ อันเป็นรูปแบบที่นิยมในอินเดียตอนเหนือ

ในลัทธิวิชรยาน พระพุทธปฏิมาประทับขัดสมาธิเพชร ปางปฐมเทศนา เป็นรูปจำลองของพระไวโรจนะ พระชินพุทธะประจำทิศเบื้องบน

ปางอุ้มบาตร พระหัตถ์ทั้งสองข้างประคองบาตร มีทั้งที่อยู่ในพระอิริยาบถแบบประทับหรือแบบยืน ซึ่งเป็นที่นิยมในราชวงศ์पालะ - เสนะ

ปางไสยาสน์ หรือปางปรินิพพาน บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายทอดตามพระปรักซ์ซ้าย ซึ่งใน รูปแบบของพุทธศิลป์อินเดียหมายถึงปางเสด็จดับขันธปรินิพพาน เช่นที่ถ้ำอชันกาหมายเลขที่ ๒๖ แต่ในสมัยอยุธยา ปางไสยาสน์หมายถึงการบรรทม และต่อมา ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชิตชิโนรส มีพระวินิจฉัยว่าเป็นปางปรินิพพานตามเรื่องราวในพุทธประวัติ ดังนั้นในปัจจุบัน จึงอาจหมายความได้ว่าเป็นทั้งไสยาสน์และปรินิพพานได้^{๕๘}

ปางแสดงธรรม (*วितรรกมูทรา*) พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ จีบพระอังคุฐกับพระดัชนีเข้าด้วยกัน อันเป็นสัญลักษณ์ของคาถาปริยาสัจ “*เย ธมมาฯ*” ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ความว่า

เย ธมมา เหตุปภวา เตสํ เหตุ ตถาคโต (อาห)

เตสํ จ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมโณติ.

แปลได้ความดังต่อไปนี้

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุของธรรมเหล่านั้น

และความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีวาทะอย่างนี้^{๕๙}

ปางแสดงธรรมเป็นที่นิยมในรัฐอันธรประเทศ และที่ลังกาสัณยอนุราชปุระ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๖ - กลาง ๘)

^{๕๘}หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ และ เกษม บุญศรี, *เรื่องพระพุทธรูปปางต่างๆ*, (พระนคร : พระจันทร์, ๒๕๐๐), หน้า ๑๐๓. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นพระราชทานในงานพระราชกุศลราชคฤหมงคล ขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ณ วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธ- ศักราช ๒๕๐๐).

^{๕๙}ยอร์ช เซเดส์, *ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึก และความสำคัญต่อประวัติศาสตร์สมัยโบราณแห่งประเทศไทย ศิลปะไทยสมัยสุโขทัยราชธานีรุ่งแรกของไทย*, (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๓๙ - ๔๐.

เมื่อลัทธิมหายานนิกายสุขาวดีเป็นที่แพร่หลายขึ้นในประเทศจีน ซึ่งส่งอิทธิพลมายังประเทศไทย จึงนิยมสร้างพระพุทธรูปปฏิมาขึ้น พระหัตถ์ทั้งสองข้างแสดงธรรม อันเป็นลักษณะเฉพาะของพระอมิตาภพุทธะ

ปางรำพึง พระกรทั้งสองข้างไขว้กันหน้าพระอุระ พระหัตถ์ขวาแตะพระพาหา (ต้นแขน) ซ้าย พระหัตถ์ซ้ายแตะพระพาหาขวา อยู่ในพระอิริยาบถยืน ปางนี้เกิดขึ้นที่ลังกา เมื่อครั้งกรุงโปลोनารูระเป็นราชธานี อันมีตัวอย่างคือ พระพุทธรูปปางรำพึงศิลาสลักขนาดใหญ่ ที่วัดอตุตทารามหรือคัลวิหาร ในปัจจุบัน ซึ่งพระเจ้าปราคัมภะที่ ๑ ทรงสร้างขึ้น (พ.ศ. ๑๖๙๖ - ๑๗๒๙ ตรงกับ ค.ศ. ๑๑๕๓ - ๑๑๘๖)^{๖๐}

และจากแผ่นศิลาภาพพระพุทธรูปเจ้า ๘ ปาง พบที่สารนาถ สลักขึ้นประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๕) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระพุทธรูปปางต่างๆ ของอินเดียนั้น ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนตอนต่างๆ ในพุทธประวัติ^{๖๑} อันได้แก่

ปางประสูติ พระนางสิริมหามายาทรงยืนใต้ต้นสาละ พระหัตถ์ขวาเหนี่ยวกิ่งไม้สาละ พระกุมารสิทธัตถะ ทรงยืนก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนิน ๗ ก้าว

ปางตรัสรู้ พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ขวาคำว่าที่พระเพลา ซี่นิ้วพระหัตถ์ลงที่แผ่นดิน ทรงอ้างพระธรรมเป็นพยาน

ปางปฐมเทศนา ประทับขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ทั้งสองข้างยกเสมอพระอุระ จีบพระอังคุฐเข้ากับพระดัชนีเป็น วงกลม พระหัตถ์ซ้ายอยู่ในพระกิริยาเดียวกันแต่หงายรองรับพระหัตถ์ขวา ที่ฐานมีภาพธรรมจักรกับกวางหมอบ อันเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงปฐมเทศนาที่มฤคทายวัน

ปางป่าเลไลยก์ ประทับขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ทั้งสองข้างวางบนพระเพลา ทรงประคองบาตร ทรงรับน้ำผึ้ง จากพระยาวานร ระหว่างที่พระพุทธรูปทรงประทับอยู่ในป่าที่ชานานามตามชื่อข้าง “*ปาลีไลยก์*” เนื่องจากเกิดสามัคคีเภทในหมู่ภิกษุแห่งนครโกสัมพี

ปางโปรดช้างนาฬาคีรี ทรงยืนเอียงพระโสณี มีช้างหมอบอยู่ด้านข้าง อันเป็นตอนที่พระเทวทัตได้สั่งคนให้หาช้างตกมัน ไปปล่อยกลางถนนที่พระพุทธรูปทรงเสด็จออกบิณฑบาตเป็นประจำ เพื่อหวังให้ช้างประทุษร้ายพระพุทธรูป แต่เมื่อช้างตกมันที่วิ่งอาละวาดไปตามท้องถนน เมื่อวิ่งมาถึงพระพุทธรูป พระพุทธรูปทรงแผ่เมตตาบารมี จนพญาช้างสงบลง ทรมนกายยกวงงขึ้นถวายอภิวาท พระพุทธรูปทรงยกพระหัตถ์ขวาขึ้นลูบตรระพองศีรษะพญาช้าง นับเป็นความล้นเกล้าของพระเทวทัตอีกครั้ง

ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทรงพระราชดำเนิน หรือยืนเอียงพระโสณี มีพระอินทร์กางกลดถวาย โดยเสด็จลงจากดาวดึงส์ลงมาในวันออกพรรษา หลังจากที่พระพุทธรูปเสด็จไปโปรดพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ปางมหาปาฏิหาริย์ ประทับขัดสมาธิเพชร ปางปฐมเทศนาบนดอกบัว และแปลงพระองค์เป็นหลายพระองค์

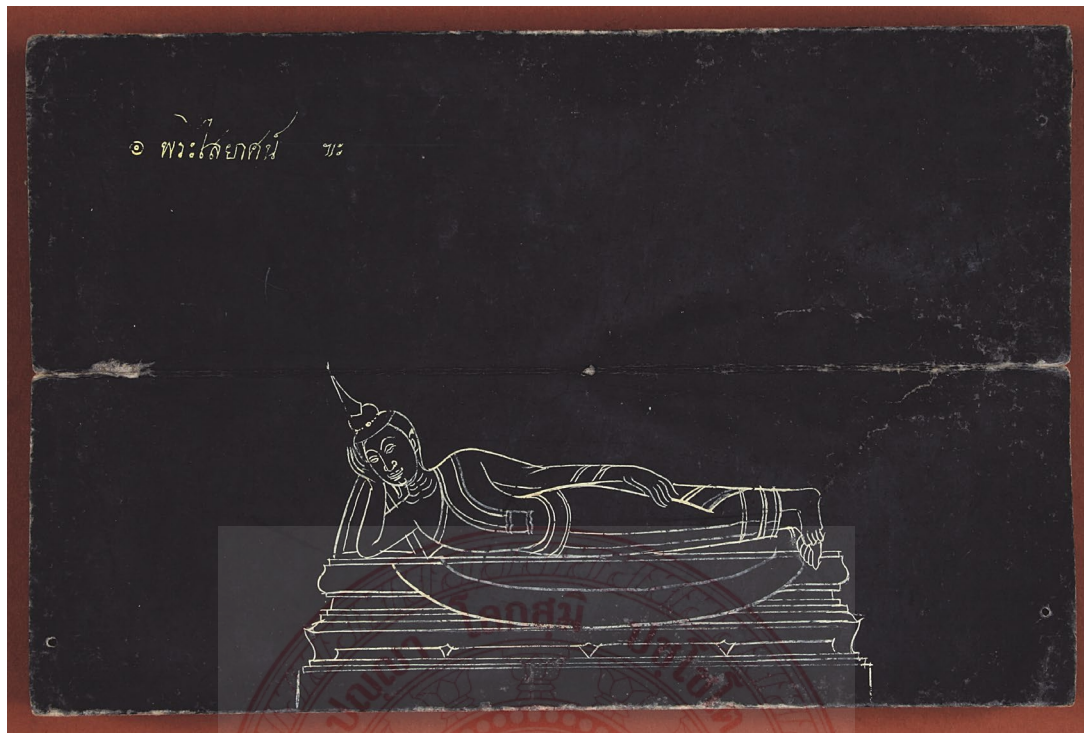
^{๖๐}ปรีชา นุ่นสุข, ศิลปะศรีลังกา, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๒ - ๑๖๓.

^{๖๑}Agrawala, V.S. *Sarnath*, (India : Department of Archaeology, 1975) p. 25.

ปางปรินิพพาน ทรงบรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรักวี (สี่ข้าง) ด้านซ้าย มีภาพพระสาวกร้าให้เป็นองค์ประกอบ

แผนภาพที่ ๒.๑ เอกสารสมุดไทยดำ เรื่องตำราพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เลขที่ ๕๐ มัดที่ ๗ คู่ ๑๑๗ ชั้น ๔/๑ ซึ่งได้มาจากเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๔๕๙ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ

แผนภาพที่ ๒.๒ “พระพุทธรูปไสยาสน์” พระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จำนวน ๔๐ ปาง ที่บันทึกไว้ในสมุดไทยดำ

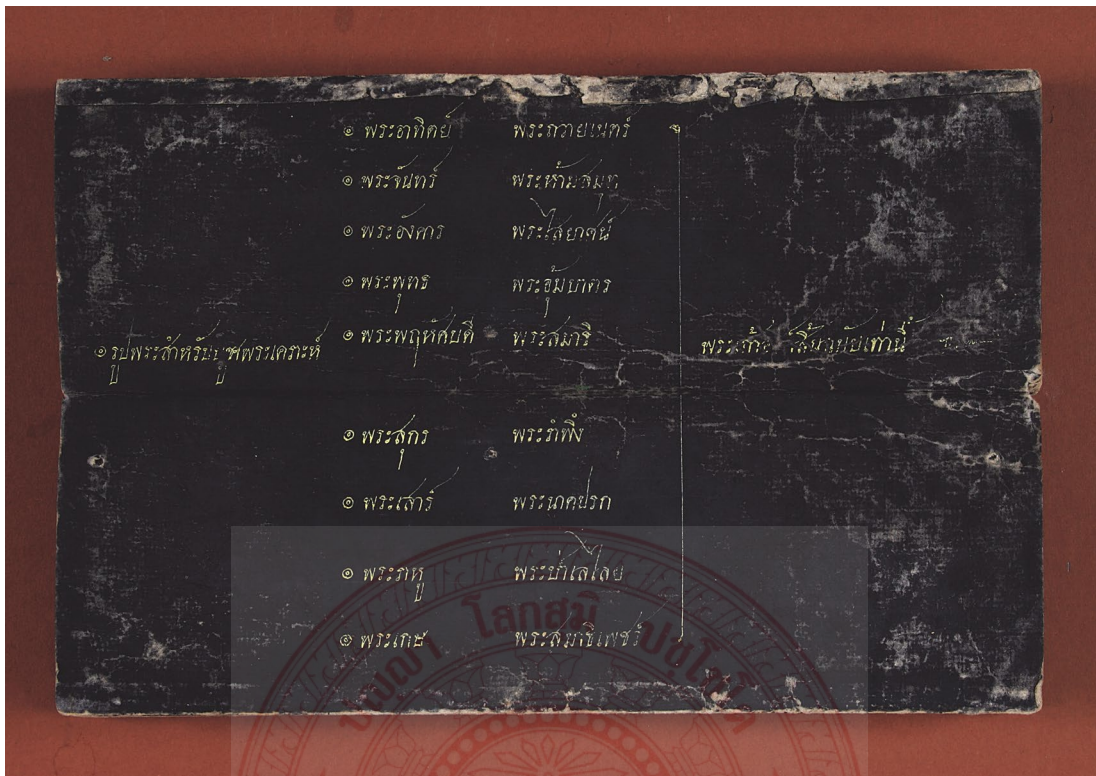
แผนภาพที่ ๒.๓ “พระอุ้มบาตร” พระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จำนวน ๔๐ ปาง ที่บันทึกไว้ในสมุดไทยดำ

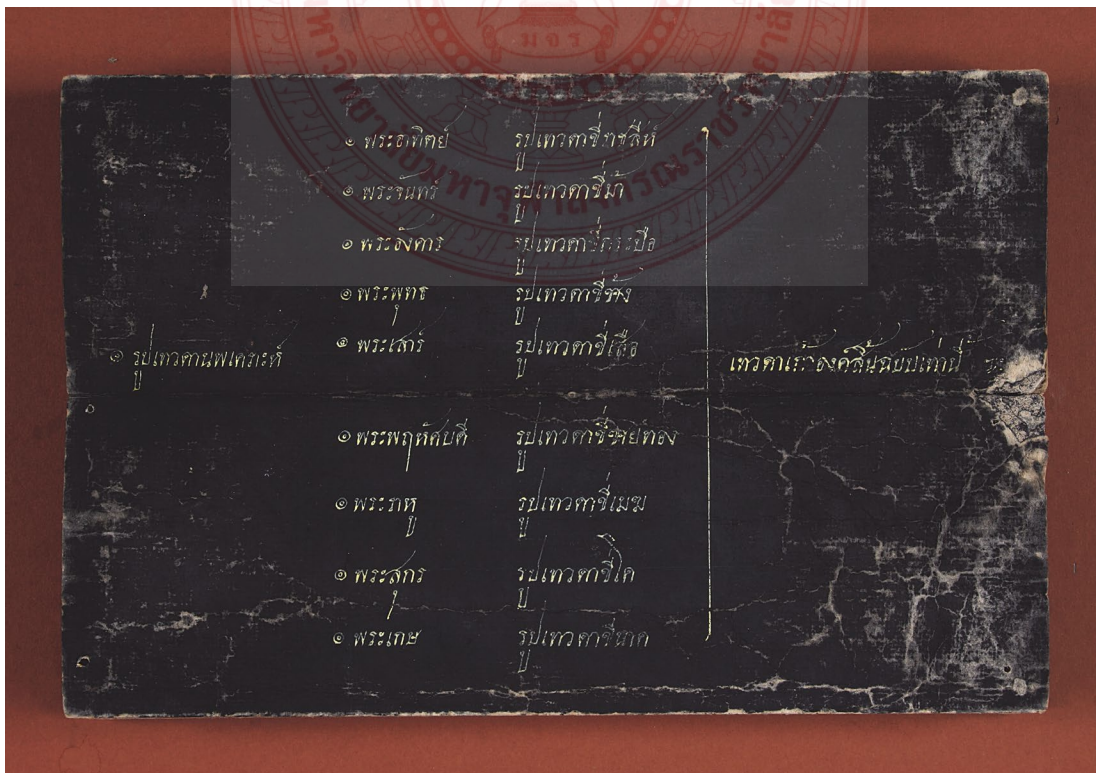
แผนภาพที่ ๒.๔ “พระป่าเลไลยก์” พระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จำนวน ๔๐ ปาง ที่บันทึกไว้ในสมุดไทยดำ

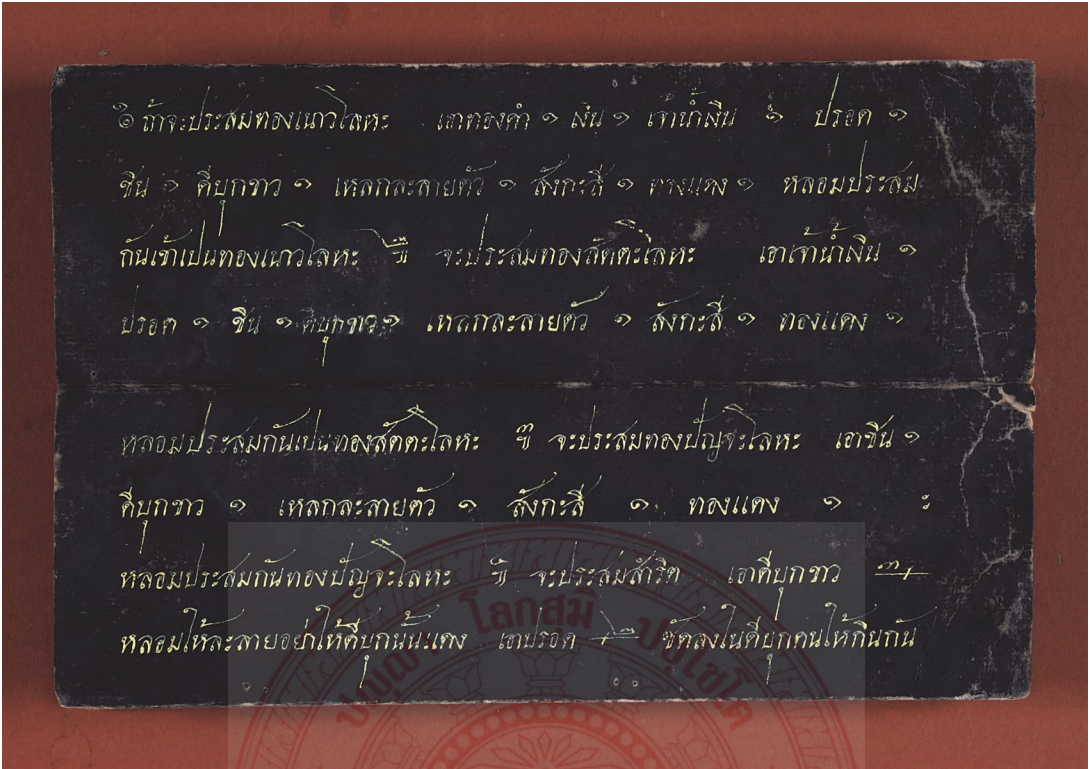
แผนภาพที่ ๒.๕ “พระคันธารราษฎร์” และ “พระรำพึง” พระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จำนวน ๔๐ ปาง ที่บันทึกไว้ในสมุดไทยดำ

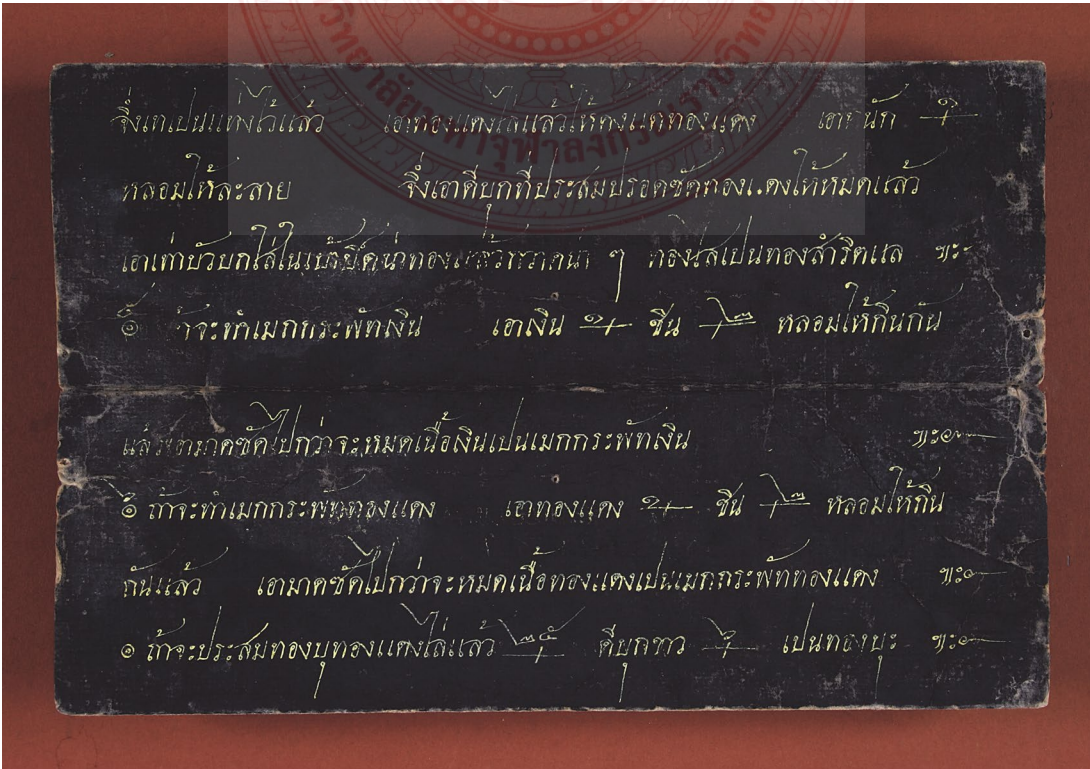
แผนภาพที่ ๒.๖ สมุดไทยดำเรื่องรูปพระสำหรับบูชานพเคราะห์

แผนภาพที่ ๒.๗ สมุดไทยดำเรื่องรูปเทวดานพเคราะห์

แผนภาพที่ ๒.๘ สมุดไทยดำเรื่องส่วนผสมการหล่อพระ

แผนภาพที่ ๒.๙ สมุดไทยดำเรื่องส่วนผสมการหล่อพระ

๒.๕ ประวัติศาสตร์และลักษณะพุทธศิลป์สมัยต่างๆ ในประเทศไทย

ตั้งแต่มีพระพุทธรูปเกิดขึ้นในคันธารราฐ เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๓๖๓ – ๓๘๓ ความนิยมบูชาพระพุทธรูปก็แพร่หลายลงมาทางข้างใต้ จนชาวเมธวและมณฑลอื่นละคติเดิมที่ว่าไม่ควรสร้างรูปเคารพ พวกก็เลื่อมใสในการสร้างพระพุทธรูปทั่วไปในประเทศอินเดีย ประเทศทั้งหลายภายนอกอินเดียที่ได้รับพระพุทธศาสนาไว้แต่ครั้งพระเจ้าอโศก ก็คงจะได้รับลัทธินิยมการสร้างพระพุทธรูปกันขึ้นทั่วไปตามกาลสมัย แต่แบบอย่างพระพุทธรูปที่คิดครั้งแรกและครั้งพระเจ้ากนิษกะนั้น เป็นของทำขึ้นตามความเห็นที่ดงามของช่างกรีกซึ่งเป็นชาวต่างประเทศ จะทำให้ชาวอินเดีย หรือชาวประเทศอื่นนอกอินเดียเห็นสวยงามไปด้วยทุกอย่างนั้นไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ต้องมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามความเห็นของชาวต่างประเทศนั้นๆ เช่น พระพุทธรูปกรีก ทำพระศกเป็นเส้นอย่างผมนคนสามัญ ชาวอินเดียเห็นว่าไม่สวยหรือไม่ถูก แก้ไขทำเส้นพระศกเป็นอย่างกันหอยหรือจิวรซึ่งชาวโยนกทำเป็นจิวรรีว ชาวอินเดียแก้เป็นจิวรบางๆ ไม่มีรีว แนบติดกับพระองค์ และที่สุดพระพักตร์ซึ่งพวกกรีกทำอย่างพักตร์เทวรูปของเขา ชาวอินเดียก็เปลี่ยนเป็นอย่างหน้าคนอินเดียเป็นต้น โดยนัยนี้ ประเทศทั้งหลายที่ได้รับแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูป ก็คงจะได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปแห่งละเล็กละน้อย นี้เองเป็นมูลเหตุเกิดแบบอย่างพระพุทธรูปฝีมือช่างในประเทศต่างๆ ขึ้น โดยเฉพาะฝีมือช่างในประเทศสยาม หรือประเทศไทย ซึ่งเป็นไปตามยุคตามสมัยของบ้านเมือง ดังนี้

๑) สมัยทวารวดี (ระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐๐ – ๑๒๐๐)

ประเทศสยามเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิประเทศ ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกกว่า พระโสมนเระและพระอตุตรเระ ศาสนทูตของพระเจ้าอโศกได้เป็นผู้นำพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ ข้อนี้มีโบราณวัตถุที่พบในจังหวัดนครปฐมเป็นเครื่องประกอบอยู่หลายสิ่ง เช่น พระสถูปรูปทรงบาตรคว่ำ และเสมาธรรมจักรกับกวางมอช ซึ่งเป็นของทำแทนพระพุทธรูปในสมัยยังไม่มีคตินิยมสร้างองค์พระพุทธรูปขึ้นเคารพบูชา คติที่สร้างสิ่งอื่นแทนรูปเคารพอันเป็นคติในอินเดียครั้งพระเจ้าอโศกนั้น ได้มามีแพร่หลายขึ้นที่จังหวัดนครปฐม เพราะฉะนั้น จึงน่าเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า ชาวจังหวัดนครปฐมจะได้รับลัทธิพระพุทธศาสนาแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นแน่ เมื่อเชื่อว่าศาสนาทูตครั้งพระเจ้าอโศกจะมาถึงสุวรรณภูมิจริงแล้ว ก็ควรเชื่อด้วยว่าศาสนาทูตครั้งพระเจ้ากนิษกะก็ได้มาถึงสุวรรณภูมิเหมือนกัน ข้อนี้ก็เพราะมีโบราณวัตถุที่พบในจังหวัดนครปฐม เป็นหลักฐานยืนยันอยู่ เช่น สถูปมหายานจารึกคาถา เย ธมมาฯ ด้วยอักษรและภาษาสันสกฤตกับทั้งพระพิมพ์มหายานอีกมากมาย แต่แบบอย่างพระพุทธรูปที่พบในจังหวัดนครปฐมนั้น มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๖๐ – ๑๑๕๐) ก็คงจะเป็นเพราะมีผู้นำแบบอย่างพระพุทธรูปสมัยนั้นเข้ามาในประเทศนี้ ชาวประเทศนี้เห็นสวยงามก็นิยมทำตามอย่างกันขึ้น

ทางโบราณคดี เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า สมัยทวารวดี นั้น ก็เพราะเมื่อราว พ.ศ. ๑๑๕๐ มีจดหมายเหตุจีนกลางถึงอาณาจักรใหญ่อันหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างเมืองศรีเกชตร์ (พม่า) และเมืองอิตานปุร (เขมร) ว่าชื่อ ทวารวดี ตรงกับชื่ออาณาจักรอันหนึ่งในประเทศสยามส่วนข้างใต้ในสมัยนั้น คือท้องที่ซึ่งเคยกำหนดเป็นมณฑลกรุงเทพฯ มณฑลอยุธยา มณฑลนครชัยศรี มณฑลราชบุรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก และมณฑลปราจีน ราชธานีเห็นจะอยู่ที่นครปฐมบัดนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อพระเจ้าอยู่ทงทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของประเทศสยาม จึงขนานนาม

ว่า “กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา” ซึ่งให้หมายความว่าเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี” ดังนี้ อย่างไรก็ตาม ในบัดนี้ นักปราชญ์ทางโบราณคดีทั้งไทยและต่างประเทศ ได้เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่าเป็นของสมัยทวารวดีกันทั่วไป

พระพุทธรูปแบบนี้พบมากในมณฑลนครชัยศรี มณฑลราชบุรี มณฑลอยุธยา และมณฑลปราจีน แต่ยังมีอีกแห่งหนึ่งซึ่งพบมากเหมือนกัน คือที่ตำบลวังปลัด อำเภอกุเทนไชย จังหวัดบุรีรัมย์ มณฑลนครราชสีมา ที่ในลำน้ำมูล ตรงนั้นพบพระพุทธรูปแบบสมัยทวารวดีมาก คล้ายกับว่าเป็นบ้านที่หล่อทีเดียว เป็นเค้าเงื่อนน่าจะสันนิษฐานว่า กรุงเทพมหานครแผ่อณาจักรออกไปถึงนครราชสีมาด้วย

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยทวารวดี

พระพุทธรูปสมัยนี้ ทำด้วยศิลาดินเผาและโลหะ แต่จะทำด้วยวัตถุอย่างใดก็ตาม ลักษณะคงละม้ายคล้ายคลึงกันทั้งนั้น คือ เกตุมาลาเป็นต่อมสั้น ขมวดพระเกตุโตและปาน ไม่มีไรพระศก พระนลาตคุดเคี้ยว หลังพระเนตรนูนจนเกือบได้ระดับพระนลาต พระโขนงยาวเหยียด พระพักตร์แบนกว้าง พระโอษฐ์แยะ พระหูปาน จีวรบางแนบติดกับพระองค์ สังฆาฏิมีทั้งอย่างสั้นเพียงพระถัน และยาวเลยลงมาจนจดพระนาภี พระหัตถ์และพระบาทใหญ่ บัรรองฐานกลีบใหญ่ กลางกลีบมักเป็นสัน มีกลีบเล็กแซม มีทั้งบัวคว่ำบัวหงาย และบัวหงายอย่างเดียว เกสรหยาบ พระยืนโลหะมักมีประภามณฑล และพระที่นั่งมักมีเรือนแก้วด้วย มี ๒ ยุค คือ **ยุคแรก** พระพักตร์ยาวและกลมกว่ายุคหลังเล็กน้อย เหมือนพระพักตร์พระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะทีเดียว **ยุคหลัง** พระพักตร์แบนและกว้างกว่ายุคแรก สันนิษฐานว่ายุคแรกจะเป็นฝีมือช่างชั้นครูบาอาจารย์ ซึ่งแม่นยำในลักษณะของพระพุทธรูปอินเดียทำเอง ต่อมาชาวพื้นเมืองทำไม่ได้ดีเท่า นั้น หรือไม่นิยมแบบนั้น พระพักตร์จึงกลายเป็นไปเป็นอย่างที่ ๒ ซึ่งได้พบเป็นจำนวนมากกว่าอย่างที่ ๑ แต่ส่วนอื่นๆ ไม่มีเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก เห็นเข้าก็มีเค้าให้รู้เสมอว่าเป็นสมัยเดียวกัน

พระพุทธรูปสมัยนี้ได้พบแล้ว มี ๘ ปาง คือ

๑. ปางปฐมเทศนา ปางนี้ทำทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กด้วยศิลาและโลหะ มีทั้งอย่างนั่งห้อยพระบาท และนั่งขัดสมาธิ

๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า การขัดสมาธิของพระพุทธรูปสมัยนี้ผิดกับสมัยอื่นๆ คือขัดหลวมๆ บางที่พองเข้าซ้อนกันเท่านั้น และบางรูปแปลกมากๆ คือขัดปลายเท้าเสียบลอง จนเห็นกันเผยอขึ้น

๓. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิพิ์ชร ปางนี้มีน้อยพบแต่ทำด้วยโลหะ

๔. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๕. ปางมหาปาฏิหาริย์ พบแต่ทำด้วยศิลา

๖. ปางประทานอภัย ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๗. ปางประทานพร พบแต่ทำด้วยศิลา

๘. ปางโปรดสัตว์ คือพระหัตถ์ขวาจับนิ้ว พระหัตถ์ทำแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายหงายฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้าในท่าประทานพร พบแต่ทำด้วยโลหะ

๒) สมัยศรีวิชัย (ระหว่าง พ.ศ. ๑๒๐๐ – ๑๗๐๐)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นแบบอย่างฝีมือช่างของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งราชธานีอยู่ในเกาะสุมาตราข้างทิศประจิมของเมืองปาเล็มบัง แผลอาณาเขตไปจนเกาะชวาและมาในแหลมมลายูของไทย มีเมืองนครศรีธรรมราชและไชยาเป็นต้น ศิลปวิทยาของช่างกรุงศรีวิชัย จึงได้แพร่หลายมาถึงปักข์ใต้ของประเทศสยาม ศิลปะของกรุงศรีวิชัยนี้เดิมทีเดียวก็ได้รับมาจากชาวอินเดียเหมือนกับกรุงทวารวดี แต่จะรับมาเมื่อใดได้แต่สันนิษฐาน เห็นจะเป็นคราวเดียวกับที่พวกอินเดียฝ่ายใต้ไปตั้งเมืองจัมปานคร ซึ่งเรามักเรียกกันว่าเมืองจาม อยู่ริมทะเลในแดนญวนข้างใต้เมืองเว้ เพราะของโบราณยุคนี้เป็นต้นว่า รูปจำหลัก หรือลวดลาย หรือแบบอย่างการทำเจดีย์วัตถุทั้งในชวา ในเมืองไทย และที่เมืองจาม แบบอย่างละม้ายคล้ายกันมาก คงจะเป็นสกุลช่างเดียวกัน

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย

เกตุมาลาเป็นต่อมสั้นคล้ายสมัยทวารวดี แต่ขมวดพระเศวตเล็กละเอียดกว่าสมัยทวารวดี โดยมากมีไรพระศก แต่ถ้าไม่มีไรพระศกมักมีอุณาโลมในระหว่างพระโขนง และมีใบโพธิ์ติดที่พระเกตุมาลา พระนลาตเรียบ พระโขนงโค้ง พระพักตร์แบนเหมือนสมัยทวารวดี แต่พระหนุไม่ป้านเหมือนสมัยทวารวดี พระโอษฐ์ไม่แแบ่ สันขาเทียมลงมาใต้พระถัน บั้วรองฐานกลีบใหญ่ มีส่วนกว้างมากกว่าของสมัยทวารวดี กับมีกลีบเล็กแซมตั้งแต่ ๑ ถึง ๓ กลีบ เกสรละเอียด พระหัตถ์และพระบาทมักทำมีส่วนกับพระองค์ ไม่ใหญ่เหมือนของสมัยทวารวดี ถ้าเป็นพระนั่งโดยมากมีเรือนแก้วด้วย แต่ต่างกับของสมัยทวารวดีซึ่งมักทำเป็นแก้ว สัณฐานมักทำเป็นรูปใบโพธิ์และมียอดเป็นฉัตร ถ้าเป็นพระยืนบางที่ไม่มีชายฉัตรเลย ที่มี ๒ ข้างและข้างเดียวเหมือนสมัยทวารวดีก็มี

พระพุทธรูปสมัยนี้มีน้อย มีพระโพธิสัตว์เป็นจำนวนมาก เพราะเป็นคติมหายานซึ่งนับถือพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ มักพบทางปักข์ใต้ มีจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และสงขลา เป็นต้น ทางเหนือเคยพบบ้างในจังหวัดมหาสารคาม แต่เป็นของขนาดเล็กซึ่งบางทีอาจเป็นเพราะมีผู้นำไปไว้ภายใน

๑. ปางมารวิชัย ชัดสมาธิเพ็ชร ทำด้วยโลหะ
๒. ปางลีลา ทำด้วยโลหะ
๓. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วยโลหะ
๔. ปางโปรดสัตว์ ทำด้วยโลหะ
๕. ปางประทานอภัย ทำด้วยโลหะ
๖. ปางนาคปรก ทำด้วยโลหะ

ที่เป็นปางสมาธิ ปางมหาปาฏิหาริย์ และปางเทศนา มีพบแต่ทำเป็นพระพิมพ์

๓) สมัยลพบุรี (ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๐๐ – ๑๘๐๐)

พระพุทธรูปสมัยนี้เป็นแบบอย่างฝีมือช่างขอม มีทั้งทำตามคติหินยาน ซึ่งมีอยู่เป็นดั้งเดิม แต่ครั้งสมัยทวารวดี และคติมหายานซึ่งได้รับมาแต่สมัยศรีวิชัย และพวกขอมนำเข้ามาแต่ประเทศกัมพูชาอีก ที่เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า สมัยลพบุรี นั้น ก็เพราะเมื่อขอมมีอำนาจปกครองประเทศสยามอยู่นั้น ตั้งราชธานีของอุปราชอยู่ที่เมืองลพบุรี นักปราชญ์ทางโบราณคดีจึงได้เอานามราชธานี

ครั้งนั้นมาเป็นชื่อสกุลช่างขอมในประเทศสยามเพื่อให้จำง่าย มิได้หมายความว่า เป็นของทำเฉพาะแต่ที่
ในจังหวัดลพบุรีเท่านั้น

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรี

พระพุทธรูปสมัยนี้มีพบในตอนกลางของประเทศสยามมากที่สุด แต่ทั้งทางเหนือและทาง
ใต้ก็ได้พบประปรายทั่วไป ลักษณะพระพุทธรูปสมัยนี้ ยังคงทำเกตุมาลาเป็นต่อมเหมือนกับสมัยทวาร
วดี แต่เปลี่ยนรูปร่างไปหลายอย่าง คือ เป็นอย่างกันหอยบ้าง อย่างฝาชีครอบบ้าง อย่างมงกุฏเทวรู
บบ้าง อย่างเป็นดอกบัวแลเห็นกลีบรอบๆ บ้าง มีไรพระศกเส้นใหญ่กว่าของสมัยศรีวิชัย เส้นพระศก
ทำเป็นอย่างเส้นผมคนบ้าง เป็นขมวดละเอียดบ้าง หยาบบ้าง ศิราภรณ์ทำอย่างทรงเช็ดบ้าง กระบัง
หน้าบ้าง พระพักตร์กว้าง พระโอษฐ์แยะ พระหนูป้าน พระยืนทำเป็นอย่างห่มคลุมทั้งนั้น พระนั่งทำ
ทั้งอย่างห่มคลุมและห่มดอง สังฆาฎยาวลงไปจนจดนาภี ชายอันตราวสก (สบง) ข้างบนเผยเป็นสัน
โดยมากพระกรรมยาวย่อนจนจดพระอังสะ ที่เป็นขนาดใหญ่ทำเส้นพระศกเป็นอย่างบัวหลังเบ็ยก็มี
เป็นอย่างเส้นผมคนและเป็นหนามขนุนก็มี ที่ทรงเครื่องมีฉลวงศอกำไลแขน และประคตเป็นลวดลาย
แบบขอม ผิดกับสมัยอื่นๆ บั้วรองฐานทำทั้งอย่างบัวหงายบัวคว่ำก็มี บั้วหงายอย่างเดียวก็มี และบัว
คว่ำอย่างเดียวก็มี แต่บัวขอมสังเกตได้ง่ายกว่าบัวสมัยอื่นๆ คือเป็นอย่างชนิดบัวหลังเบ็ยหรือปลาย
กลีบมีขอบทั้งนั้น

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรีที่ทำในประเทศสยาม และพระพุทธรูปขอมแท้ๆที่ทำใน
ประเทศกัมพูชา ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ ได้เป็นผู้สังเกตว่าต่างกันเล็กน้อย คือพระพุทธรูปนั่งของ
กรุงกัมพูชา มีส่วนสูงวัดตั้งแต่ทับเกศตร์ถึงพระเกศ เท่ากับส่วนกว้างวัดตรงหน้าตัก แต่พระพุทธรูปนั่ง
สมัยลพบุรีโดยมากมีส่วนสูงมากกว่าส่วนกว้าง พระพักตร์พระพุทธรูปสมัยลพบุรีก็ผิดกับพระพักตร์
พระพุทธรูปของกัมพูชาอีกเล็กน้อย คือ พระโขนงนูนเป็นสันออกมามาก พระนาสิกโค้งและยาว พระ
หนุเป็นปมป้าน ไรพระศกหนาและโต เกตุมาลาใหญ่เป็นรูปฝาชีมีลวดลายคล้ายมงกุฏเทวรูป เหตุที่
พระพุทธรูปสมัยลพบุรีในประเทศสยามต่างกับพระพุทธรูปขอมในกรุงกัมพูชานั้น จะเป็นด้วย
พระพุทธรูปสมัยลพบุรีเป็นฝีมือช่างขอมในหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ไม่ชำนาญในการทำพระพุทธรูปหรือ
มีตำราทำพระพุทธรูปผิดกับช่างในกรุงกัมพูชา หรืออีกนัยหนึ่งว่าอาจเป็นฝีมือช่างชาวพื้นเมือง ทำ
ตามแบบขอม เปลี่ยนแปลงตามความนิยมของตน พระพุทธรูปสมัยลพบุรีในประเทศสยามกับ
พระพุทธรูปขอมในกรุงกัมพูชาจึงต่างกันไปบ้างเล็กน้อย แต่ความจริงพระพุทธรูปสมัยลพบุรีและ
พระพุทธรูปฝีมือช่างขอมในกรุงกัมพูชานั้นเป็นของที่สังเกตได้ยากที่สุดว่าแตกต่างกันอย่างไร ถ้าเอา
พระพุทธรูปฝีมือขอมมาองค์หนึ่ง โดยไม่ให้รู้ว่าได้พบที่ไหนแล้ว ให้ทายว่าเป็นของทำในประเทศสยาม
หรือในประเทศกัมพูชาแล้ว ก็ยากที่จะทายได้ถูกต้อง

พระพุทธรูปสมัยนี้เท่าที่ได้พบแล้วมี ๗ ปาง คือ

๑. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วยโลหะ

๒. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียว และสองข้าง ทำทั้งด้วยศิลาและ

โลหะ

๓. ปางประทานพร พบแต่ทำด้วยศิลา

๔. ปางโปรดสัตว์ พบแต่ทำด้วยโลหะ

๕. ปางนาคปรก มีทั้งอย่างเดียวและอย่างรัตนตรัยมหายาน คือ ชนิดมีพระพุทธรูปนาคปรกอยู่กลาง พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอยู่ข้างขวา นางปัญญาปารมีตาอยู่ข้างซ้าย ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๖. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๗. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ สมัยนี้ไม่มีขัดสมาธิเพ็ชร

นอกจากปางต่างๆ ที่กล่าวนี้ ยังมีอีกชนิดหนึ่ง คือทำพระพุทธรูปตั้งแต่ ๓ องค์ ถึง ๔ องค์ ในฐานอันเดียวกัน ซึ่งอย่าง ๓ องค์คงจะหมายถึงพระพุทธรูปเจ้ามีกายเป็น ๓ อย่าง คือ สัมโภคกาย ธรรมกาย และนิรมานกาย ตามคติมหายาน อย่าง ๔ องค์ติดกันคงจะหมายถึงพระพุทธรูปเจ้า ๔ องค์ ในภัททกัลป์ที่ได้ตรัสรู้ไปแล้ว แต่ทำพระหัตถ์อย่างปางมารวิชัยทั้งนั้น จึงไม่นับเป็นปางหนึ่งต่างหาก

๔) สมัยเชียงแสน (ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๐๐ - ๒๐๘๙)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นของฝีมือช่างไทย ซึ่งได้เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศนี้ตั้งแต่โบราณ พบทั่วไปในมณฑลพายัพ แต่ที่พบในเมืองเชียงแสนเก่าเป็นชนิดฝีมือช่างดงามกว่าที่พบในจังหวัดอื่นๆ ทางโบราณคดีจึงใช้คำนี้เป็นชื่อของพระพุทธรูปสมัยนี้ แบ่งออกเป็น ๒ รุ่น คือ

รุ่นแรก เป็นแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดีย ครั้งราชวงศ์पालะซึ่งเจริญในอินเดีย ระหว่าง พ.ศ. ๑๒๗๓ - ๑๓๔๐ ครั้งนั้น มหาพุทธวิทยาลัยที่เมืองนาลันทะเจริญรุ่งเรือง เป็นสำนักที่นักปราชญ์ต่างประเทศไปมาอยู่เนืองๆ ฝีมือช่างอินเดียครั้งราชวงศ์पालะจึงได้แพร่หลายไปในนานาประเทศฝ่ายตะวันออก มีประเทศพม่าและชวาเป็นต้น ช่างทำพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกนี้ ก็คงจะได้แบบอย่างมาจากอินเดียด้วยเหมือนกัน แต่จะได้รับมาโดยตรงจากอินเดีย หรือได้รับต่อมาจากประเทศพม่าหรือชวาข้อนี้ยังไม่หลักฐานแน่นอน แต่อย่างไรก็ดี พระพุทธรูปสมัยนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปอินเดีย ครั้งราชวงศ์पालะทุกอย่าง คือพระองค์อวบอ้วน เกตุมาลาเป็นต่อมกลม นั่งขัดสมาธิเพ็ชร พระหัตถ์มารวิชัย พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้นอยู่เหนือราวพระถัน พระพักตร์กลมสั้น พระโขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระหนุเป็นปม เส้นพระศกใหญ่เป็นต่อมกลมหรือเป็นกันหอย ไม่มีไรพระศก ฐานมีบัวรอง มีทั้งบัวหงายบัวคว่ำ มีก้นกลับแฉมและมีเกสร

พระพุทธรูปอีกสกุลหนึ่ง เรียกว่าพระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราช มีลักษณะเหมือนกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกเกือบทุกอย่าง คือพระเกตุมาลาเป็นต่อม พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้น เส้นพระศกใหญ่ นั่งขัดสมาธิเพ็ชร พระหัตถ์ในท่ามารวิชัย ไม่มีไรพระศก ต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือวงพระพักตร์แบนและกว้างกว่า พระโอษฐ์กว้างกว่า ปลายสังฆาฏิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัวรองหรือมีบัวก็เป็นชนิดใหม่ไม่เหมือนกับบัวเชียงแสน ข้อที่พระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราชเหมือนกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกนั้น ก็เพราะได้รับแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูปมาจากครูเดิมอันเดียวกัน คือครั้งราชวงศ์पालะ แต่ข้อที่ต่างกันเล็กน้อยนั้นก็เพราะพระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรก เป็นฝีมือช่างไทยเหนือทำตามอย่างพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์पालะ ส่วนพระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราชเป็นฝีมือช่างไทยใต้ทำเจือปนด้วยแบบขอม คือที่มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ด้วยเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ใกล้ และมีทางติดต่อกับเมืองลพบุรีมากกว่าเชียงแสน พระพุทธรูปแบบนี้ที่เป็นพระนั่งมีปางเดียวเท่านั้น คือปางมารวิชัยขัดสมาธิเพ็ชร

รุ่นหลัง พระพุทธรูปเชียงแสนเป็นของไทยชาวลานนาและลานช้าง ทำตามอย่าง พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรกมาก คือทำพระเกตุมาลาเป็นเปลว นั้งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฎิยาว เส้นพระศกละเอียด มีไรพระศกที่แปลกที่สุดนั้นก็คือเกตุมาลาเป็น เปลว พระพุทธรูปตั้งแต่สมัยทวารวดีมาจนถึงสมัยเชียงแสนชั้นแรก ทำพระเกตุมาลาสั้นทั้งนั้น เพิ่งจะมีเกตุมาลายาวเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย อันได้รับแบบอย่างมาจากพวกลังกา พระสมัยเชียงแสนชั้นหลังนี้ เอาอย่างมาจากสุโขทัยอีกต่อหนึ่ง

พระพุทธรูปสมัยนี้ มีพระนั่งเป็นส่วนมาก พระยืนมีน้อยและสร้างด้วยโลหะเป็นพื้น ชั้นแรกตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ - ๑๘๐๐ ชั้นหลังตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๒๔๘๘ คือถึงปีที่พระไชยเชษฐา กลับจากเชียงใหม่ไปครองกรุงศรีสัตนาคนหุตลานช้าง อันมีเมืองเวียงจันทน์เป็นราชธานี เพราะตั้งแต่ นี้ศิลปะการทำพระพุทธรูปในลานนาประเทศเสื่อมลง มีแต่พระพุทธรูปฝีมือช่างเลวๆ เป็นพื้น อันไม่ควรนับเข้าถึงชั้นศิลปะ

พระพุทธรูปสมัยนี้ทั้งรุ่นแรกและรุ่นหลังที่ได้พบมี ๖ ปาง คือ

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพ็ชร (รุ่นแรก) และขัดสมาธิราบ (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ และปูนปั้น

๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ (รุ่นหลัง) มีน้อย ทำด้วยโลหะ

๓. ปางอุ้มบาตร (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ

๔. ปางกตรอยพระพุทธบาท (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ

๕. ปางไสยา (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะและปูนปั้น

๖. ปางนั่งห้อยพระบาท (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ

๕) สมัยสุโขทัย (ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๙๓)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นฝีมือช่างไทยสมัยเมื่อกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี หรือสมัยราชวงศ์ พระร่วงครองกรุงสุโขทัย ในสมัยนี้ได้รับพระพุทธศาสนาอย่างล้นเกล้าเข้ามาประพฤติปฏิบัติใน ประเทศนี้ เพราะเวลานั้นพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปกำลังเจริญรุ่งเรือง พระสงฆ์ลังกาในครั้งนั้นทรง พระธรรมวินัยรอบรู้พุทธวจนะวิเศษกว่าพระสงฆ์ประเทศอื่นๆ เป็นเหตุให้พระสงฆ์ไทย มอญ พม่า และเขมรพากันไปศึกษาพระศาสนาในลังกาทวีปเป็นอันมาก เมื่อพระสงฆ์ไทยกลับมาจะได้ชักชวน พระสงฆ์ชาวลังกามาอยู่ในประเทศนี้ด้วย ชั้นแรกมาอยู่ทางเมืองนครศรีธรรมราช แล้วภายหลังขึ้นไป ตั้งสำนักอยู่ในกรุงสุโขทัย และต่อไปจนถึงเชียงใหม่ ชาวประเทศนี้จึงได้รับแบบอย่างเจดีย์ลังกามา สร้างกันแพร่หลายตั้งแต่สมัยนั้น รวมทั้งแบบอย่างพระพุทธรูปด้วย ข้อนี้มีหลักฐาน ด้วยพระพุทธรูป โบราณในประเทศนี้ ตั้งแต่ก่อนล้นเกล้าเข้ามา ไม่มีทำเกตุมาลาเป็นเปลวเลย เพิ่งมีขึ้นในสมัยนี้ เป็นครั้งแรก พระพุทธรูปที่มีเกตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกาเป็นผู้คิดขึ้นก่อน แปรลก กว่าแบบอย่างพระพุทธรูปในประเทศอื่น

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ทำเป็น ๓ ยุค

ยุคแรก มักทำวางพระพักตร์กลมตามแบบพระพุทธรูปลังกา เช่นพระอัฐฐารสในวิหาร วัดสระเกศบัดนี้ ซึ่งนำมาจากวัดวิหารทอง จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

ยุคกลาง เมื่อฝีมือช่างเชี่ยวชาญขึ้น คิดแบบขึ้นใหม่ทำวงพระพักตร์ยาว พระหนุเสี่ยม เช่น พระร่วงที่พระปฐมเจดีย์และพระสุรสีห์พุทธพิมพ์ในพระอุโบสถวัดปริณายก พระพุทธรูปตามแบบยุคที่ ๒ นี้มีมากกว่ายุคแรก

ยุคที่ ๓ หรือยุคหลังเห็นจะเป็นในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทย ซึ่งในตำนานกล่าวว่า เอาเป็นพระธรรมาธิราชในพระพุทธศาสนาดีกว่ารัชกาลก่อนๆ ให้เสาะหาช่างที่ฝีมือดี ทั้งในฝ่ายเหนือ และฝ่ายใต้มาประชุมปรึกษากัน ทรงสอบสวนหาหลักฐานพุทธลักษณะในคัมภีร์พระไตรปิฎกประกอบ คิดสร้างพระพุทธรูปเพื่อจะให้วิเศษที่สุดที่จะทำได้ จึงเกิดพระพุทธรูปแบบสุโขทัยขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เช่น พระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ ทำวงพระพักตร์รูปไข่ หรือทำนองผลมะตูมคล้ายแบบ อินเดียเดิมแต่งามยิ่งนัก และแก้ไขพุทธลักษณะที่แห่งอื่นไปตามตำรา เช่น ทำปลายนิ้วพระหัตถ์ยาว เสมอกันทั้ง ๔ นิ้วเป็นต้น พระพุทธรูปแบบนี้ทำกันแพร่หลายขึ้นไปจนข้างเหนือและลงมาข้างใต้ แต่ที่ทำได้งามเหมือนพระพุทธรูปชินราชและพระพุทธชินสีห์ซึ่งเป็นต้นตำรานั้นมีน้อย

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

พระพุทธรูปสมัยนี้ทำเศตุมาลายาว เส้นพระศกขมวดกันหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระ โขนงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเสี่ยม หัวพระถันโปน สังฆาฎยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ชัดสมาธิราบ ฐานเป็นฐานหน้ากระดานเกลี้ยงเป็นพื้น ตอนกลางแอ่นเข้าไปข้างใน ผิดกับฐานเชียงแสนซึ่งโค้ง ออกมาข้างนอก ไม่ใคร่ทำบัว ถ้ามีบัวก็เป็นบัวหงายบัวคว่ำชนิดบัวฐานพระพุทธรูปชินราช ทำเป็นปาง ต่างๆตามพระอิริยาบถ คือ

๑. ปางไสยา ทำทั้งด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางลีลา ทำด้วยศิลา โลหะและปูนปั้น
๓. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๔. ปางมารวิชัย ชัดสมาธิราบ ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๕. ปางถวายเนตร ทำด้วยโลหะ
๖. ปางสมาธิ ทำด้วยโลหะ ปางนี้มีน้อยทำแต่มารวิชัยเป็นพื้น

๖) สมัยอยุธยา (ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๓ - ๒๓๒๕)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นของช่างฝีมือช่างไทยครั้งสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี ทำ แบบอย่างต่างกันเป็น ๒ ยุค ยุคแรกนิยมทำตามแบบขอม แต่เอาอย่างขอมเฉพาะวงพระพักตร์เท่านั้น ยุคนี้เรียกว่า ฝีมือช่างสมัยอุทอง นับเวลาตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาจนถึงแผ่นดินพระบรมไตร โลกนารถ (พ.ศ. ๒๐๓๑)

ลักษณะ เศตุมาลายาว เส้นพระศกละเอียด มีไรพระศกเป็นกรอรอบวงพระพักตร์ พระ หนุปั้นเป็นรูปคางคน สังฆาฎยาว ชายอันตรวาสกข้างบนเป็นสัน ชัดสมาธิราบ ฐานหน้ากระดานเป็น ร่องและแอ่นเข้าไปข้างใน ลักษณะเหมือนกันทั้งนั้น ต่างแต่ในชั้นหลังมาทำพระพักตร์ยาวกว่าชั้นก่อน เท่านั้น

ยุคหลังตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ จน พ.ศ. ๒๓๒๕) ลักษณะ ทำวงพระพักตร์และเศตุมาลาตามแบบอย่างสมัยสุโขทัยทั้งนั้น ต่างแต่โดยมากมีไรพระศกและสังฆาฎ

ใหญ่ กับถ้ำทรงเครื่อง เกตุมาลาทำเป็นกันหอยหลายๆ ชั้นบ้าง เป็นอย่างมงกุฎหรือรูปแบบสมัยลพบุรี บางเท่านั้น ทำเป็นปางต่างๆ ดังนี้คือ

๑. ปางไสยา ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ และสมาธิเพชร (แต่มีน้อย) ทำด้วยศิลา โลหะ และปูนปั้น
๓. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำด้วยศิลา โลหะ และปูนปั้น
๔. ปางประทานอภัย มีทั้งอย่างยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง ทำด้วยโลหะ
๕. ปางปาลีไลยกะ ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๖. ปางลีลา ทำด้วยโลหะ

๗) สมัยรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นต้นมา)

พระพุทธรูปสมัยนี้ แบบอย่างเป็นลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยและศรีอยุธยาผสมกัน ต่างแต่เกตุมาลาสูงกว่าสุโขทัยและอยุธยา กับเส้นพระศกละเอียดกว่า ขนาดเล็กทำตามอย่างสมัย เชียงแสน แต่มักจะผสมกันไม่เหมือนลักษณะของพระพุทธรูปเชียงแสนแท้

สมัยรัชกาลที่ ๑ มีใครจะได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ เพราะทรงพระราชศรัทธาให้เชิญ พระพุทธรูปโบราณ ซึ่งทิ้งทรุดโทรมอยู่ที่เมืองเหนือมาบูรณปฏิสังขรณ์ตั้ง ๑,๒๐๐ องค์เศษ พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานอยู่ในวัดสำคัญๆ ในกรุงเทพมหานคร จึงเป็นพระพุทธรูปเก่าสมัยอื่นซึ่ง ได้เชิญมาจากอื่นเป็นพื้น มีพระพุทธรูปทรงสร้างในรัชกาลที่ ๑ มีลักษณะงามดีอยู่องค์หนึ่งคือ พระคันธารราษฎร์ ซึ่งอยู่ในพระราชพิธีแรกนาและขอฝนอยู่จนทุกวันนี้ กับพระประธานในวัดมหาธาตุเป็นพระ ปั้นในรัชกาลที่ ๑ เป็นแบบอย่างที่น่าว่าลักษณะงาม มีพระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ และที่ ๖ อีกหลายองค์ ลักษณะเป็นพระแบบสมัยอยุธยาและสุโขทัยผสมกันดังกล่าวแล้ว

พระพุทธรูปสมัยนี้ ทำเป็นปางต่างๆ คือ

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำด้วยศิลาและปูนปั้น
๓. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๔. ปางไสยา ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๕. ปางขอฝน ทำด้วยโลหะ

ปางต่างๆ ที่กล่าวนี้ เป็นพระขนาดใหญ่ทั้งนั้น ขนาดเล็กยังมีปางอื่นๆ ทำตามพุทธ อิริยาบถในเรื่องพุทธประวัติอีกมากมายผสมกับปางเก่าและปางใหม่ที่คิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ถึง ๔๐ ปาง แต่ลักษณะคงเป็นอย่างเดียวกันทั้งนั้น^{๖๒}

^{๖๒}หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, ลักษณะพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศไทย, (พระนคร : ศรีกรุง, ๒๔๙๔, แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงกลการเจนจิต (เถา วสุวัต) และนางกลการเจนจิต (พัน วสุวัต) ณ เมรุวัด มกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๙๔), หน้า ๑ - ๓๖.

ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๐๓, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๓)

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เอง พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด พระองค์ทรงเป็นผู้เริ่มสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทรทรงเครื่องใหญ่อย่างกษัตริย์ ซึ่งได้รับอิทธิพลศิลปะมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย มีการประดับกระจกหรืออัญมณีสีต่างๆ ลงในศิราภรณ์เป็นประกายแวววับ

ในสมัยนี้ยังสร้างพระพุทธรูปแบบจีวรดอก คือทำจีวรให้มีลวดลายดอกดวงเพื่อความงดงามแทนจีวรแบบธรรมดา รวมทั้งมีการลงรักชาดและปิดทองอีกด้วย

สมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้ปรับปรุงการสร้างพระพุทธรูปให้มีลักษณะคล้ายมนุษย์สามัญมากขึ้น เช่น ไม่มีพระเกตุมาลา และทำจีวรเป็นริ้วอย่างของจริง

สมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้แก้ไขพุทธลักษณะให้เหมือนมนุษย์สามัญมากขึ้น แต่ยังคงรักษาพุทธลักษณะที่สำคัญๆ ไว้ เช่น พระเกตุมาลา พระรัศมีแบบเปลว พระเศวตขมวดเป็นปม ไบพระกรรณยาว คล้ายกับศิลปะแบบพระพุทธรูปคันธารราษฎร์

สมัยรัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเฉลิมฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ทรงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปในรัชกาลของพระองค์ โดยมอบหมายให้ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี เป็นผู้ออกแบบพระพุทธรูปปางลีลาคล้ายสมัยสุโขทัย แต่มีลักษณะของมนุษย์สามัญยิ่งขึ้น ประดิษฐานไว้ ณ พุทธมณฑล ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

บทที่ ๓

ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย” ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยแบ่งหัวข้อดังต่อไปนี้

๓.๑ พระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

- ๑) หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม
- ๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิง
- ๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน
- ๔) หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุท

๓.๒ ศิลปะของสกุลช่างในประเทศไทย

๓.๑ พระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๑) หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม

หลวงพ่осоธร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโสธรวราราม วรวิหาร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติหลวงพ่осоธรขอกกล่าวถึงประวัติวัดโสธรวราราม ดังนี้

ประวัติ วัดโสธรวราราม

วัดโสธรวราราม เป็นวัดที่ชาวแปดริ้วถือว่าเป็น “มิ่งคลุ่แปดริ้ว” เป็นสถานที่ประดิษฐานหลวงพ่осоธร อันเป็นที่เคารพสักการะและยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวแปดริ้วมานาน ทำให้มีความผูกพันอย่างแน่นเหนียวกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชาวแปดริ้ว เป็นเหตุให้ได้รับสมญานามว่า “เมืองธรรมะ” และ “พระศักดิ์สิทธิ์” ดังที่มีปรากฏเป็นคำขวัญเดิมของจังหวัดฉะเชิงเทรา ว่า “เมืองธรรมะ พระศักดิ์สิทธิ์ ชิดเมืองหลวง มะม่วงหวาน ข้าวสารขาว มะพร้าวหอม” แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น “แม่น้ำบางปะกงแหล่งชีวิต พระศักดิ์สิทธิ์หลวงพ่осоธร พระยาศรีสุนทรปราชญ์ภาษาไทย อ่างฤๅไนป่าสมบูรณ์”

วัดโสธรวราราม ตั้งอยู่บนถนนศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ระยะทางประมาณ ๒ กิโลเมตร อยู่ริมแม่น้ำบางปะกง และติดกับค่ายศรีโสธร ซึ่งเป็นที่ตั้งกองพันทหารช่างที่ ๒ (ช. พัน ๒) เนื้อที่ของวัดมีประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๗๑ ตอนที่ ๓ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ มีขอบเขต

เนื้อที่จำนวน ๒๑ ไร่ ๔๒ ตารางวา โดยมีทิศเหนือ ยาว ๖ เส้น ๖ วา ทิศใต้ ยาว ๕ เส้น ๑๐ วา
ทิศตะวันออก ยาว ๓ เส้น ๑ วา^๑

แผนภาพที่ ๓.๑ พระอุโบสถวัดโสธรวราราม วรวิหาร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ด.เจียม กุลละวณิชย์) ได้เคยปรารภเรื่องเนื้อที่ของวัดโสธรวราราม ถึงสมัยที่มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส เมื่อปี ๒๕๐๘ ว่า เมื่อมาอยู่วัดโสธรวราราม วรวิหาร มีที่ดินเพียง ๓๘ ไร่เศษเท่านั้น มีหนี้สินรุงรัง กรรมการศาสนาก็หลายล้าน ธนาการก็เยอะ พยายามค่อยๆ ผ่านหนี้กรรมการศาสนาและธนาการจนหมดหนี้ภายใน ๑ ปี แล้วจัดซื้อที่ดินใหม่ ๑๐๐ ไร่ สร้างอาคารเรียนโรงเรียนพุทธโสธรทั้งประถมและมัธยมเป็นอาคารทรงไทย มีช่อฟ้า ใบระกา มีรั้วล้อมรอบ^๒ ปัจจุบันวัดโสธรวรารามมีเนื้อที่ประมาณ ๒๐๐ ไร่เศษ

วัดโสธรวราราม ไม่ปรากฏผู้สร้างและหลักฐานแน่นอนว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ไต เพียงแต่สันนิษฐานจากประวัติของหลวงพ่อบุญศรี ประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธรประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๗ - ๒๓๑๓ ซึ่งปรากฏว่ามีวัดตั้งอยู่ก่อนแล้ว ตรงกับปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ถึงตอนต้นสมัยกรุงธนบุรี จึงจัดได้ว่าเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง มีอายุประมาณ ๒๓๐ ปีขึ้นไป

^๑พระมหาวิเชียร สิริวิฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๑, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อบุญศรี งานประจำปีหลวงพ่อบุญศรี”. ๒๕๐๕.

^๒เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, (ที่ระลึกในงานพระราชพิธียกยอดฉัตรทองคำ พระอุโบสถหลังใหม่), หน้า ๑๖.

มีประวัติเล่าว่า เดิมมีชื่อว่า “วัดหงส์” เพราะที่วัดมีรูปตัวหงส์เป็นไม้ติดอยู่บนปลายเสา สูงใหญ่ มีคำอธิบายเพิ่มเติมเรื่องเสาหงส์ไว้ว่า ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงด้านเหนือ ซึ่งเป็นสถานที่ตั้ง วัดอยู่เดิม ปัจจุบันถูกน้ำเซาะพังลงเป็นแม่น้ำไปหมดแล้ว^๓ ต่อมาได้เกิดพายุใหญ่พัดหงส์บนยอดเสา ตกลงมาเหลือแต่เสา ชาวบ้านจึงแก้ไขโดยเอาธงขึ้นไปแขวนแทน ชื่อ “วัดหงส์” จึงเปลี่ยนเป็น “วัดเสาธง” ต่อมาเกิดพายุพัดเสาธงหักอีก ชื่อ “วัดเสาธง” จึงเปลี่ยนเป็น “วัดเสาทอง”^๔ ครั้นหลวงพ่อบุญพระพุทธรูปได้มาประดิษฐานที่วัดนี้ “วัดเสาทอง” จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดโสทร”^๕ ตามประวัติขององค์พระที่เป็นพี่น้องกันกับหลวงพ่อบ้านแหลม และหลวงพ่อดโต วัดบางพลี บางแห่งว่า คำว่า “วัดเสาทอง” นั้น เมื่อเรียกขานนานเข้าก็ค่อยๆ เพี้ยนและห้วนเข้าเลยเรียกกันว่า “โสทร” หรือ “โสธร” จนกระทั่งปัจจุบัน

มีคำอธิบาย คำว่า “โสทร” ไว้ว่า “โสทร” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ หน้า ๙๓๒ แปลว่า พี่น้องร่วมท้องกัน ในหนังสือสภาพจังหวัดฉะเชิงเทรา เรียบเรียงโดย หลวงประจำจันทเขต ปลัดจังหวัด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้อธิบายนามวัดโสทรซึ่งแปลว่า พี่น้องร่วมท้องกัน ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า “ทำให้นึกถึงประวัติเดิมของพระพุทธรูปองค์นี้ในหนังสือเล่มหนึ่ง คือตำนานเรื่องหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป คำกลอน ประพันธ์โดย นายเพิ่ม อยู่อินทร์ ซึ่งเป็นพ่อค้า แลคหบดี ชื่อเสียงอยู่ในพื้นเมืองฉะเชิงเทรา มีผู้หนึ่ง พิมพ์ขึ้นจำหน่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ แต่ผู้แต่งก็ไม่รับรอง ยืนยัน คงอ้างแต่เพียงว่า แต่งตามข้อความปรัมปราที่ได้รับคำบอกเล่าสืบต่อกันมา^๖

ส่วนการเปลี่ยน คำว่า “โสทร” เป็น “โสธร” นั้นมีคำอธิบายไว้ว่า ชื่อวัดโสทรหรือวัดโสทร ปรากฏในเรื่องนำเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา นายตรี อมาตยกุล พิมพ์ลงในวารสาร ปีที่ ๖ เล่ม ๗ มีข้อความเกี่ยวกับชื่อวัดโสทรนี้ว่า “เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสวัดนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมาร ยังทรงเขียนชื่อวัดนี้ว่า วัดโสทร ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นวัดโสธร เห็นจะเป็นในราวรัชกาลที่ ๖ นี้เอง แต่ยังหาหลักฐานวันเดือนปีที่เริ่มเปลี่ยนใหม่ไม่ได้” อย่างไรก็ตามปรากฏในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๖ หน้า ๑๐๕ พ.ศ. ๒๔๖๑ ลงเรื่องระยะทางสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีน พ.ศ. ๒๔๕๙ ชื่อวัดโสธรได้เขียนไว้เรียบร้อยแล้ว เห็นพอจะอนุมานได้ว่า ได้เปลี่ยนชื่อ “วัดโสทร” เป็น “วัดโสธร” ในราวต้นรัชกาลที่ ๖ ฉะนั้นผู้ที่เขียนชื่อ วัดโสธร เป็น วัดโสทร ภายหลังปี พ.ศ. ๒๔๕๙ แล้ว น่าจะเกิดจากการสะกดผิดมากกว่าที่จะเจตนาเขียนเช่นนั้น

^๓อนุสรณ์ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ป.ส.ธ. รุ่น ๔ ปีการศึกษา ๒๕๔๐ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวราราม, (ม.ป.ท., ๒๕๔๐. ที่ระลึกในงานวันปัจฉิมนิเทศ ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^๔เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๑, เป็น วัดเสาธงทอง”

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน เป็น วัดศรีโสทร”

^๖พระมหาวิเชียร สิริวิฑฒโน, ทำเนียบชมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๓, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป งานประจำปีหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป”. ๒๕๐๕.

เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสสมณชลปราจีน ร.ศ. ๑๒๗ ได้มีพระราชหัตถเลขาถึงมกุฎราชกุมาร ความตอนหนึ่งเกี่ยวกับชื่อวัดโสธร ว่า “กลับมาแวะวัดโสธรซึ่งกรมตำรวจ คิดจะแปลว่า โยโสธร จะให้เกี่ยวข้องแก่การที่ได้สร้างเมื่อเสด็จกลับจากไปตีเมืองเขมร แผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถหรือเมื่อใดราวนั้น แต่เป็นที่น่าสงสัยเห็นด้วยใหม่นัก” พระราชปรารภตอนนี้ทำให้เกิดความคิดว่าชื่อวัดโสธรนี้จะเป็นการถูกต้องแล้ว หรือโดยได้ทรงระลึกถึงพระที่นั่งโยสธรมหาพิमानบรรยงค์ ในรัชกาลแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองได้ยกทัพไปตีเมืองเขมรได้ชัยชนะ ทรงพระราชดำริเฉลิมพระเกียรติด้วยถ้อยแบบปราสาทกับพระที่นั่งในเมืองโยสธรมนครम्मแล้วในกรุงศรีอยุธยา ทำให้สงสัยว่าจะตกตัว “ย” ไปเสียหรืออย่างไร คงเหลือแต่ “โสธร” เท่านั้น แต่ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงปลงพระทัยจะเช่นนั้น เพราะทรงเห็นว่าวัดโสธรนี้ยังใหม่ ดังปรากฏตามพระราชปรารภดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า “โสธร” กับ “โยสธรมหาพิमानบรรยงค์” มิใช่เป็นสถานที่แห่งเดียวกัน มีที่มาและมีความต่างกันหนึ่ง อำเภอโยสธรในจังหวัดอุบลราชธานีก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดโสธรนี้ เมื่อชื่อจะคล้ายคลึงกันก็ตาม คำว่า “โยสธร” แปลว่า “ทรงยศ” เดิมอำเภอโยสธรเรียกว่า อำเภอยศ เพราะเป็นเมืองชื่อว่า “ยศสุนทร” ตั้งขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๘๐ ภายหลังเปลี่ยนเป็นเมืองโยสธร แล้วยุบเป็นอำเภอเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๕๔^๗

ความหมายของคำว่า “โสธร” ที่ปรากฏในปัจจุบันนั้น มีคำอธิบายไว้ว่า คำนี้มี ความหมายว่า “บริสุทธิ์” หรือ “ศักดิ์สิทธิ์” คงจะเนื่องมาจากการที่หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีรูปทรงสวยงามนั่นเอง และผู้รู้บางท่านยังกล่าวอีกด้วยว่า “โสธร” เป็นนามศักดิ์สิทธิ์ “โส” เป็นอักษรสำเร็จรูป ป้องกันสรรพทุกข์ สรรพโศก สรรพโรค และสรรพภัยทั้งปวง “ธ” เป็นพยัญชนะอำนาจ มีตบะเดชะนุภาพ และ “ร” เป็นอักษรมหานิยม อันเป็นที่ชื่นชมของเทวดาและมนุษย์ แม้เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จไปตรวจการคณะสงฆ์ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ และได้เสด็จที่วัดโสธร ก็ยังทรงวินิจฉัยว่า “ผู้ที่ให้ชื่อนี้ว่า “วัดโสธร” นั้น ไม่ใช่เป็นคนไม่มีความรู้ เพราะชื่อนี้เป็นชื่อที่ไพเราะ ทั้งแปลก็ได้ความหมายดีด้วย”

ถ้าพิจารณาจากทำเลที่ตั้ง วัดโสธรวรารามเป็นวัดที่มีลักษณะดี เพราะตั้งอยู่บนแหลมสถานที่ตั้งของวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่ธรณีสงฆ์ในการรักษาศาสนาสืบต่อไป ตามธรรมเนียมจีน สถานที่ตั้งที่ดีเช่นนี้เรียกว่า “ที่มังกร” ซึ่งมีคำทำนายทายทักว่า หากพระพุทธรูปได้ประทับ ณ สถานที่แห่งนี้ จะเกิดศรีสมบัติและความศักดิ์สิทธิ์ในอันที่จะรักษาบ้านเมืองและสืบทอดพระพุทธศาสนาสืบต่อไป คงจะเป็นด้วยเหตุนี้หลวงพ่อพุทธโสธรจึงได้ตัดสินใจขึ้นประทับ ณ วัดหงส์ในเดือนยี่สิบต่อเดือนสามตามตำนาน^๘

แต่เดิมวัดโสธรเป็นวัดราษฎร์ ต่อมาได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร มีนามว่า “วัดโสธรวราราม วรวิหาร” เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

^๗อ้างแล้ว, ทำเนียบชมรมโสธรสัมพันธ์, หน้า ๒.

^๘เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๒.

สำหรับการแบ่งชั้นและชนิดของพระอารามหลวงนั้น มีคำอธิบายว่า การลำดับเกียรติพระอารามหลวงนั้น เริ่มเมื่อรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ และหัวเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นเอก ชั้นโท และ ชั้นตรี แต่ละชั้นยังแบ่งออกเป็นชนิดต่างๆ กัน ดังนี้

ชั้นเอก แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑. ราชวรมหาวิหาร
๒. ราชวรวิหาร
๓. วรมหาวิหาร

ชั้นโท แบ่งออกเป็น ๔ ชนิด คือ

๑. ราชวรมหาวิหาร
๒. ราชวรวิหาร
๓. วรมหาวิหาร
๔. วรวิหาร

ชั้นตรี แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑. ราชวรวิหาร
๒. วรวิหาร
๓. สามัญ (ไม่มีสร้อยนามต่อท้ายชื่อวัด)

ชื่อแต่ละชนิดนั้น สำหรับต่อท้ายนามวัด เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ชื่อชนิดต่างๆ ที่ต่อท้ายนามวัดนั้นซ้ำกัน เช่น ชั้นเอกกับชั้นโท ฉะนั้น จะถือเอาชื่อชนิดนั้นๆ เป็นเครื่องกำหนดว่าเป็นวัดชั้นเอก ชั้นโท ที่เดียวไม่ได้ นอกจากจะทราบว่าเป็นชนิดไหนเท่านั้นเอง

ประวัติ หลวงพ่อโสธร

พระพุทธรโสธร หรือ หลวงพ่อพุทธรโสธร หรือหลวงพ่อโสธร คือพระพุทธรศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนนับถือเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ หลวงพ่อพุทธรโสธรเป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ อันมีความหมายถึงการอยู่สูงสุดเป็นพุทธเหนือพระอริยบุคคล ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสธรวราราม วรวิหาร ตามตำนานกล่าวว่า

พระพุทธรโสธรเดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม แต่ต่อมาพระสงฆ์ในวัดเห็นว่ากาลต่อไปภายหน้าคนที่กิเลสแรงกล้าอาจจะลักไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อความปลอดภัย จึงพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบัน

จึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली อันหมายถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามคติของชาวจีน ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัตตริง เป็นเครื่องหมายถึงความอาทรห่วงใยที่หลวงพ่อทรมมีต่อสาธุชนผู้เคารพบูชาในองค์ท่าน ทรงจีวรแบบเนื้อมีความกว้างของพระเพลา (หน้าตัก) ๓ คอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธโสธรคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง^๙

แผนภาพที่ ๓.๒ พระพุทธโสธร ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ประวัติการก่อสร้างหลวงพ่อบุทธโสธร มีการเล่าขานกันสืบต่อมาว่า ในสมัยลานช้าง-ลานนา เศรษฐีพี่น้อง ๓ คน ซึ่งอาศัยอยู่ทางเหนือ มีจิตเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูปเพื่อเสริมสร้างบารมีและเพิ่มพูนผลานิสงส์ จึงได้เชิญพราหมณ์มาทำพิธีหล่อพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามวันเกิด อันมีปางสมาธิ ปางสะดุ้งมาร และปางอุ้มบาตร แล้วทำพิธีบวงสรวงชุมนุมเทวดาตามโหราศาสตร์ เพื่อทำพิธีปลุกเสกแล้วอัญเชิญเข้าสู่วัด^{๑๐}

^๙อ้างแล้ว, เลิศลักษณ์ บัญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๗.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

ส่วนประวัติความเป็นมาของหลวงพ่อโสธรที่ได้มาประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธรวราราม นั้น มีหนังสือหลายเล่มพิมพ์เนื้อหาลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกัน ทำให้สับสนไม่อาจทราบได้ว่าเล่มไหนถูกเล่มไหนผิด จึงนำมาทั้งหมดเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้พิจารณา ดังนี้

แผนภาพที่ ๓.๓ องค์พระพุทธรูปโสธร

ในกาลต่อมา ได้เกิดยุคเข็ญขึ้น พม่าได้ยกทัพมาตีไทยหลายครั้งหลายหน จนครั้งสุดท้ายคือประมาณครั้งที่ ๗ ก็ตีเมืองแตก และได้เผาบ้านเผาเมืองตลอดจนวัดวาอารามต่างๆ หลวงพ่อ ๓ พี่น้องจึงได้ปรึกษากัน เห็นว่าเป็นสถานการณ์คับขัน จึงได้แสดงอภินิหารลงแม่น้ำปิง แล้วล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน^{๑๑}

^{๑๑}อ้อแล้ว, เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๔.

เหตุการณ์ในตอนนี้อย่างที่เล่ามาแล้ว ในที่สุดมาจุดขึ้นในลำแม่น้ำบางปะกงที่ตำบลสัมปทวน และแสดงปาฏิหาริย์ลอยน้ำและทวนน้ำได้ทั้ง ๓ องค์ ประชาชนชาวสัมปทวนได้พบเห็นจึงช่วยกันเอา เชือกพรวนมลิลาผูกมัดที่องค์พระพุทธรูปหล่อทั้งสามองค์นั้น แล้วช่วยกันจุดลากขึ้นฝั่งด้วยจำนวน ผู้คนประมาณ ๕๐๐ คน ก็จุดขึ้นไม่ได้ เชือกขาด ไม่สำเร็จตามประสงค์พากันเลิกไป ครั้นแล้ว พระพุทธรูปหล่อทั้ง ๓ องค์นั้นก็จมหายไป สถานที่ที่พระสามองค์ลอยน้ำและทวนน้ำได้นี้เลยได้ชื่อว่า **“สามพระทวน”** ต่อมาเรียกกันว่า **“สัมปทวน”** ได้แก่ แม่น้ำหน้าวัดสัมปทวน อำเภอเมือง ฉะเชิงเทราทุกวันนี้ ต่อจากนั้นพระทั้งสามองค์ก็ลอยล่องตามแม่น้ำบางปะกงเลยผ่านหน้าวัดโสธรไป ถึงคู้้งน้ำใต้วัดโสธร แสดงฤทธิ์ผุดขึ้นให้ชาวบ้านบางนั้นเห็นและแสดงฤทธิ์เข้าไปในคลองหนึ่งในบาง นั้น ชาวบ้านได้ช่วยกันจุดขึ้นฝั่งทำนองเดียวกับชาวบ้านสัมปทวน แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงเรียกหมู่บ้านและ คลองนั้นว่า **“บางพระ”** มาจนทุกวันนี้ จากนั้นพระพุทธรูปทั้งสามองค์ ก็ได้แผลงฤทธิ์ลอยทวนน้ำ ขึ้นมา และลอยวนอยู่ที่หัวเลี้ยวตรงหักกองพันทหาร ช.๑ พัน ๒ รอ. จังหวัดฉะเชิงเทรา และแสดง ปาฏิหาริย์จะเข้าไปในคลองเล็กๆ ตรงข้ามกองพันทหารช่างนั้น สถานที่ลอยวนอยู่นั้นเรียกว่า **“แหลม หัววน”** และคลองนั้นก็ได้นามว่า **“คลองสองพี่น้อง”** (สองพี่สองน้อง) หลังจากนั้นองค์พี่ใหญ่ได้ แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ไปลอยอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนสามเสน ประชาชนประมาณสามแสนช่วยกัน จุดก็ไม่สำเร็จ แล้วล่องลอยไปผุดขึ้นที่ลำแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม ประชาชนชาวประมง อารารณาขึ้นประดิษฐานอยู่ที่วัดบ้านแหลม เรียกว่า **“หลวงพ่อบ้านแหลม”** ทุกวันนี้ เป็นที่เคารพ นับถือบูชาว่าเป็นพระศักดิ์สิทธิ์เท่าๆ กับหลวงพ่อโสธร ส่วนองค์สุดท้ายล่องลอยไปผุดขึ้นที่วัดบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ และชาวบ้านได้เชิญประดิษฐานอยู่ที่วัดบางพลีนั้น ชื่อว่า **“หลวงพ่อโต”** ก็ ปรากฏว่ามีผู้เคารพนับถือเป็นอันมาก^{๑๒}

เหตุการณ์ตอนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น มีบางเล่มจัดลำดับไม่ตรงกัน คือ (เมื่อล่องมาทางใต้ ตลอด ๗ วัน) ...จนกระทั่งถึงแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงบริเวณที่ปัจจุบันเรียกว่า **“สามเสน”** จึงได้แสดง อภินิหารลอยให้ชาวบ้านชาวเมืองเห็น ชาวบ้านนับแสนๆ คนได้ทำการจุดหลวงพ่อทั้ง ๓ องค์ ถึง ๓ วัน ๓ คืน ก็จุดไม่ขึ้น ตำบลนั้นได้ชื่อว่า **“สามเสน”** ซึ่งต่อมาได้เพี้ยนเป็น **“สามเสน”**

หลวงพ่อทั้ง ๓ องค์ ลอยเข้าสู่พระโขนง ลัดเลาะจนไปถึงแม่น้ำบางปะกง ผ่านคลองซึ่ง ปัจจุบันเรียกว่า **“คลองชักพระ”** ก็ได้แสดงอภินิหารลอยขึ้นมาให้ชาวบ้านเห็นอีกครั้ง ชาวบ้าน ประมาณ ๓ พันคนพยายามชักพระขึ้นจากน้ำ ก็ไม่สำเร็จ คลองนี้จึงได้นามว่า **“คลองชักพระ”** ต่อมา ทั้ง ๓ องค์ได้ลอยทวนน้ำต่อขึ้นไปทางหัววัดอีก สถานที่นั้นจึงเรียกว่า **“วัดสามพระทวน”** ซึ่งต่อมา เรียกเพี้ยนเป็น **“วัดสัมปทวน”**

องค์หลวงพ่อได้ลอยต่อไปตามลำน้ำบางปะกง เลยผ่านหน้าวัดโสธรไปจนถึงคู้้งน้ำใต้ วัดโสธร แล้วแสดงอภินิหารให้ชาวบ้านเห็นอีก ชาวบ้านได้ช่วยกันจุดก็ยังไม่สำเร็จ จึงได้เรียกหมู่บ้าน และคลองนั้นว่า **“บางพระ”** ต่อจากนั้น ก็ลอยทวนน้ำวนอยู่หัวเลี้ยวตรงกองพันทหารช่างที่ ๒

^{๑๒}พระมหาวิจิตร จนทปชโชโต และพระมหาลิขิต ลิกขิตนนโท, ประวัติหลวงพ่อโสธร กับการสร้าง พระอุโบสถ, (พิมพ์ในงานฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมา วัดโสธร ๒๕๐๐), หน้า ก - ข.

สถานที่ลอยยวนอยู่นั้นจึงเรียกว่า “แหลมหัววน” และคลองก็ได้ชื่อว่า “คลองสองพี่น้อง” มาจนทุกวันนี้^{๑๓}

หลวงพ่พุทธรังษีรองคกลาง^{๑๔} มีประวัติกล่าวถึงการขึ้นประดิษฐานที่วัดโสธรไว้ว่า...เมื่อลอยตามน้ำมาจากแหลมหัววนดังกล่าวแล้ว ก็มาผุดขึ้นทำหน้าวัดโสธร กล่าวกันว่าประชาชนจำนวนมากทำการอุทลาคขึ้นไม่สำเร็จ แต่ได้มีอาจารย์ผู้หนึ่งมีความรู้ทางไสยศาสตร์ทำพิธีตั้งศาลเพียงตาบวงสรวง แล้วเอาด้ายสายสิญจน์คล้องกับพระหัตถ์หลวงพ่พุทธรังษีเชิญขึ้นมาบนฝั่ง นำไปประดิษฐานในวิหารสำเร็จตามความประสงค์แล้วก็จัดให้มีการฉลองสมโภช และให้นามหลวงพ่พุทธรังษีว่า “พระพุทธรังษี” หรือ “หลวงพ่พุทธรังษี”^{๑๕}

ส่วนหลักฐานการประดิษฐานที่วัดโสธรของหลวงพ่พุทธรังษีเมื่อปีใดไม่มีปรากฏ มีเพียงการคาดคะเนจากประวัติของหลวงพ่พุทธรังษีที่บ้านแหลม คือ...พระพุทธรังษีจะประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธรแต่เมื่อไร นานก็ปีมาแล้ว ไม่มีหลักฐานยืนยัน เป็นแต่คำบอกเล่าปรัปรากเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์อีก ๒ องค์ คือ หลวงพ่พุทธรังษีบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม และหลวงพ่พุทธรังษี วัดบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ และว่าพระพุทธรูปทั้ง ๓ รูปนี้เป็นพระพี่พระน้อง ล่องลอยน้ำมาพร้อมกันจากทางเหนือของประเทศไทย ปรากฏในประวัติหลวงพ่พุทธรังษีบ้านแหลม ซึ่งท่านเจ้าคุณพระกรวิวงศ์ เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงครามว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๗ ชาวประมงไปต้อนได้หลวงพ่พุทธรังษีบ้านแหลม (องค์พี่ใหญ่) มาประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธร ราว พ.ศ. ๒๓๐๗ คราวเดียวกับหลวงพ่พุทธรังษีบ้านแหลม^{๑๖}

บางแห่งว่า..หลวงพ่พุทธรังษีนั้น ได้แสดงอภินิหารลอยมาขึ้นที่หน้าวัดหงส์...และนำมาประดิษฐานที่วิหารวัดหงส์ได้เป็นผลสำเร็จตามความประสงค์ เมื่อวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในราวปี พ.ศ. ๒๓๑๓ อันเป็นสมัยต้นกรุงธนบุรีนั่นเอง^{๑๗}

เรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่พุทธรังษีนั้น นักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นที่น่าสนใจแตกต่างกันออกไป คือ...ความเห็นแตกต่างระหว่างนักโบราณคดี ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิและคำบอกเล่าสืบต่อๆ กันมา ดังจะได้นำมาเปรียบเทียบให้เห็นต่อไปนี้

ก. ความเห็นของนักโบราณคดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่นๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า “...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอนี่นั้น คือองค์ที่อยู่กลาง ดูรูปตักและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปเทวปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้”

^{๑๓} อ่างแล้ว, เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๖.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗ เป็น “องค์สุดท้าย”.

^{๑๕} พระมหาวชิตร จันทปชโชโต และพระมหาลิขิต ลิกขิตนโน, เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ก.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอจะสรุปได้ว่า พระพุทธรูปนี้เป็นพระศิลา (แลง) ไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา และคงจะมาจากที่อื่น

นอกจากพระบรมราชวินิจฉัยดังกล่าวแล้ว ยังมีนักโบราณคดีสองท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธรูป ดังนี้ คือ

(๑) หลวงรณสีธิพิชัย เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้บันทึกไว้ในเรื่องการสำรวจของโบราณในเมืองไทยเกี่ยวกับพระพุทธรูปนี้ “...หลวงพ่อโสรเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๑.๖๕ เมตร สูง ๑.๙๘ เมตร เป็นพระพุทธรูปที่บูรณะขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์ และช่างผู้บูรณะนั้นเข้าใจว่าจะเป็นฝีมือช่างผู้เคยมีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคอีสาน ประวัติที่ข้าพเจ้าจะฟังกล่าวได้นั้นมีเพียงเท่านี้ และที่กล่าวนี้ก็กล่าวโดยอาศัยวัตถุที่เห็นเท่านั้น”

เหตุผลที่สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ในฐานะที่นายมานิต วัลลิโกดม ภัณฑารักษ์เอกของกรมศิลปากรในสมัยนั้น ได้ร่วมเดินทางไปสำรวจโบราณวัตถุกับหลวงรณสีธิพิชัยในครั้งนั้นด้วย ได้ชี้แจงว่าที่สันนิษฐานเช่นนั้นก็โดยสังเกตจากวงพระพักตร์ ชายสังฆาฏิ ทรวงทรง และลีลาในการสร้าง โดยเฉพาะช่างฝีมือทางภาคอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม่สู้จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากมายนัก

(๒) นายมนตรี อมาตยกุล อดีตหัวหน้ากองประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ให้ทัศนะไว้ในเรื่องนำเที่ยวฉะเชิงเทรา กล่าวความไว้ตอนหนึ่งว่า “..พระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ลงรักปิดทอง มีขนาดสูง ๑๐ เมตร ๙๘ เซนติเมตร หน้าตักกว้าง ๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร เท่าที่ตรวจดูรูปทรงภายนอกซึ่งลงรักปิดทองไว้ ปรากฏว่าเป็นพระพุทธรูปฝีมือช่างแบบลานช้าง หรือซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า “พระลาว” พระพุทธรูปแบบนี้นิยมทำกันมากที่เมืองหลวงพระบางในประเทศอินโดจีน ฝรั่งเศส และทางภาคอีสานของประเทศไทย”

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความเห็นของนักโบราณคดีอีกสองท่านที่ได้กล่าวมาแล้ว พอจะสรุปได้ว่า หลวงพ่อโสรไม่ได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ได้นำมาจากที่อื่น เพราะพระพุทธรูปทำด้วยศิลาแลง พระพุทธรูปเป็นฝีมือแบบขาลานช้างหรือที่เรียกว่า “พระลาว” ได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์

ข. ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิ ตามพุทธประวัติของพระพุทธรูป จัดพิมพ์โดย นายทองใบ ภูพันธ์ ณ สำนักวัดพิบูลเงิน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ได้บรรยายข้อสันนิษฐานไว้ดังต่อไปนี้ โดยได้จากการสัมภาษณ์กับท่านเจ้าคุณเทพกวี อดีตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี วัดเทพศิรินทราวาส ว่า ขณะที่ท่านเจ้าคุณเทพกวี ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ความต้องกันเป็นส่วนมากกว่า พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสรปัจจุบันนี้ เดิมทีเสด็จปาฏิหาริย์ลอยมาตามกระแสน้ำจากทางเหนือลำแม่น้ำบางปะกง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิแกะด้วยฝีมือหยาบๆ ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๒ คืบเศษ ไม่มีพุทธลักษณะงดงามอะไร ข้อที่ว่าจะลอยมาจากแห่งหนตำบลไหน ตั้งแต่เมื่อใดนั้นยังไม่

มีใครสอบสวนได้ความ ส่วนที่ว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยตามน้ำมาจริงหรือไม่ นั้น ท่านเชื่อว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยน้ำมาจริง เพราะเชื่อว่าลอยน้ำได้และท่านยังมีเหตุผลพอจะสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่แกะด้วยไม้โพธิ์ เข้าใจว่าสร้างขึ้นโดยฝีมือชาวเวียงจันทน์หรือลาว นครเชียงรุ่ง หรือลาวโซ่งอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเคยทราบมาว่าพวกลาวชาวพื้นเมืองที่กล่าวนี้นิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้โพธิ์ และนำคิดว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยน้ำมาจากทางเหนือลำแม่น้ำบางปะกง และได้สันนิษฐานต่อไปว่าน่าจะลอยมาจากตำบลใดตำบลหนึ่งในท้องที่อำเภอพนมสารคาม อยู่ตอนเหนือของจังหวัดฉะเชิงเทราขึ้นไป โดยท้องที่สองฟากฝั่งแม่น้ำบางปะกงตอนนี้ ในระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๓ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ถึง พ.ศ. ๒๓๙๔ ต่อเนื่องกัน มาจนถึงต้นสมัยรัชกาลที่ ๔ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีสงครามติดพันกับแคว้นต่างๆ ในความอารักขาของอินโดจีน ฝรั่งเศส เช่น เมืองเวียงจันทน์ เมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง และลาวโซ่ง เหล่านี้เรือรุ่งอยู่ชานาน เมื่อกองทัพฝ่ายใดตีดินแดนของข้าศึกได้ ก็กวาดต้อนผู้คนพลเมืองตลอดจนเสบียงอาหาร ช้าง ม้า โค กระบือ และอาวุธยุทธภัณฑ์ในดินแดนของข้าศึกที่ยึดได้ ส่งเข้ามาควบคุมรักษาไว้ในดินแดนของตนและให้ครอบครัวพลเรือนเหล่านั้นตั้งรกรากทำมาหากินอยู่เป็นหมู่เป็นพวก อยู่ภายในเขตที่อันมีกำหนดจนกว่าสงครามจะสงบ และมีการเจรจาแลกเปลี่ยนพลเรือนในภายหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งท้องที่ตำบลต่างๆ ในอำเภอพนมสารคามนี้ แต่ก่อนพื้นที่ราบเป็นป่าไม้กระยาเลณานาชนิด อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุต่างๆ เช่น แร่ตะกั่ว แร่เหล็ก และอื่นๆ อยู่เป็นอันมาก ในท้องที่ที่กล่าวนี้มีครอบครัวลาวเวียงจันทน์ตั้งรกรากทำมาหากินอยู่หลายร้อยครัวเรือน ตลอดมาจนถึงยุคสมัยปัจจุบันก็ยังปรากฏว่าครอบครัว ลูกหลานเหลนตั้งถิ่นฐานบ้านช่องกลายเป็นคนพื้นเมืองไปเลย เข้าใจว่าครอบครัวที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยนี้เอง ได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นด้วยไม้โพธิ์ หรือมิฉะนั้นก็อาจสร้างมาจากเมืองเวียงจันทน์หรือแคว้นลาวแคว้นใดแคว้นหนึ่งที่กล่าวข้างต้น เมื่อเจ้าของถูกกองทัพไทยกวาดต้อนเอาตัวมาก็เลยอาราธนาพระพุทธรูปองค์นี้มาด้วย เพื่อช่วยป้องกันอันตรายภัยพิบัติอันจะพึงบังเกิดขึ้นเมื่อตนต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองมารดร ต่อมาจะเป็นโดยบังเอิญหรือโดยเจตนาอย่างไรก็ยากที่จะสันนิษฐาน พระพุทธรูปจึงเสด็จลอยตามน้ำมาจนถึงวัดแหลมหัววน ซึ่งเป็นที่ตั้งกองพันทหารช่างที่ ๒ อยู่ในปัจจุบันนี้ และในที่สุดพระสงฆ์และชาวบ้านไปพบพระพุทธรูปลอยน้ำอยู่ จึงอาราธนาขึ้นมาประดิษฐานไว้ ณ พระอุโบสถวัดโสธร แล้วเลยถวายพระนามไปตามชื่อของวัดโสธรแต่นั้นเป็นต้นมา

ค. คำบอกเล่าสืบต่อกันมา นอกจากที่ปรากฏในตำนานเรื่องหลวงพ่พุทธรูป คำกลอนประพันธ์โดย นายเพิ่ม อยู่อินทร์ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ได้ปลอมแปลงเป็นพระพุทธรูปเสด็จลอยมาตามลำน้ำบางปะกง เพื่อจะลองตีคนทางใต้ นอกจากนั้นแล้ว นายทองใบ ภูพันธ์ สำนักวัดพิบูลเงิน ยังได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธประวัติของพระพุทธรูป ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ เจ้าคุณเทพ กวี วัดเทพศิรินทร์ ความอีกตอนหนึ่งว่า “...ในระหว่างที่ฉันดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอยู่ ทราบจากคนพื้นเมืองจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีอายุสูงๆ ว่าพระพุทธรูปนั้น เมื่อมีกิตติศัพท์แพร่หลายเลื่องลือไปตามท้องถื่นต่างๆ แล้ว พระภิกษุสงฆ์ในวัดโสธรตลอดจนทายกทายิกาผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในอิทธิฤทธิ์อันศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปต่างพากันปริวิตกเกรงกลัวไปว่า สักวันหนึ่งอาจมีผู้ลักลอบเอาพระพุทธรูปไปเสียที่อื่น ฉะนั้น จึงพร้อมใจกันจัดสร้างพระพุทธรูปจำลองแบบไม้ธรรมดาขึ้น แล้วนำเอาไปสวมครอบปิดบังพระองค์จริงของพระพุทธรูปไว้เสียภายใน เพื่อเป็นการพรางตา และต่อมาจะ

เป็นด้วยเห็นว่าพระพุทธรูปจำลองด้วยไม้ที่ทำมาแล้วครั้งก่อน ยังไม่เป็นการปลอดภัยเพียงพอที่จะป้องกันไม่ให้โจรผู้ร้ายมาลักหรือจะอย่างไรไม่ปรากฏชัด จึงได้มีการทำพระพุทธรูปแบบไม้ชนิดเดียวกับครั้งก่อน แต่มีขนาดใหญ่กว่าขึ้นอีกเป็นครั้งที่สอง และแล้วก็ปฏิบัติเช่นเดียวกับครั้งก่อน แต่แรก คือ เอาสวมครอบซ้อนพระพุทธรูปจำลองครั้งแรกลงไปอีกชั้นหนึ่ง ในกาลต่อมาจะเกิดความคิดพิเศษอะไรขึ้นมากกว่าครั้งก่อนๆ จึงปรากฏคราวนี้ได้ใช้ปูนพอกทับพระพุทธรูปจำลองเมื่อครั้งที่สอง เสียแน่นหนาใหญ่โต จะประจักษ์แก่ผู้ที่ไปนมัสการปัจจุบันนี้ว่า พระพุทธรูปมีขนาดหน้าตักกว้างถึง ๓ ศอกเศษ ซึ่งความจริงพุทธศาสนิกชนรุ่นเราๆ หาได้เคยเห็นพระพุทธรูปพระองค์จริงไม่”

ประวัติของหลวงพ่อโสรรมีความเป็นมาอย่างไร ได้สร้างหรือบูรณะขึ้นในสมัยใด เป็นพระพุทธรูปที่ทำด้วยศิลาแลงหรือทำด้วยไม้ ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา หรือมาจากที่อื่นนั้นย่อมนำความยุ่งยากมาสู่ผู้เรียบเรียงเป็นอันมาก เพราะปราศจากหลักฐานที่ชัดเจนไว้แน่นอน ส่วนมากเป็นเรื่องบอกเล่าสืบต่อกันมา ยืงนานวันคำบอกเล่าอาจเพิ่มเติมหรือขยายความออกไปอีกได้ ทศนะที่ได้จากคำบอกเล่าจึงมีน้ำหนักที่รับฟังได้น้อยที่สุดหรือแทบจะรับฟังไม่ได้เลย ที่ได้นำมาเขียนลงไว้ ณ ที่นี้ด้วยก็เพื่อให้ประวัติของหลวงพ่อโสรรมีความสมบูรณ์ครบถ้วนเท่านั้น...มีทศนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับประวัติที่มาของหลวงพ่อโสรรมี เหตุผลและหลักฐานที่ตนเชื่อถือว่าจะเป็นอย่างนั้นจะเป็นเช่นนี้ ดังเช่นท่านเจ้าคุณเทพวิ อติตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี เป็นต้น... ทศนะของนักโบราณคดี นับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องรองรับด้วยหลักฐานและเหตุผลที่มา และหลักวิชาซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้น เช่นนี้จริง ไม่มีทางจะโต้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ ดังเช่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธรูปไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธรูปมีได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือช่างแบบลานช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อเสนอพื้นฐานของผู้ทรงคุณวุฒิก็ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทศนะอื่นๆ ทั้งหมด^{๑๙}

งานนมัสการหลวงพ่อโสร^{๑๙}

หลวงพ่อโสรเป็นพระพุทธรูปที่เชื่อถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ จึงมีประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศไปนมัสการอย่างเนืองแน่นทุกวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันเสาร์ วันอาทิตย์และวันหยุดราชการ ยิ่งในวันเทศกาลสำคัญและงานนักขัตฤกษ์ด้วยแล้ว มีผู้มานมัสการหลวงพ่อโสร นับเป็นจำนวนแสนๆ คนเลยทีเดียว นับว่าเป็นงานเฉลิมฉลองทางศาสนาอันมหัศจรรย์งานหนึ่งในภาคตะวันออกของไทย

^{๑๙}พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน, ทำเนียบชมรมโสรสัมพันธ ๒๕๔๐, หน้า ๗ - ๑๒, อ้างถึงใน กิจจาวัฒน์สินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อพระพุทธรูป งานประจำปีหลวงพ่อพระพุทธรูป” . ๒๕๐๕.

^{๑๙}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, (ที่ระลึกในงานพระราชพิธียกยอดฉัตรทองคำ พระอุโบสถหลังใหม่), หน้า ๕๐.

งานเทศกาลหลวงพ่อโสธร ปีหนึ่งมี ๓ ครั้ง กำหนดทางจันทรคติได้ตามลำดับ คือ

งานเทศกาลกลางเดือน ๕ ซึ่งถือว่าเป็นงาน “วันเกิดหลวงพ่อโสธร” จัดขึ้นรวม ๓ วัน ๓ คืน ตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ จนถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ เทศกาลนี้เรียกได้ว่ามีมาก่อนงานเทศกาลอื่น ถือว่าเป็นงานสมโภช วันคล้ายวันที่อาราธนาหลวงพ่อขึ้นจากน้ำและอัญเชิญท่านมาประดิษฐานที่ วัดโสธร

ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ชาวแปดริ้วจะแห่หลวงพ่อทางบกไปตามหมู่บ้านใกล้ๆ วัด แล้วอัญเชิญองค์ท่านกลับมายังวิหาร ครั้นตกเย็นพระสงฆ์ก็จะเจริญพระพุทธมนต์ ในวันรุ่งขึ้นคือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ จะมีการทำบุญใส่บาตรฉลอง เวียนเทียน และสงฆ์น้ำหลวงพ่อ มหรสพสมโภชประจำคือละคร หรือลิเก และงิ้ว ที่น่าสังเกตก็คืองานเทศกาลนมัสการหลวงพ่อทุกคราวจะมีมหรสพไทยและจีนคู่กัน เสมอ ไม่เคยเว้นเพราะถือว่าประชาชนทั้งชาวไทยและจีนได้ร่วมใจกันอาราธนาหลวงพ่อขึ้นจากน้ำ

งานเทศกาลกลางเดือน ๑๒ จัดขึ้น ๕ วัน ๕ คืน ตั้งแต่วันขึ้น ๑๒ ค่ำ ไปจนถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ งานเทศกาลนี้จัดมานับนานกว่าร้อยปีแล้ว คือเริ่มมีขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๓๔

ผู้ริเริ่มจัดงานกลางเดือน ๑๒ คือ โต้ไพบรุษย์ เจ้าของละครคลองโสธร มูลเหตุมีอยู่ว่า ในปีนั้น ประชาชนชาวโสธรประสบทุกข์ภัยไข้เจ็บชุกชุมมากแฉง ฝนแล้ว ข้าวและผลหมากรากไม้ไม่ได้ผล โรคห่า (อหิวาต์) และโรคพุพอง (ฝีดาษ) ระบาดทั่วไป ผู้คนและสัตว์เลี้ยงล้มตายเป็นอันมาก ประชาชนทั้งบ้านเรือนไร่นาเพื่อหนีโรคภัย ผู้เจ็บป่วยไปไม่ไหวก็รอวันตายเพราะหาหมอรักษาได้ยาก บรรดาคนที่ป่วยเหล่านั้นถึงตนไม่ป่วยเองก็ญาติมิตรป่วย เมื่อถึงคราวเข้าตนจนเช่นนี้ บรรดาพุทธศาสนิกชนจะมีอะไรเป็นที่พึ่งยิ่งไปกว่าพระ ต่างคนจึงพากันบนบานศาลกล่าวต่อหลวงพ่อให้ช่วย ลูกช้างด้วย บ้างก็ขอยาดีหลวงพ่อ คือขี้ธูปบ้าง น้ำมันต์บ้าง ดอกไม้ที่บูชาบ้าง รับประทาน มาทา บ้างก็บนบานว่าถ้าหายแล้วจะปิดทอง บ้างก็บนบานด้วยละครและมหรสพสมโภช คนไทยบนด้วยลิเกและละครแก๊บน ฝ่ายคนจีนก็บนงิ้ว ล่อไก่ สิงโต ฯลฯ ความศรัทธาดีสิทธิ์ของหลวงพ่อเป็นเรื่องมหัศจรรย์ยิ่งนัก จู่ๆ ฟ้าฝนซึ่งแห้งแล้งอยู่นานก็โปรายปรายลงมา นำพาให้ประชาชนเบิกบาน แผ่นดินชุ่มชื้นโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ หายเป็นปลิดทิ้ง ชาวบ้านชาวเมืองจึงร่วมกับนายทรัพย์จัดงานฉลองสมโภชหลวงพ่อครั้งใหญ่เพื่อแก้บน

แรกทีเดียว งานเทศกาลเดือนนี้มี ๓ วัน คือวันขึ้น ๑๔ - ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ จึงได้จัดเพิ่มอีก ๒ วัน คือวันขึ้น ๑๒ - ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๒ จึงรวมทั้งสิ้นเป็น ๕ วัน และถือปฏิบัติสืบเนื่องมาจนทุกวันนี้ ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ มีการแห่หลวงพ่อทางบก วันขึ้น ๑๕ ค่ำ มีการแห่ทางน้ำ และวันแรม ๑ ค่ำ ซึ่งเป็นงานวันสุดท้าย มีการเวียนเทียนและสงฆ์น้ำพระ

สำหรับการแห่หลวงพ่อทางเรื่อนั้น เดิมทีเดียวไม่มีการแห่หลวงพ่อทางเรือลงไปถึงตำบลท่าพลับ (โรงสีล่าง) และที่อำเภอบ้านโพธิ์ แต่เนื่องจากนายทรัพย์ผู้เป็นโต้โผละครอาชีพดังกล่าว ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “โต้ไพบรุษย์”^{๒๐} ได้นำละครไปแสดงในที่ต่างๆ เมื่อประมาณ ๙๐ ปีมาแล้ว ได้นำ

^{๒๐}ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๕

ละครไปแสดงที่โรงบ่อนท้ายตลาดโรงสีล่าง ตำบลท่าพลับ อำเภอบ้านโพธิ์ ขณะที่ลูกสาวโตไผ่ทรัพย์ กำลังแสดงละครอยู่ได้มีสมัครพรรคพวกของผู้มีอิทธิพลอยู่ในขณะนั้นอุ้มลูกสาวโตไผ่ทรัพย์ไปทั้งที่มีเครื่องละคร โตไผ่ทรัพย์ไม่มีทางเลือกเป็นอย่างอื่น นอกจากจะหันเข้าพึ่งบารมีหลวงพ่อโสธร โดยบนบานว่าถ้าได้ลูกสาวกลับคืนมาจะแห่หลวงพ่อมาสมโภชที่โรงสีล่าง ตำบลท่าพลับ ด้วยบุญญาภิบาลของหลวงพ่อโสธรทันตาเห็น โตไผ่ทรัพย์ก็ได้ลูกสาวกลับคืนมาภายใน ๓ วัน นับแต่นั้นมาก็ได้มีการแห่หลวงพ่อโสธรทางเรือมาถึงโรงสีล่าง แล้วแห่ต่อไปถึงอำเภอบ้านโพธิ์เป็นประเพณีสืบมาจนบัดนี้^{๒๑}

งานเทศกาลตรุษจีน จัดงานจันทรคติของจีน คือตั้งแต่วันขึ้น ๑ ค่ำ ปีใหม่ (ชีวอิด) ไปจนถึงวันขึ้น ๕ ค่ำ (ชีวโหวง) รวม ๕ วัน ๕ คืน ถ้าเทียบเป็นเดือนไทยก็คือราวเดือนยี่ หรือเดือน ๓

ในเทศกาลตรุษจีนนี้ มีประชาชนชาวจีนไปนมัสการหลวงพ่อบ้างมากกว่าปกติ แรกเริ่มเดิมทีถึงเทศกาลตรุษจีนครั้งใด ชาวจีนจะจัดงานรื่นเริงถวายหลวงพ่อ มีจิว ล่อเก้ และเซตสิ่งโต หัวหน้างานก็ทำหน้าที่ต้อนรับบริการเลี้ยงดูและจัดให้มีโรงทาน ต้มข้าวต้มให้เป็นทานตลอดงาน มีอยู่ช่วงหนึ่งงานนี้จัดไปหลายปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๐๒ คณะกรรมการจัดงาน มีนายประพันธ์ (หงิน) เจริญรุ่งเรือง เป็นประธานพร้อมด้วยสมาคมชาวจีน พ่อค้า ข้าราชการและประชาชนจึงได้จัดให้มีงานต้อนรับเทศกาลตรุษจีนขึ้นที่วัดโสธรเป็นการปิดศักราชใหม่ โดยกำหนดให้มีงาน ๕ วัน ๕ คืน มีทั้งการแห่หลวงพ่อบ้างเพื่อประพรมน้ำพระพุทธรูปและอวยพรปีใหม่ในวันชีวอิด และจัดแสดงมหรสพทั้งจิว ลีเก และการละเล่นอื่นๆ เป็นการสมโภช งานเทศกาลตรุษจีนจึงกลายเป็นงานประจำของหลวงพ่อนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารของหลวงพ่อโสธร^{๒๒}

ศรัทธาในกฤษฎาภิบาลและความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อโสธรเป็นที่ขจรขจายไปทั่ว อาจเป็นเพราะมนุษย์โดยทั่วไปยังมีความปรารถนาในเรื่องลาภยศสรรเสริญและความสุข ความเชื่อถือในพุทธานุภาพที่ช่วยคลายทุกข์ บารมีอันคุ้มครองให้เกิดความสุข และอัศจรรย์บันดาลที่ดลให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง จึงเป็นสิ่งร้อยรัดจิตใจของผู้คนไว้อย่างแน่นเหนียว เมื่อใดที่เกิดความสิ้นหวังหรือทุกข์ร้อนในชีวิต ชาวบ้านมักใช้วิธีบนบานศาลกล่าวกับหลวงพ่อบ้างที่ตนเคารพนับถือ เพื่อให้ได้สิ่งอันต้องประสงค์หรือเพื่อขจัดความทุกข์นั้น ครั้นเมื่อตนได้สิ่งอันประสงค์ ความเลื่อมในศรัทธาก็ยิ่งเพิ่มทวี จนองค์หลวงพ่อกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจและที่พักพิงของคนไทยทั่วทั้งประเทศ

ตามหนังสือประวัติหลวงพ่อโสธร ที่ท่านพระราชเชมมาร (ก่อ เขมทสสี ป.ธ.๗) อดีตเจ้าอาวาสวัดโสธรได้เขียนไว้ มีความตอนหนึ่งว่า เมื่อหลวงพ่อบ้างได้มาประดิษฐานอยู่ในวัดโสธรแล้วประชาชนชาวเมืองนับถือมาก กล่าวกันว่าถ้าได้บอกหลวงพ่อบ้างแล้วสินค้าก็ซื้อขายคล่องเป็นเทน้ำเทท่า ครั้นต่อมาเมื่อการคมนาคมทางบกสะดวกขึ้นจึงมีผู้คนไปนมัสการมากขึ้น ผู้ใดเจ็บไข้ได้ป่วยก็มาขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่อบ้าง มักจะได้ผลสมความปรารถนาเป็นส่วนมาก มูลเหตุอีกอันหนึ่งที่กิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อบ้างได้แผ่ไพศาลไปในท้องที่ต่างเล่ากันว่า ในสมัยหนึ่ง

^{๒๑}พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๑๕, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อบ้างพระพุทธรูป งานประจำปีหลวงพ่อบ้างพระพุทธรูป”. ๒๕๐๕.

^{๒๒}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), วัดโสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๕๖.

บ้านโสรเกิดทุพภิกขภัย ข้าวยากหมากแพง ฝนแล้ง ข้าวกล้าในนา ผลไม้ในสวนเหี่ยวแห้ง สัตว์พาหนะเกิดโรคระบาดล้มตาย ผู้คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่เป็นโรคฝีดาษต่างพากันอพยพหนี ทั้งบ้านช่องเอาตัวรอด ในกาลครั้งนั้นยังมีบุรุษหัวหน้าครอบครัวหนึ่ง เมื่อเกิดโรคระบาดนี้ขึ้น ตนหาที่พึ่งไม่ได้ก็หันเข้าหาพระเป็นสรณะที่พึ่งยึดถือ จึงไปนมัสการอธิษฐานบนบถขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่โสรในพระอุโบสถ เอาข้าวบ้าง ดอกไม้เหี่ยวแห้งที่บูชาแล้วบ้าง กับทั้งอธิษฐานหยดเทียนขอให้น้ำมนต์จากหลวงพ่อบ้าง แล้วเอามากิน มาทาและอาบ ปรากฏว่าได้ผมสมความปรารถนา โรคหายเป็นปกติ ด้วยความดีใจที่โรคหายสมความประสงค์ จึงจัดให้มีการสมโภชแก้บนถวาย แต่นั้นมา กิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสรแก้แพร่สะพัดไปในที่ต่างๆ กว้างขวางมากขึ้น จนเป็นที่เลื่องลือนับถือกันว่า “หลวงพ่โสรศักดิ์สิทธิ์” ผู้ใดปรารถนาสิ่งใดที่ชอบที่ควร ท่านก็ประสิทธิ์ประสาทให้สมความประสงค์ ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสมากมายเหลือจะพรรณนาให้หมดสิ้นได้ จนในกาลต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองรโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในจังหวัดฉะเชิงเทราเข้าถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในพระอุโบสถอันเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่โสร ซึ่งแต่เดิมมากระทำที่วัดพิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง) กระทำต่อๆ มาจนสิ้นสมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสร แม้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ได้ทรงกล่าวไว้เมื่อครั้งเสด็จตรวจคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๔๕๙ ว่า พระประธานในพระอุโบสถวัดนี้ เป็นพระศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจังหวัดนี้นับถือมาก มีคนมานมัสการไม่ขาด และมีการไหว้ประจำปี กำหนดในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ถึงวันนี้ มีเรือมาเป็นอันมาก นอกจากไหว้พระ มีการออกร้านและแข่งเรือ^{๒๓}

จากความเชื่อของชาวพุทธ หลวงพ่พุทธโสรเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรอันยิ่งใหญ่ให้สรรพสัตว์ได้พำนักอาศัย กางกั้นสรรพภัยอันตรายและความเดือดร้อนลำเค็ญ ดลให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข เป็นแพทย์ผู้วิเศษพยาบาลผู้อาพาธให้หายขาด เป็นสรณะที่พึ่งพิงของหมู่พุทธบริษัทผู้ถูกภัยคุกคาม เป็นผู้พยากรณ์ทำนายโชคชะตาวาสนา เป็นผู้บันดาลให้ทุกท่านผู้กราบหลวงพ่เป็นสัพพัญญู ผู้สำเร็จวิชาทั้งทางโลกและทางธรรม และเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ ดังคำกลอนที่กล่าวว่า

ลูกหลวงพ่เจ็บไข้หรือได้ป่วย	หลวงพ่ช่วยแก้หายคลายทุกหน
แสนประเสริฐพิชระงับแก้้อับจน	ท่วมถนถลลือกันอุ้หู่แทบพัง
บ้างก็บนการพนันเรื่องขันต่อ	ขอหลวงพ่แก้จนน้ำมนต์ขลัง
ที่วัวควายหายไข้ป่วยช่วยระวัง	ชวานายังจะตกกล้าหาน้ำมนต์
พวกชวานาชาวสวนทุกถ้วนหน้า	ต่างวันทาขอให้มีทิวผล
ได้สมมาดปรารถนามาทุกคน	ตลอดจนป้องกันภัยอันตราย
ไม่มีบุตรของสุดที่รัก	แจ้งประจักษ์เกิดบุตรตรงจุดหมาย
ขอบุตรหญิงได้หญิงชายได้ชาย	ได้สืบสายสมสกุลประยูรวงศ์

^{๒๓}พระมหาวชิเชียร สิริวฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสรสัมพันธ ๒๕๔๐, หน้า ๑๓, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่พระพุทธโสร งานประจำปีหลวงพ่พระพุทธโสร”. ๒๕๐๕.

ลูกหลวงพ่อโสภาน้ำหมัดจด	ให้เขาหมัดท่านไม่ห้ามตามประสงค์
ยังเหลือแต่หลังงอคอไม่ตรง	ท่านก็คงเลี้ยงไว้ไม่ให้เลย
มีบุตรหญิงนางสาวเขามาขอ	ถามหลวงพ่อเสียงทนายรายลูกเขย
ชายขอหญิงมีงมิตร์ไว้ขีดเขย	เขาก็เคยเสี่ยงคว่างายไม้สองอัน
คนมาขอน้ำมนต์กันวันยังค่ำ	บ้างกระทำบ่น้วยกตัวสั้น
เขาเสี่ยงโชคร้ายดีทุกวัน	ต่างชวนกันตั้งอุทิศบนปิดทอง
หญิงตั้งครรภ์ถ่วงกำหนดทศมาส	ประชาราษฎร์ไทยเงินสิ้นทั้งผอง
ไปขอน้ำสะเดาะได้สมใจปอง	ต้องปิดทองบนบานเรื่องการบุญ
บนสัมมาอาชีวะพระเจ้าช่วย	บนเจ็บป่วยคุณพระช่วยอุดหนุน
บนเรื่องบาปพยายบช้าการทารุณ	ไม่ให้คุณเกิดโทษไม่โปรดเอย ๆ

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิง

หลวงพ่อดาวเรือง ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง ตำบลไร่ขิง อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติหลวงพ่อดาวเรือง ในเบื้องต้นนี้ขอกล่าวถึงประวัติวัดไร่ขิง ดังนี้

ประวัติ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง แต่เดิมเป็นวัดราษฎร์เล็กๆ แห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ติดริมแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

อาณาเขตของวัดไร่ขิง มีเนื้อที่ทั้งหมด ๔๐๐ ไร่ โดยเป็นที่ตั้งวัด ๑๕๐ ไร่ เป็นที่ธรณีสงฆ์ ๒๕๐ ไร่ แบ่งเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และที่ธรณีสงฆ์ ทิศเหนือด้านหน้าวัดมีเขื่อนกันริมแม่น้ำตลอดแนว ทิศใต้และทิศตะวันออกมีกำแพงล้อมตลอดพื้นที่ของวัด

ทิศเหนือ จรดแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน)

ทิศใต้ จรดแนวทางรถยนต์ผ่านสนามกอล์ฟ

ทิศตะวันออก จรดตำบลไร่ขิง

ทิศตะวันตก จรดตำบลท่าตลาด

นามวัดและมูลเหตุการสร้างวัด

วัดไร่ขิง เป็นวัดหนึ่งตั้งอยู่ในตำบลไร่ขิง อำเภอสสามพราน ในอดีตบริเวณนี้เล่ากันว่า มีชาวจีนปลูกบ้าน เมื่อมีชุมชนหนาแน่นมากยิ่งขึ้น จึงมีการสร้างวัดเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ดังนั้นวัดจึงได้ชื่อตามชื่อของหมู่บ้านหรือชุมชนว่า “วัดไร่ขิง” สืบมา ในราวปีพุทธศักราช ๒๔๕๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เสด็จตรวจเยี่ยมวัดในเขตอำเภอสสามพราน สมเด็จพระเจ้าได้เสด็จไปที่วัดไร่ขิง และได้ทรงตั้งชื่อใหม่ว่า “วัดมงคลจินดาราม”

ทั้งได้ทรงวงเล็บชื่อเดิมไว้ท้าย จึงกลายเป็น “วัดมงคลจินดาราม (ไร่ชิง)” เมื่อกาลผ่านพันมานาน ซึ่งคงเป็นเพราะความกร่อนของภาษา จึงทำให้วงเล็บนั้นหายไป คงเหลือเพียงคำว่า “ไร่ชิง” ต่อท้ายคำว่า “มงคลจินดาราม” เลยต้องเขียนว่า “วัดมงคลจินดาราม-ไร่ชิง” แต่จะอย่างไรก็ตามในทางราชการคงใช้ วัดไร่ชิง พระอารามหลวง สืบมาจนทุกวันนี้

แผนภาพที่ ๓.๔ ด้านหน้าพระอุโบสถวัดไร่ชิง จังหวัดนครปฐม
(ที่มา : <https://pantip.com/topic/34327433>)

ผู้สร้างและปฏิสังขรณ์วัด

หนังสืองานเทศกาลนมัสการปิดทอง หลวงพ่อวัดไร่ชิง ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๓ และปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ ได้กล่าวถึง “ประวัติ การสร้างวัดไร่ชิง” ไว้ว่า จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาจากคนรุ่นเก่าทราบว่า สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๔ ซึ่งปีดังกล่าวจะอยู่ในระหว่างปลายรัชกาลที่ ๓ ต้นรัชกาลที่ ๔ โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงประวัติของท่านมากนัก ดังนั้น ในที่นี้จึงขอนำประวัติของท่านมาบันทึกเอาไว้เพื่อเป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้า และความภาคภูมิใจในเกียรติประวัติของวัดไร่ชิงสืบไป เพราะพระผู้สร้างนั้นต่อมาได้รับโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ซึ่งในเขตลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีแห่งนี้ก็มีอีกแห่งหนึ่งได้แก่วัดดอนหวาย ซึ่งสร้างขึ้นในปีเดียวกันและอยู่ห่างไม่ไกลเท่าใดนัก

ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ นามเดิม พุก เป็นชาวเมืองนครไชยศรี หรือ มณฑลนครไชยศรี เกิดในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๑ แรม ๑๑ ค่ำ ปีชลา จุลศักราช ๑๑๕๖ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๗ ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่เยาว์วัย ในรัชกาลที่ ๒ ได้อุปสมบทอยู่วัดมหาธาตุ เล่าเรียนพระปริยัติธรรม เข้าแปลหนังสือได้เปรียญ ๓ ประโยค ในปลายรัชกาลที่ ๒ ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ เป็นศิษย์ของสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ และได้รับตำแหน่งฐานานุกรมที่ “พระครูธรรมรุจิ” ในสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ต่อมาได้รับฐานานุกรมขึ้นเป็น “พระครูสดำ” ปลัดขวาของสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ในรัชกาลที่ ๓ ภายหลังสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) สิ้นพระชนม์ จึงทรงได้รับพระราชทานเป็นพระราชาคณะที่ “พระญาณไตรโลก” เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๘๖ ซึ่งในคราวเดียวกันนี้ ทรงโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบูรณะขึ้นแทน

แต่สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ท่านไม่ได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดมหาธาตุ เนื่องจากเป็นช่วงที่กำลังปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุทั้งพระอาราม ด้วยเหตุนี้ท่านจึงรับเป็นอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ รูปที่ ๖ ต่อจากสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พุทธศักราช ๒๓๙๔ ทรงเลื่อนเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ “พระธรรมราชานุวัตร” มียศเสมอชั้นธรรม ตำแหน่งอธิบดีสงฆ์ ๔ หัวเมือง โปรดให้อาราธนาขึ้นไปครองวัดศาลาปูน มณฑลกรุงเก่า (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) มีสำเนาที่ทรงแต่งตั้งดังนี้

ให้เลื่อนพระญาณไตรโลก เป็น พระธรรมราชานุวัตร ประสิทธิธรรมปฏิบัติ สรรพอรรถโกศล พหลสมณเดชะคณะเชษฐก มหานครนายกปฏิภาณวราภรณ์สังฆกิจพิทักษ์ อรรคมหาประธานาธิบดี บูราณราชธานี นครเขต คตสมณสงฆมเหศวรเนตาทวาราวดีศรีอยุธยาธิบดีดาราม คามวาสี สถิต ณ วัดโลกย์สุทธามหาวิหาร พระอารามหลวง เป็นอธิบดีสำเร็จ ราชการฝ่ายพระสงฆ์ในแขวงกรุงเก่า ๑ เมืองสระบุรี ๑ เมืองวิเศษไชยชาญ ๑ เมืองลพบุรี ๑ รวม ๔ มินิตยภัตรเดือนละ ๔ ตำลึง ๒ บาท

ตั้งแต่วันที่ วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน ตรีศก พุทธศักราช ๒๓๙๔

ให้พระธรรมราชานุวัตร ตั้งพระปลัดรัก เป็น พระครูปลัดมหาเถรานุวัตร ธรรมภาณินิพัทธศีลสุตคุณ ศุภสุนทรปริชา สังฆาณาประสิทธิ์อิศริยวิเศษ บูราณมหานครเขตคตสังฆานุนายก ที่พระครูปลัด มินิตยภัตรเดือน ๑ ตำลึง ๒ บาท

ตั้งแต่วันที่ วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน ตรีศก พุทธศักราช ๒๓๙๔

ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๒๒ มีสำเนาที่ทรงแต่งตั้งดังนี้

ศุภมัสตุ ฯลฯ (ลงวันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๔ ปีเถาะ ๒๔๒๒)

ทรงพระราชดำริว่า พระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะใหญ่กรุงเทพฯ มีวิริยภาพมั่นคง อุตสาหะ ประพฤติศาสนพรหมจรรย์ ตั้งแต่อายุกาลเป็นปฐมวัยมา จนตลอดพรรษาทุก ตกในปัจฉิมวัยชราภาพ โดยอาการสมจรรยาเรียบร้อย ไม่มีอธิกรณ์ใดเกี่ยวข้อง ให้ชุ่นเคื่องในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และเป็นประธานาธิบดีมีอำนาจ อาจบริหารปกครองภิกษุบริษัท เป็นที่เคารพยำเกรง แก่พระสงฆ์ สามเณร บรรดาอยู่ในแขวงกรุงเทพฯ ทวาราวดีศรีอยุธยา โบราณทั้งสิ้น และรอบรู้ในพระปริยัติธรรมพุทธศาสน์ อาจสั่งสอนนานาเนกนิกรบริษัททั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ย่อมเคารพนับถือบูชา สมควรเป็นที่สมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณขูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระธรรมราชานุวัตร เป็น สมเด็จพระราชาคณะ มีนามตามจารึกในหิรัญบัฏว่า สมเด็จพะพุมพญาจารย์ เอนกสถานปรีชา สัปตวิสุทธิจริยาสมบัติ พิพัฑฐคุณ ศิริสุนทรพรตจาริก อรัญญิกคณิศราธิบดี บุราณราชธานีนครเขต คตสมณสงฆมหะศวรเนตาทวาราวดี ศรีอยุธยา นิสิตารามคามเขตรชัณฑ์ อรัญวาสี สถิต ณ วัดโลกยสุทธาศาลาปูน กรุงเทพฯ ทวาราวดีศรีอยุธยาโบราณ ที่อรัญญิกมหาคณิศราจารย์ เจ้าคณะฝ่ายอรัญวาสี มีอิสริยยศเป็นประธานแห่งสมณนิกร ฝ่ายอรัญวาสีทั้งสิ้น และเป็นเจ้าคณะใหญ่แขวงกรุงเทพฯ กับหัวเมืองขึ้นกรุงเทพฯ ทั้งปวง มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๘ รูป คือ

พระครูปลัดสุวัฒนสมณจารย์ ปรีชาญาณจาริก อรัญญิกสังฆนายก
เดือนละ ๒ ตำลึง ๑ บาท

พระครูวินัยธร ๑

พระครูวินัยธรรม ๑

พระครูศัพทสุนทร ๑

พระครูอมรโฆสิต ๑

พระครูธรรมรักขิต ๑

พระครูสมุห์ ๑

พระครูใบฎีกา ๑

ขอพระคุณทั้งปวง ซึ่งรับพระราชทินนามในครั้งนี้ จงจิรัฎฐิติกาล เจริญอายุ วรรณ สุขพล ปฏิภาณสิริสวัสดิ์ทุกประการในพระพุทธศาสนา เทอญ

สมเด็จพะพุมพญาจารย์ (พุก) อดีตเจ้าอาวาสวัดศาลาปูน วรวิหาร รูปที่ ๕ ถึงแก่มรณภาพในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีวอก พุทธศักราช ๒๔๒๗ อายุ ๙๑ ปี พระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุพิเศษวัดศาลาปูน วรวิหาร เมื่อวันที่ ๙ เมษายน ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีระกา พุทธศักราช ๒๔๒๘ ในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วย

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เจ้าฟ้ามหาวชิษฐนทิตยเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานเพลิงศพ ปัจจุบันมีรูปหล่อของท่านประดิษฐานอยู่ในกุฏิที่วัดศาลาปูน และตรงฐาน ด้านหน้ามีจารึกข้อความว่า “งานบวระพระธรรมราชาวัตร โลกธาศาลาปูน เถลิงจกรม ๒ ๆ ๒ ๙ จุลก ราช ๑๒๔๓ ปกศตนิฤ...ก” สำหรับจารึกที่ฐานรูปหล่อจำลองของสมเด็จพระเจ้า นั้น ตัวอักษรและตัวเลข บางตัวก็ดูไม่ชัดเจน แต่เพื่อความถูกต้อง ได้ขอความอนุเคราะห์อาจารย์เทิ้ม มีเต็ม ผู้เชี่ยวชาญ ทางด้านภาษาตะวันออก (ผู้ทรงคุณวุฒิ กรมศิลปากร) ช่วยตรวจสอบจากกรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ ปฏิทินสำหรับคั่นวัน เดือน จันทรคติ สุรยคติฯ ซึ่งพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ผลปรากฏว่า จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๒๔ ร.ศ. ๑๐๐ (ตรี ศก) และเป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลที่ ๕ ดังนั้น จารึกเกือบทั้งหมดถูกต้องคงมีคลาดเคลื่อนเล็กน้อย คือ เดือน ๙ ซึ่งตรวจสอบจากกรมตำราแล้วเป็นเดือน ๗ ซึ่งตัวเลข ๗ กับเลข ๙ แบบไทยอาจจะดู ค่อนข้างยาก เพราะมีลักษณะเขียนใกล้เคียงกันมาก ส่วนคำว่า “ปกศตนิ(ร)ฤ..ก” น่าจะเป็น “ปักษ์” แปลว่า กึ่งของเดือน ส่วนคำที่คงเหลือสันนิษฐานว่าเป็น “ตรีศก” แต่ที่สำคัญจารึกนี้เป็นหลักฐานบ่ง บอกถึงปีที่สร้างได้เป็นอย่างดีว่า สร้างขึ้นเมื่อครั้งที่ท่านได้รับการโปรดเกล้าให้สถาปนาเป็น สมเด็จพระพุฒาจารย์ แล้ว ๒ ปี แต่ในจารึกก็ยังคงเรียกนามเดิมของท่านอยู่ ซึ่งอาจจะเกิดความเคยชิน นั้นเอง

อนึ่ง จากข้อมูลดังที่กล่าวมาแล้วว่าในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ อยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ท่านได้เป็น พระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ พระธรรมราชานุวัตร ตั้งแต่วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน ตรีศก ใน หนังสือประวัติวัดไร่ขิงและประวัติวัดดอนหวาย ก็ได้กล่าวไว้ว่าเป็นปีที่สร้างวัด ดังนั้น การที่ท่าน กลับมาสร้างวัดทั้ง ๒ ขึ้นในระหว่างเป็นพระราชาคณะชั้นธรรม สันนิษฐานว่าท่านสร้างให้โยมทั้ง ๒ ของท่านก็อาจเป็นไปได้ เพราะท่านเป็นชาวเมืองนครชัยศรีและพื้นเพเดิมของโยมบิดาและโยมมารดา ของท่านอยู่ในแถบนี้ ทั้งนอกจากนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า ด้านหน้าพระอุโบสถวัดไร่ขิง มีพระพุทธรูป ปางปาลีไลยก์ ไม่ทราบว่าจะสร้างขึ้นเมื่อใด แต่เป็นพระประจำวันสำหรับผู้ที่เกิดในวันพุธเวลากลางคืน ส่วนที่วัดดอนหวายก็มีเช่นเดียวกัน แต่เป็นปูนปั้นเขียนสีตกแต่งอยู่ที่หน้าบันศาลาการเปรียญหลังเก่า ซึ่งได้รื้อไปนานแล้ว และบนศาลาก็มีพระพุทธรูปปางอุ้มบาตรเป็นพระประธาน ก็เป็นพระประจำวัน สำหรับผู้ที่เกิดในวันพุธเช่นกัน ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่าท่านอาจจะสร้างเพื่อเป็นที่ระลึก เพราะท่าน ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ซึ่งตรงกับวันพุธหรืออาจจะมาสร้างขึ้นภายหลังในตอน ที่ท่านได้รับโปรดเกล้าสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ก็ตรงกับวันพุธอีก หรืออาจจะเกี่ยวข้องกับคติ ความหมายอย่างอื่นก็ได้ ซึ่งจะต้องช่วยกันสืบค้นกันต่อไป ถึงอย่างไรก็ตามจากคติการสร้าง พระพุทธรูปปางปาลีไลยก์ในวัดแถบนี้ก็มีเพียงวัดไร่ขิงและวัดดอนหวาย ดังนั้น จึงเป็นเครื่องบ่งบอก และสนับสนุนข้อมูลทางด้านเอกสารดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าวัดทั้งสองมีความสัมพันธ์กันมาในอดีต คือ สร้างขึ้นในปีเดียวกันและต่อมาได้รับการปฏิสังขรณ์โดยพระราชาคณะรูปเดียวกัน

นอกจากนี้ในหนังสือ งานนมัสการปิดทองหลวงพ่อดาวไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัด นครปฐม ประจำปี ๒๕๓๓ เล่มเดิมได้กล่าวไว้ว่า การก่อสร้างวัดไร่ขิงยังไม่เสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระ พุฒาจารย์ (พุก) มรณภาพ ดังนั้น งานทุกอย่างจึงตกเป็นภาระของพระธรรมราชานุวัตร (อจ) เจ้า อาวาสวัดศาลาปูน รูปที่ ๖ ซึ่งเป็นหลานชายของท่าน จากข้อมูลข้างต้นสันนิษฐานว่าคงคลาดเคลื่อน เพราะวัดสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๔ และท่านมรณภาพในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ซึ่งมีระยะเวลาถึง ๓๓ ปี

การสร้างคงใช้เวลาไม่นานมากนัก เพราะเป็นวัดราษฎร์ที่มีขนาดใหญ่โตเท่าใด ส่วนที่วัดดอนหวาย มีข้อมูลได้ภาพวาดเขียนไว้ว่า พระธรรมราชานุวัตร (อาจ) เป็นผู้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดดอนหวายและวัดไร่ขิง จากข้อมูลก็สมควรที่จะถูกต้องมากกว่า เพราะวัดสร้างมานานถึง ๓๓ ปี คงเสื่อมโทรมลงจึงได้มีการปฏิสังขรณ์ในสมัยของท่าน ซึ่งในที่นี้จะขบอกล่าวถึงประวัติของท่านเป็นอันดับต่อไป

ประวัติพระธรรมราชานุวัตร (อาจ จันทโชโต)

พระธรรมราชานุวัตร นามเดิม อาจ ฉายา จันทโชโต เป็นชาวเมืองนครไชยศรี เกิดในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอังคาร แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะแม จุลศักราช ๑๑๙๗ (พ.ศ. ๒๓๗๘) เมื่ออายุได้ ๑๐ ขวบเข้ามาอยู่กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) แต่ยังเป็นพระญาณไตรโลก อยู่ที่วัดมหาธาตุ ในกรุงเทพฯ ได้เล่าเรียนอักขระสมัย ในสำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก)

ในรัชกาลที่ ๔ ทรงเลื่อนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) จากตำแหน่งพระญาณไตรโลก เป็นพระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะกรุงเทพฯ ก็ตามขึ้นไปอยู่วัดศาลาปูนด้วย พออายุครบอุปสมบท จึงบวชที่วัดศาลาปูน เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) เมื่อยังเป็นพระธรรมราชานุวัตร เป็นพระอุปัชฌาย์ บวชแล้วเล่าเรียนพระปริยัติธรรมมา ๓ พรรษา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ตั้งให้เป็นพระสมุห์ ในฐานานุกรม ต่อมาอีก ๓ พรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสที่กรุงเทพฯ ทรงประทับที่พระราชวังจันทน์เกษม ทรงตั้งเป็น พระครูปลัดเถรานุวัตร ตำแหน่ง ปลัดของเจ้าคณะกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๓ แล้วได้ปกครองที่วัดขุนยวน ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ ท่านได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๓๓ แต่หาได้เป็นเปรียญไม่ ครั้นทรงเลื่อนสมณศักดิ์พระธรรมราชานุวัตร (พุก) ขึ้นเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ท่านจึงได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูปลัดสุวัฒนสมณาจารย์ ตำแหน่งปลัดของเจ้าคณะอรัญวาสี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๗ และยังคงอยู่วัดขุนยวน ต่อมาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ถึงมรณภาพ จึงทรงตั้งเป็นพระราชาคณะที่ พระญาณไตรโลก แล้วโปรดให้เป็นตำแหน่ง เจ้าคณะรองกรุงเทพฯ พระราชทานตาลปัตรแฉกประดับพลอย มีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่เสมอชั้นเทพ

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงเลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะมณฑลกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๔๕๓ ปีจอ มีสำเนาที่ทรงตั้งดังนี้

ให้พระญาณไตรโลก เป็น พระธรรมราชานุวัตร ประสิทธิธรรมปฏิบัติ
สรรพพรตโกศล พหุสมณเดช คณะเขมรทนายาก คณะวาจกปิฎกวรรณ
รักษ์ สังฆกิจพิทักษ์ธรรมหาประธานาธิบดีบุราณ ราชธานีนครเขตร คต
สมณสงฆมเทศวเรเนตา ทวาราวดีศรีอยุธยา นิลิตตาราม คามวาสี อธิบดี
คณะสงฆ์มณฑลกรุงเทพฯทั้งสิ้น สถิตยวัดโลกสุทธาศาลาปูนกรุงเทพฯ มีนิตยภัตร
ราคาเดือนละ ๒๘ บาท มีฐานานุกรมได้ ๖ รูป

อนึ่ง วัดไร่ขิง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) สร้างขึ้นเมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อทรงเลื่อนขึ้นเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ พระธรรมราชานุวัตร อายุได้ ๕๗ ปี ส่วนพระธรรมราชานุวัตร (อาจ) ในขณะนั้นอายุได้เพียง ๑๖ ปี ได้ติดตามไปอยู่กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ที่วัดศาลาปูนด้วย ดังนั้น เมื่อครั้งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ได้กลับมาสร้างวัดไร่ขิง ท่านจึงต้องกลับมาช่วยสร้างด้วยเช่นกัน ต่อมาเมื่อท่านมีอายุครบจึงอุปสมบทที่วัดศาลาปูน ครั้งเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์

(พุก) มรณภาพเมื่ออายุได้ ๙๑ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ภาระในการปฏิสังขรณ์วัดไร่ขิงจึงตกเป็นของท่าน แต่ไม่ทราบว่าท่านกลับมาปฏิสังขรณ์วัดเมื่อใด หรือท่านอาจจะมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ตอนที่ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระธรรมราชานุวัตร ก็อาจเป็นได้ ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุ ๗๕ ปี และเป็นเจ้าอาวาสวัดศาลาปูนรูปที่ ๖ ต่อจากสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) อย่างไรก็ตามในการปฏิสังขรณ์วัดไร่ขิง ในสมัยของท่านก็อยู่ในราว พ.ศ. ๒๔๒๗ หรือ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมา^{๒๔}

แผนภาพที่ ๓.๕ หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

^{๒๔} วัดไร่ขิง พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : พี.วาย.พรินติ้ง, ๒๕๕๘), หน้า ๙ - ๑๗.

ประวัติ หลวงพ่อวัดไร่ขิง

หลวงพ่อดาวเรือง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งมีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อดาวเรือง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่อดาวเรืองขึ้นจากท่าน้ำที่หน้าวัดไร่ขิง ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก ในขณะที่อัญเชิญหลวงพ่อดาวเรืองขึ้นจากน้ำสู่ประรำพิธี เกิดความมหัศจรรย์แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์กลางเดือนห้า บังเกิดมีเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนองก้องในอากาศ บันดาลให้ฝนโปรยลงมา ยังความเย็นฉ่ำใจทั่วหน้าทุกคนในทีนั้นเกิดความยินดี พากันอธิษฐานจิต “ขอหลวงพ่อดาวเรืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ด้บความร้อนคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนิลลทำให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหาร” และในบัดนี้ก็ปรากฏเป็นความจริงแจ้งประจักษ์ ว่าหลวงพ่อดาวเรืองได้บันดาลให้เกิดสภาพการณ์อย่างนั้นแก่ทุกคนที่ประพาศธรรม หลวงพ่อดาวเรือง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธลักษณะเป็นสมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยไทยล้านนา และล้านช้าง

ตำนานที่ ๑ ครั้งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ชาวเมืองนครชัยศรี ได้มาตรวจเยี่ยมวัดในเขตอำเภอสามพราน ได้เข้าไปในพระอุโบสถวัดไร่ขิง หลังจากกราบพระประธานแล้ว มีความเห็นว่าพระประธานมีขนาดเล็กเกินไป จึงบอกให้ท่านเจ้าอาวาสพร้อมชาวบ้านไปอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวางลงบนแพไม้ไผ่ และนำล่องมาตามลำน้ำ และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ วันสงกรานต์

ตำนานที่ ๒ วัดไร่ขิงสร้างขึ้นเมื่อปีกุน พุทธศักราช ๒๓๙๔ ตรงกับปีสุดท้ายในรัชกาลที่ ๓ ต้นปีในรัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ซึ่งเป็นชาวนครชัยศรี ดำรงสมณศักดิ์พระราชาคณะที่ พระธรรมราชานุวัตร ปกครองอยู่ที่วัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้กลับมาสร้างวัดที่บ้านเกิดของตนที่ไร่ขิง เมื่อสร้างพระอุโบสถเสร็จแล้วจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งจากกรุงเก่ามาเพื่อประดิษฐานไว้ในอุโบสถ แต่การสร้างยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๑๐ ทรงเสด็จมาทอดพระเนตรเห็นพระอุโบสถที่สร้างยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๑๐ ทรงเสด็จมาทอดพระเนตรเห็นพระอุโบสถที่สร้างยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๑๐ ทรงเสด็จมาทอดพระเนตรเห็นพระอุโบสถที่สร้างยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๑๐ ทรงเสด็จมาทอดพระเนตรเห็นพระอุโบสถที่สร้างยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์

ตำนานที่ ๓ เป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับพระพุทธรูปลอยน้ำมา ๕ องค์ก็มี ๓ องค์ก็มี โดยเฉพาะในเรื่องที่เล่าว่ามี ๕ องค์นั้นตรงกับคำว่า “ปัญจภาคีปาฏิหาริย์กสิณรุโน” ซึ่งได้เล่าเป็นนิทานว่า ในกาลครั้งหนึ่งมีพี่น้องชาวเมืองเหนือ ๕ คน ได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ชั้นโสดาบันมีฤทธิ์อำนาจทางจิตมาก ได้พร้อมใจกันตั้งสัตย์อธิษฐานว่า เกิดมาชาตินี้จะขอบำเพ็ญบารมีช่วยให้สัตว์โลกได้พ้นทุกข์ แม้จะตายไปแล้วก็จะขอสร้างบารมีช่วยสัตว์โลกให้ได้พ้นทุกข์ต่อไปจนกว่าจะถึงพระนิพพาน ครั้นพระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์ได้ดับขันธไปแล้ว ก็เข้าไปสถิตอยู่ในพระพุทธรูปทั้ง ๕ องค์ จะมีความปรารถนาที่จะช่วยคนทางเมืองใดที่อยู่ดิตริมแม่น้ำให้ได้พ้นทุกข์ จึงได้พากันลอยน้ำลงมาตามลำแม่น้ำทั้ง ๕ สาย เมื่อชาวบ้านตามเมืองที่อยู่ดิตริมแม่น้ำเห็นจึงได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ตามวัดต่างๆ ดังนี้

พระพุทธรูปองค์ที่ ๑ ลอยไปตามแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) ขึ้นสถิตที่วัดไร่ขิง เมืองนครชัยศรี ขนานนามว่า “หลวงพ่อดไร่ขิง”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๒ ลอยไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา ขึ้นสถิตที่วัดบางพลี ขนานนามว่า “หลวงพ่อด วัดบางพลี”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๓ ลอยไปตามแม่น้ำเพชรบุรี ขึ้นสถิตที่วัดเขาตะเครา เมืองเพชรบุรี ขนานนามว่า “หลวงพ่อดเขาตะเครา”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๔ ลอยไปตามแม่น้ำบางปะกง ขึ้นสถิตที่วัดหงส์ เมืองแปะรีว จังหวัดฉะเชิงเทรา ขนานนามว่า “หลวงพ่อดโสธร”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๕ ลอยไปตามแม่น้ำแม่กลอง ขึ้นสถิตที่วัดบ้านแหลม เมืองแม่กลอง ขนานนามว่า “หลวงพ่อดบ้านแหลม”

ส่วนตำนานของเมืองนครปฐมนั้นเล่าว่า มีพระ ๓ องค์ ลอยน้ำมาพร้อมกัน และแสดงปาฏิหาริย์จะเข้าไปยังบ้านศรีมหาโพธิ์ ซึ่งมีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ จึงได้เรียกตำบลนั้นว่า “บางพระ” พระพุทธรูป ๓ องค์ ลอยไปจนถึงปากน้ำท่าจีน แล้วกลับลอยทวนน้ำขึ้นมาใหม่จึงเรียกตำบลนั้นว่า “สามประทวน” หรือ “สัมปทวน” แต่เนื่องจากตำบลที่ชาวบ้านพากันไปซุกพระขึ้นฝั่งเพื่อขึ้นประดิษฐาน ณ หมู่บ้านของตนแต่ทำไม่สำเร็จ ต้องเปียกฝนและตากแดดตากลมจึงได้ชื่อว่า “บ้านลานตากฟ้า” และบ้านตากแดด” ในที่สุดพระพุทธรูปองค์แรกจึงยอมสถิต ณ วัดไร่ขิง เรียกกันว่า “หลวงพ่อดไร่ขิง” ส่วนองค์ที่ ๒ ลอยน้ำไปแล้วสถิตขึ้นที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม เรียกว่า “หลวงพ่อดบ้านแหลม” และองค์ที่ ๓ ลอยตามน้ำไปตามจังหวัดเพชรบุรี แล้วขึ้นสถิตที่วัดเขาตะเครา เรียกว่า “หลวงพ่อดเขาตะเครา” ดังนั้น จะเห็นได้ว่า หลวงพ่อดทั้ง ๓ องค์ ที่ลอยน้ำมานั้นจะมีงานเทศกาลนมัสการปิดทององค์หลวงพ่อดในระยะเวลาที่ตรงกันถึง ๓ วัด ได้แก่

หลวงพ่อดโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา จะจัดงานตรงกับกลางเดือน ๕ โดยนับตามวันทางจันทรคติ ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ รวม ๓ วัน ๓ คืน เพราะถือว่าเป็นวันที่อัญเชิญหลวงพ่อดขึ้นประดิษฐานในอุโบสถ

หลวงพ่อดไร่ขิง วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม ทางวัดจัดให้มีงานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อดไร่ขิง ในกลางเดือน ๕ ทางจันทรคติ แต่เนื่องด้วยตรงกับวันสงกรานต์ การับทางสุริยคติและทางจันทรคติไม่ตรงกันทางวัดจึงยึดถือเอากลางเดือน ๕ เป็นวันจัดงาน

หลวงพ่อดบ้านแหลม วัดเพชรสมุท วรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทางวัดจัดให้มีงานเทศกาลสงกรานต์ตามปฏิทินทางสุริยคติ ถ้าเทียบทางจันทรคติก็อยู่ในเดือน ๕ อีกเช่นกัน

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปญฺญ) กล่าวไว้ว่าเคยได้ยินคำบอกเล่าสืบมาว่า หลวงพ่อดไร่ขิง เป็นพี่น้องกับ หลวงพ่อดพุทธโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา และ หลวงพ่อดบ้านแหลม (วัดเพชรสมุท) จังหวัดสมุทรสงคราม เพราะว่ามีผู้เลื่อมใสศรัทธาที่ได้นำเอาเครื่องสักการบูชาไปถวายดูแล้วยกกัน จึงมีความเชื่อว่าน่าจะเป็นพี่น้องกัน

นอกจากนี้ยังมีตำนานความเชื่อในเรื่องลูกศิษย์หลวงพ่อดไร่ขิงอีก ๒ ท่าน ซึ่งไม่มีตัวตนแต่มีหน้าที่ที่คอยดูแลรับใช้ หลวงพ่อดเรียกกันว่า “พี่จุก” และ “พี่แกละ” ศิษย์ทั้งสองนี้ เล่ากันว่าชอบ

ว่าวและประทัดมาก จึงเป็นที่มาของการถวายเป็นสิ่งของดังกล่าว ซึ่งเรื่องที่จะช่วยทำให้มีความกระจำงขึ้น ไม่ใช่หลวงพ่อบอกเล่นว่าวหรือประทัดแต่อย่างใด^{๒๕}

๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน

หลวงพ่โต ประดิษฐานอยู่ ณ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติหลวงพ่โต ขอนำประวัติวัดบางพลีใหญ่ใน ให้ทราบเป็นเบื้องต้น ดังนี้

ประวัติ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง

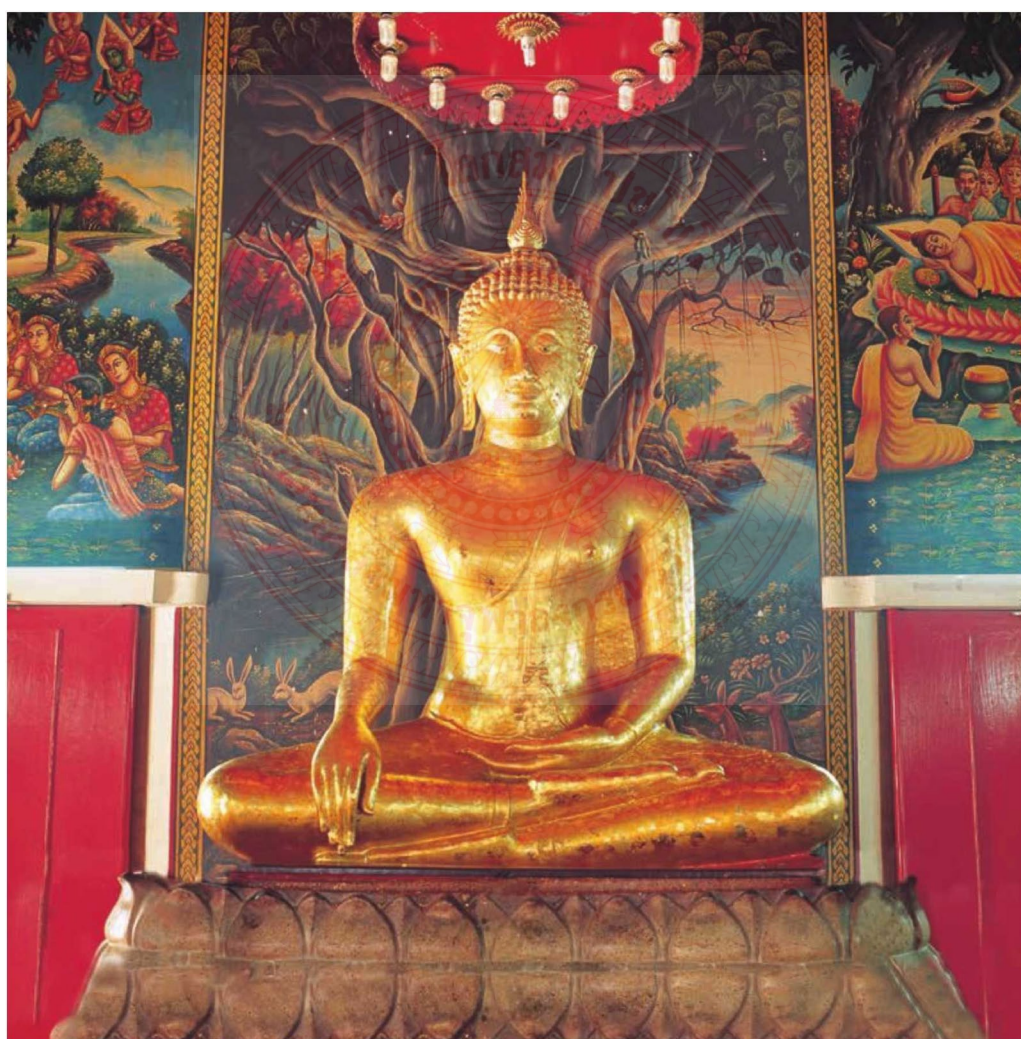
วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของจังหวัดสมุทรปราการ ณ ริมคลองสำโรง เป็นวัดโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๐ ต่อมาได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา กำหนดเขตกว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๙๒ ในขณะที่วัดมีพื้นที่กว่า ๔๐ ไร่ ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ - ๒๕๕๘ พระโสภณพัฒนากร เจ้าอาวาสวัดบางพลีใหญ่ใน ได้ดำเนินการซื้อที่ดินเพิ่มอีก ๔๘ ไร่ ๑ งาน ๗๑ ตารางวา รวมที่ธรณีสงฆ์ทั้งสิ้น จำนวน ๑๒๗ ไร่ ๑ งาน ๔๙ ตารางวา

วัดบางพลีใหญ่ใน เดิมชื่อว่า **วัดพลับพลาชัยชนะสงคราม** โดยประชาชนทั่วไปเรียกว่า **วัดใหญ่** หรือ**วัดหลวงพ่โต** จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีจารึกกล่าวว่า วัดแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา ๒ ครั้ง ในปีพุทธศักราช ๒๑๑๒ และต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงกอบกู้อิสรภาพและมีชัยในสงครามอีกหลายต่อหลายครั้ง จนสร้างให้อาณาจักรของไทยแข็งแกร่งและแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ณ กาลหนึ่ง พระองค์ทรงงาตรากองทัพขับไล่อริราชศัตรูที่ถอยร่นมาทางทิศตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา จนถึงตำบลหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม พระองค์ทรงสั่งให้หยุดทัพพักทหารกล้าและไพร่พลพร้อมทรงทำพิธีพลีกรรมบวงสรวงหาฤกษ์ยาม อันเป็นนิमितตามตำราพิชัยสงคราม กล่าวคือ ตามประเพณีมีการปลุกศาลเพียงตา พร้อมทั้งเครื่องเช่นสังเวีย มีข้าวตอก ดอกไม้ สัตว์สี่เท้า สัตว์สองเท้า ขนมต้มขาว ขนมต้มดำ ขนมต้มแดง ฯลฯ พร้อมทั้งอัญเชิญพระแสงปืน พระแสงดาบและสรรพวุธเพื่อเข้าพิธีพลีกรรมบวงสรวงนี้ พร้อมทั้งตั้งสัจจะอธิษฐานต่อเทวาอารักษ์และสิ่งศักดิ์ทั้งหลายว่า **“ถ้าหากพระองค์ยังมีบุญญาธิการปกครองไพร่ฟ้าประชาชน พร้อมทั้งบ้านเมือง ให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขแล้ว ขอให้พระองค์จงมีชัยชนะต่ออริราชศัตรูทั้งมวล”** ครั้นเมื่อพระองค์ทรงกรีธาทัพรบได้ชัยชนะ จึงทรงงาตราทัพกลับกรุงศรีอยุธยาอันกลับมาทางเดิม ณ ตำบลที่ไม่ปรากฏนาม ซึ่งพระองค์ทรงทำพิธีกรรมบวงสรวงไว้นั้น ทรงรับสั่งให้สร้างพลับพลาขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์สถานในชัยชนะของพระองค์ และทรงขนานพระนามว่า **“พลับพลาชัยชนะสงคราม”** ต่อมาชาวบ้านในละแวกนั้นพร้อมใจกันร่วมสร้างวัดขึ้น ณ บริเวณพลับพลาขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา และเรียกชื่อวัดแห่งนี้ว่า **“วัดพลับพลาชัยชนะสงคราม”**

^{๒๕}อ้างแล้ว, วัดไร่ขิง พระอารามหลวง, หน้า ๑๘ - ๒๑.

ส่วนตำบลที่มีชื่อว่า “บางพลี” เนื่องจากสาเหตุที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำพิธีพลีกรรมบวงสรวง ดังนั้นชาวบ้านทั้งหลาย จึงเรียกว่า “บางพลี” และเรียกวัดพลับพลาชัยขณะสงคราม อีกนามว่า “วัดบางพลี” “วัดบางพลีใหญ่ใน” หรือ “วัดหลวงพ่อดโต” เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ด้านในมีอาณาเขตกว้างขวาง และเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์ใหญ่ คือ หลวงพ่อดโต ซึ่งนับเป็นมิ่งขวัญของวัด ต่อมาด้วยศรัทธาของพุทธศาสนิกชนได้มีการก่อสร้างวัดขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านนอก จึงชื่อว่า “วัดบางพลีใหญ่กลาง”

พุทธศักราช ๒๕๕๕ วัดบางพลีใหญ่ใน ได้รับพระราชทานยกฐานะจากวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๕๕ ชื่อว่า “วัดบางพลีใหญ่ในพระอารามหลวง”^{๒๖}

แผนภาพที่ ๓.๖ หลวงพ่อดโต ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ
(ที่มา : กรมการศาสนา, ๑๐๘ องค์พระปฏิมา พระพุทธรูปคู่แผ่นดิน, ๒๕๖๐ : ๕๖)

^{๒๖}อุดมรัตน์ ตูจันดา (บรรณาธิการ), ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, (ม.ป.ท. : อุดมรัตน์การพิมพ์และดีไซน์, ๒๕๕๘), หน้า ๕๑ - ๕๕.

ประวัติ หลวงพ่อโต

หลวงพ่อโต เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ตามตำนานประวัติกล่าวว่า ประมาณกาล ๒๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว พระพุทธรูป ๓ องค์ บังเกิดปาฏิหาริย์ไหลล่องรอนแรมมาตามลำน้ำเจ้าพระยาตลอดมา มาตราว่า ประชากราชฎร์เมื่อสมัยอยุธยา อารารณาลงสู่แม่น้ำสำคัญนี้ เพื่อหลบลีกหนีข้าศึกและภัยสงครามอันตรายจากพม่า พระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์นี้ได้ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา แลเมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมีชื่อเรียกเกี่ยวเนื่องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น ซึ่งท่านสุนทรภู่ กวีเอกของโลก ยังได้พรรณนาไว้ในเรื่องนิราศพระบาท ว่า

ถึงสามแสนแจ้งความตามสำเนียง	เมื่อแรกเรียกสามแสนทั้งกรุงศรี
ประชุมจุดพุทธรูปในวารี	ไม่เคยลื่นที่ชลธารบาดาลดิน
จึงสาบนามสามแสนเป็นชื่อคั้ง	เออชาวกรุงกลับเรียกสามแสนสิ้น
นี่หรือรักจะมิน่าเป็นราคิน	แต่ชื่อดินเจียวยังเรียกเป็นหลายคำ
ขอใจนุชที่ฉันสุจริตรัก	ให้แน่นหนักเหมือนพุทธรูปเลขาขำ
ถึงแสนคนจะมาวนชะอ้อนนำ	สักแสนคำอย่าให้เคลือบใจเหมือนใจ

ภายหลังพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ ได้รับการอารารณาขึ้นประดิษฐานในวัดต่างๆ ดังนี้

หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม อารารณาขึ้นจากน้ำ องค์ที่ ๑

หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา อารารณาขึ้นจากน้ำ องค์ที่ ๒ เป็นองค์กลาง

หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ อารารณาขึ้นจากน้ำ องค์ที่ ๓ เป็นองค์น้อง เรียงกันมาตามลำดับ

สำหรับพระพุทธรูปองค์สุดท้ายได้ล่องไปตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วปาฏิหาริย์บังเกิดลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านที่พบเห็นต่างอัศจรรย์ใจในความศักดิ์สิทธิ์ จึงพากันอารารณาให้ขึ้นที่ปากคลองสำโรง แต่พระพุทธรูปก็ไม่ไหวติง และในนั้นมีชายปัญญาดีคนหนึ่งได้ให้ความเห็นว่า คงเป็นด้วยบุญญาภิหารของพระพุทธรูป แม้จะใช้กำลังผู้คนเป็นจำนวนมากมายักเพียงใดคงฉุดลากขึ้นฝั่งไม่สำเร็จเป็นแน่ ควรจะเสียดายต่อแพผูกชะลอกกับองค์พระพุทธรูปไว้ แล้วใช้เรือพายจุดให้ลอยมาตามลำน้ำสำโรง พร้อมอธิษฐานว่า **“หากท่านประสงค์จะขึ้นโปรดที่ใด ก็ขอจงได้แสดงอภิหารให้แพที่ลอยมาจหยุด ณ ที่นั้นเถิด”** เมื่อชาวบ้านทั้งหลายได้เห็นพ้องต้องกันดีแล้ว จึงพร้อมใจกันทำตามนั้นแล้วใช้เรือพายทั้งสิ้น ช่วยกันจ้ำพายจูงแพลอยเรือมาตามลำคลอง เป็นที่น่าประหลาดใจว่าเรือที่ใช้ลากจูงมานั้นล้วนแต่มีชื่อแปลกหู เช่น ม้าน้ำ เป็ดน้ำ ตึกแก ฯลฯ พร้อมกันนั้นจัดให้มีละคร ตลอดทั้งลำน้ำ ครั้นแพลอยมาถึงบริเวณหน้าวัดพลับพลาชัยชนะสงครามหรือวัดบางพลีใหญ่ใน แพที่ผูกชะลอกองค์ท่านก็เกิดหยุดนิ่ง แม้พยายามออกแรงจ้ำและพายกันสักเท่าใด แพนั้นก็หา

ได้ขยับเขยื้อนไม่ ชาวบ้านที่มากับเรือและชาวบางพลีต่างตระหนกตกใจระคนอัศจรรย์ใจยิ่ง ต่างพากันก้มกราบนมัสการด้วยความเคารพศรัทธา และพร้อมใจกันอาราธนาจิตอธิษฐานว่า “**ถ้าหลวงพ่ोजะโปรดคุ้มครองชาวบางพลีให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขแล้ว ก็ขออาราธนาอัญเชิญองค์ท่านให้ขึ้นจากน้ำได้โดยง่ายเถิด**” และความมหัศจรรย์ก็บังเกิด ซึ่งใช้กำลังคนไม่มากนักก็สามารถอาราธนาพระพุทธรูปนั้นขึ้นจากน้ำได้อย่างง่ายดาย ชาวบ้านต่างเลื่อมใสศรัทธาในบารมีศักดิ์สิทธิ์เป็นอย่างยิ่ง และได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร แต่ต้องชะลอขึ้นข้ามฝาผนังวิหาร เพราะขณะนั้นหลังคาวิหารยังไม่สร้าง และประตูลานมีขนาดเล็ก หลังจากนั้นท่านได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเรื่อยมา ครั้นต่อมาได้มีการทำนุบำรุงวิหารอีก เพื่อสร้างเป็นอุโบสถที่ถาวรจึงต้องชะลอองค์ท่านมาพักไว้ยังศาลาชั่วคราว จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน

อภินิหารและความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อมิถุนัน ดังเช่นในด้านรักษาอาการผู้เจ็บป่วย โดยเมื่อนำน้ำพระพุทธรูปหลวงพ่อดำไปรักษาเพื่อเป็นสิริมงคล ปรากฏว่าอาการทุเลาจนหายเป็นปกติ หรือแม้กระทั่งเหรียญบูชาหลวงพ่อดำก็เป็นที่เลื่องลือในความศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน เพราะชาวบ้านนำมาสวมใส่แก้บุตรหลานของตน จนมีเรื่องเล่าสืบมาว่า เมื่อบุตรหลานพลัดตกน้ำกลับลอยตัวได้โดยไม่เป็นอันตราย แต่อย่างไรก็ดีทั้งสิ้น ยิ่งกว่านั้น หลวงพ่อดำยังได้แสดงปาฏิหาริย์ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ กล่าวคือ องค์พระซึ่งเป็นทองสำริดกลับนิ่มเฉกเช่นเนื้อมนุษย์ จนเป็นข่าวสะพัดทั่วหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ และชาวบ้านผู้เลื่อมใสศรัทธาจากทั่วทุกสารทิศพากันมาชมบารมี ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๒๒ ได้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้อีกครั้ง ซึ่งนับเป็นเรื่องมหัศจรรย์ ทุกวันนี้ชาวบางพลีต่างศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์และบารมีของหลวงพ่อดำที่คุ้มครองชาวบางพลีให้รอดปลอดภัยจากอัคคีภัยในขณะที่ชุมชนโดยรอบล้วนแต่ประสบอัคคีภัยมาแล้วทั้งสิ้น หลวงพ่อดำจึงสถิตอยู่ในความเคารพบูชา และมวลมหาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปเสมอมา^{๒๗}

งานนมัสการองค์หลวงพ่อดำ

วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ได้จัดให้มีการเฉลิมฉลองหลวงพ่อดำ เพื่อพุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสกระทำการอันเป็นกุศล รับศีลรับพร ตลอดจนเป็นสิริมงคลให้กับตนเอง โดยจัดมีงานสมโภชอย่างยิ่งใหญ่เป็นประจำทุกปี ดังนี้

๑. งานปิดทองพระพุทธรูปจำลอง และนมัสการหลวงพ่อดำ เริ่มวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๓ รวม ๓ วัน

๒. งานนมัสการและปิดทองหลวงพ่อดำ เริ่มวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๔ รวม ๓ วัน

๓. งานประเพณีรับบัวหรือโยนบัว และนมัสการหลวงพ่อดำ ในอดีตเริ่มงานในตอนเย็นของวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ตลอดลำน้ำลำโรงจะสนุกสนานครึกครื้น เต็มไปด้วยเสียงร้องรำทำเพลง และดนตรีนาขานชนิด หึงซอ ปี่ กระจับ โทณ รำมานา โหม่ง กรับ ฉิ่ง ฉาบ ชาวบ้านจะพายเรือไป

^{๒๗} อ่างแล้ว, อุตมรัตน์ ตูจันดา (บรรณาธิการ), ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๙๕ - ๙๙.

ตลอดคลอง ถือโอกาสเยี่ยมเยียนญาติสนิทมิตรสหาย เจ้าของบ้านจะแสดงมิตรไมตรีโดยเตรียมสำหรับ คาวหวานอย่างดีไว้ต้อนรับ ต่อมาประเพณีนี้ได้เลือนหายไป จนเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘-๒๔๘๑ นาย ชื่น วรศิริ ดำรงตำแหน่งนายอำเภอในขณะนั้น ได้รื้อฟื้นประเพณีรับบัวขึ้นมาใหม่ โดยกำหนดให้เริ่ม งานตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ จนถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ รวม ๔ วัน มีการประดับประดาตกแต่งเรือ ล่องมาตามลำน้ำสำโรง จากนั้นชาวบ้านที่รืออยู่ทั้งสองฝั่งคลองก็พากันโยนดอกบัวของตนลงไปที่เรือ แห่งหลวงพ่อดำ เพื่อเป็นการสักการบูชาและประกวดพืชผักสวนครัวอีกด้วย

๔. งานทำบุญฉลองหลวงพ่อดำแสดงปาฏิหาริย์เป็นองค์เนื้อนิ่ม วันวิสาขบูชา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี^{๒๘}

อภินิหารและความศักดิ์แห่งองค์หลวงพ่อดำ

อัศจรรย์เสียงสวดมนต์ในคืน ๑๕ ค่ำ : หลังจากที่องค์หลวงพ่อดำได้ถูกอาราธนาขึ้น จากน้ำมาประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญชาวบางพลีแล้วนั้น ก็ได้เกิดฤทธาภินิหารอันเกิดจากความศักดิ์สิทธิ์ ขององค์หลวงพ่อดำ ให้ผู้ศรัทธาและประชาชนได้พบเห็นกันอยู่บ่อยครั้ง ดังเช่นครั้งที่องค์หลวงพ่อดำ ยังคงประดิษฐานอยู่ในวิหารเก่า ในบางวันที่เป็นวันพระ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ขณะเวลาค่ำคืนผู้คนละแวกนั้น มักจะได้ยินเสียงพิมพ์อาอยู่ในวิหารคล้ายเสียงสวดมนต์ ครั้นเมื่อเข้าไปดูก็ไม่พบเห็นผู้ใดอยู่ในนั้นเลย นอกจากพระพุทธรูปองค์หลวงพ่อดำที่ประดิษฐานอยู่ ด้วยพระพักตร์อ่อนโยนและแย้มพระโอษฐ์อย่าง ผ่องใส จนผู้คนที่พบเห็นเข้าไปดูเกิดความศรัทธาและอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง

พระภิกษุชรา นรินาม : กล่าวขานกันว่าในบางคราวพระภิกษุและสามเณรในวัดบางพลี ใหญ่ใน มักจะพบเห็นพระภิกษุชรา ห่มจีวรเก่าคร่ำคร่า ในมือถือไม้เท้าเดินออกมาจากวิหาร และยืน สงบนิ่งทำสมาธิอยู่หน้าวิหารนั่นเอง ผู้พบเห็นต่างพากันประหลาดใจว่าเป็นพระภิกษุมาจากที่ใด จึง รวมตัวกันมาดู และหลังจากนั้นพระภิกษุชราผู้นั้นก็เดินหายไปในวิหารขององค์หลวงพ่อดำนั่นเอง

ชายชราผู้สง่างาม : บางครั้งจะมีผู้เห็นเป็นชายชรา รูปร่างสง่างาม น่าเกรงขาม มีรัศมี เปล่งปลั่งรอบกาย นุ่งขาวห่มขาว เข้ามากราบนมัสการองค์หลวงพ่อดำ แล้วก็หายตัวไปต่อพระพักตร์ ของท่าน ผู้ที่ได้พบเห็นก็มักจะปลื้มปิติต่อภาพที่เห็นนั้นอยู่เสมอมา

ปลาตะเพียนเงิน ปลาตะเพียนทองนำโชค : มีสระน้ำขนาดเล็กอยู่บริเวณข้างวิหารใน บางคราว มักจะมีผู้พบเห็นปลาเงินปลาทอง หรือปลาตะเพียนเงินปลาตะเพียนทองขนาดใหญ่ ๒ ตัว ปรากฏให้เห็นลอยเล่นน้ำคู่กันอยู่ในสระนั้น ซึ่งอันที่จริงแล้วสระน้ำนั้นไม่เคยมีปลาตะเพียนมาก่อน เลย ด้วยนิมิตอันดีนี้ทางวัดบางพลีใหญ่ในจึงได้จัดทำปลาตะเพียนเงินปลาตะเพียนทองไว้สำหรับ ร้านค้า และบ้านเรือน เพื่อนำไปสักการบูชาประสบผลอย่างดียิ่งในการประกอบสัมมาอาชีพ การค้าขาย และโชคลาภ ประชาชนที่ศรัทธาจึงถือว่าปลาตะเพียนเงินปลาตะเพียนทองคู่นี้ เป็นปลา คู่บารมีของหลวงพ่อดำด้วย จึงมีผู้คนต่างนำไปบูชามากมายจนประสบผลกำไรอย่างล้นหลาม

นางไม้ต้นพิภูลำไ้ กราบลาองค์หลวงพ่อดำ : เดิมก่อนนั้นหลวงพ่อดำประดิษฐานอยู่ใน วิหารเก่าของวัดบางพลีใหญ่ใน ซึ่งมีลักษณะเก่าแก่และทรุดโทรมลงไปมาก เนื่องจากก่อตั้งมาเป็น เวลาช้านาน ทางวัดและพุทธศาสนิกชนจึงพร้อมใจกันสร้างอุโบสถหลังใหม่ถวายองค์หลวงพ่อดำ

^{๒๘} อ่างแล้ว, ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑.

ขณะที่ทำการก่อสร้างได้รั่ววิหารหลังเก่าออกเสีย จึงอาราธนาชะลองค์หลวงพ่อโตมาประดิษฐานอยู่ที่ศาลาชั่วคราว และได้ตัดต้นพิกุลหน้าวิหาร ซึ่งมีขนาดใหญ่ประมาณ ๓ คนโอบออกเสีย เพราะเห็นว่า มีลักษณะต้นที่ใหญ่โตและเกาะบริเวณที่จะสร้างอุโบสถใหม่ หลังจากนั้นในคืนวันหนึ่งบริเวณพื้นเบื้องหน้าทางหลวงพ่อราว ๒ ศอกเศษ ได้ปรากฏว่ามีรอยมือรอยเท้าแสดงท่าคุกเขากราบหลวงพ่อโต ไม่ปรากฏรอยเท้าตอนเดินเข้ามา มีเพียงแต่รอยเท้าตอนเดินกลับไปเท่านั้น เช้าวันรุ่งขึ้น ผู้คนต่างโจษจันอย่างอื้ออึงเป็นการใหญ่ ท่านผู้เฒ่าบางท่านให้ความเห็นว่าเป็นรอยมือรอยเท้าของนางไม้ต้นพิกุลที่มากราบลานหลวงพ่อ ซึ่งผู้ที่อยู่เฝ้าองค์หลวงพ่อโตที่ศาลาในคืนนั้นได้กล่าวว่าตนเองได้กลิ่นหอมของดอกพิกุลมากมาย จึงผงกศีรษะขึ้นดูแล้วได้เห็นหญิงสาวสวยมีผมยาวจรดบั้นเอง นุ่งผ้าห่มสไบ คล้ายกลีบดอกจำปามาร่ำไห้กราบลาหลวงพ่อโต เมื่อกราบลาหลวงพ่อโตแล้วก็เดินร่ำให้ลงบันไดไป และแสดงอภินิหารฝากรอยมือรอยเท้าปรากฏไว้ ให้เห็นต้นพิกุลนี้หลังจากที่ได้ตัดแล้ว ต่อมาภายหลังได้แกะสลักเป็นรูป “พระสังกัจจายน์” โดยหลวงปู่วัน วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ประดิษฐานหน้าวิหารหลังเล็กข้างอุโบสถ พระสังกัจจายน์ที่แกะด้วยต้นพิกุล มีชื่อเสียงมากในทางโชคลาภ จนเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป

รักษาโรคด้วยน้ำมันตองค์หลวงพ่อโต : นอกจากนั้น หลวงพ่อโตยังได้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เจ็บป่วยทั้งหลายที่มาบอกเล่าบนบาน กราบบมัสการองค์หลวงพ่อโต บางท่านได้นำน้ำมันตองค์หลวงพ่อโตไปเพื่อเป็นสิริมงคล และเป็นกำลังใจในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และได้ปรากฏว่าโรคภัยไข้เจ็บที่เป็นนั้นกลับหายวันหายคืน

อาราธนาองค์หลวงพ่อโตเข้าอุโบสถใหม่ไม่ได้ ในพุทธศักราช ๒๔๙๕ : ในครั้งเมื่อก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่นั้น เหล่าบรรดาช่างก่อสร้างได้ทำการประมาณองค์หลวงพ่อโตกับขนาดของประตู ซึ่งมีขนาดกว้างกว่าองค์หลวงพ่อโตประมาณ ๕ นิ้ว ซึ่งสามารถอาราธนาองค์หลวงพ่อโตเข้าไปประดิษฐานในอุโบสถหลังใหม่ได้อย่างสะดวก แต่ครั้งเมื่อถึงเวลาอุโบสถแล้วเสร็จจริงปรากฏการณ์น่าประหลาดใจก็บังเกิดขึ้น องค์หลวงพ่อโตใหญ่กว่าช่องประตูมาก จะทำอย่างไรก็ไม่สามารถอาราธนาผ่านประตูเข้าไปได้ คณะกรรมการวัดและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายให้ความเห็นว่าต้องทุบช่องประตู ออกให้กว้างขึ้นกว่าเดิม เมื่ออาราธนาองค์หลวงพ่อโตเข้าไปแล้ว จึงทำประตูกันใหม่ แต่บางคนให้ความเห็นว่าหลวงพ่อคงจะแสดงอภินิหารบารมีให้ทุกคนได้อัจฉริยะใจ โดยพระครูพิศาลสมวัฒน์ (หลวงพ่อม้วน สุขเมธ งามขำ) เจ้าอาวาสในสมัยนั้น จึงพร้อมใจกันจุดธูปเทียนบูชาอธิษฐานของให้องค์หลวงพ่อโตชะลผ่านเข้าประตูอุโบสถได้ เพื่อเป็นมิ่งขวัญคุ้มครองชาวบางพลีสืบไป เมื่อเสร็จจากอธิษฐานแล้วก็อาราธนาหลวงพ่อโตเข้าสู่ประตูอุโบสถใหม่ คราวนี้ทุกคนก็ต้องแปลกใจที่องค์หลวงพ่อโตผ่านประตูอุโบสถได้อย่างง่ายดาย โดยมีช่องว่างระหว่างองค์หลวงพ่อโตกับประตูอุโบสถเสียอีก นับว่าเป็นเรื่องราวที่น่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่งกับความศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงพ่อโตที่ปรากฏให้ผู้มีศรัทธาได้พบเห็นกันอยู่เนืองๆ^{๒๙}

^{๒๙} อ่างแล้ว, พิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๑๐๒ - ๑๐๖.

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุท

หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดเพชรสมุท วรวิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม ก่อนที่จะทราบประวัติหลวงพ่อบ้านแหลม ขอนำประวัติวัดเพชรสมุทให้ได้ทราบก่อน ดังนี้

ประวัติ วัดเพชรสมุท วรวิหาร (วัดบ้านแหลม)

วัดบ้านแหลม หรือ วัดเพชรสมุท วรวิหาร ตั้งอยู่ในตัวเมือง เดิมชื่อวัดศรีจำปา เป็นวัดสำคัญที่สุดของจังหวัด ตามพงศาวดารฉบับราชหัตถเลขา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๗ พม่ายกทัพเข้ามาตีเมืองเพชรบุรี แต่กองทัพของกรุงศรีอยุธยา ได้ยกทัพมาช่วยรักษาเมืองไว้ได้ชาวบ้านแหลมในเขตเมืองเพชรบุรีได้อพยพหนีพม่ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลแม่กลอง เหนือวัดศรีจำปาขึ้นไป และเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านแหลม” ตามชื่อบ้านเดิมของตนในเมืองเพชร ได้ช่วยกันบูรณะวัดศรีจำปาแล้วเรียกว่า “วัดบ้านแหลม” ชาวบ้านแหลมนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวประมง คราวหนึ่งได้ออกไปลากอวน ในอ่าวแม่กลอง ได้พระพุทธรูปติดอวนขึ้นมา ๒ องค์ องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปนั่ง อีกองค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปยืน สำหรับพระพุทธรูป นั่งได้นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดเขาตะเครา จังหวัดเพชรบุรี สำหรับพระพุทธรูปยืนอุ้มบาตร สูงประมาณ ๑๖๗ เซนติเมตร แต่บาตรนั้นสูญหายไปไหนเลย ได้นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดบ้านแหลม เรียกว่า “หลวงพ่อบ้านแหลม” มีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอิทธิฤทธิ์เป็นที่เคารพเลื่อมใสของชาวบ้านทั่วไป

วัดบ้านแหลมซึ่งแต่เดิมเป็นวัดเล็กๆ ที่ทรุดโทรมก็กลับเจริญขึ้นเป็นวัดใหญ่ เพราะมีผู้คนมาทำบุญ และนมัสการหลวงพ่อบ้านแหลมกันอยู่เรื่อยๆ ต่อมาวัดนี้ได้รับการยกฐานะ ขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นวรวิหาร ได้รับพระราชทานนามว่า “วัดเพชรสมุท วรวิหาร” สำหรับบาตรของหลวงพ่อบ้านแหลมนั้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ถวายบาตรไว้ให้บาตรหนึ่งเป็นบาตรแก้ว สีน้ำเงิน ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ภายในบริเวณวัดเพชรสมุทยังมีพิพิธภัณฑ์สงฆ์ จัดแสดง พระพุทธรูป และพระเครื่องสมัยต่างๆ โบราณวัตถุเครื่องลายคราม และธรรมมาสน์บุษบก สมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ให้ชม^{๓๐}

ประวัติ หลวงพ่อบ้านแหลม

วัดบ้านแหลม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระอารามหลวง มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุท วรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานท่า

^{๓๐}<http://www.painaidii.com/business/135826/wat-phet-samut-woravihan-75000/lang/thTh/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

ยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงงาม อ่อนช้อยราวกับเทพบุตรที่ไม่ปาน บ้างกล่าวว่ามีเทวดาบนชั้นฟ้าเสด็จลงมาสิงสถิตปกปักรักษาองค์หลวงพ่อบ้านแหลมให้กลายเป็นพระศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังขاطิกพายาวลงมาถึงพระซงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแฉงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ กล่าวคือ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาดรัดประคดปักดั้นเงิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานถวายเป็นพุทธบูชา บาทแรก้วยี่น้ำเงิน สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประทานถวายไว้ เวลานี้ทั้งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ รัดประคด และบาทแรก้วยี่ ทางวัดเก็บรักษาเป็นอย่างดีไว้ในพระอุโบสถนั่นเอง

แผนภาพที่ ๓.๗ หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดเพชรสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม

ตามจารึกโบราณที่ได้กล่าวกันไว้ว่า หลวงพ่อบ้านแหลมได้ลอยน้ำมาจากทางภาคเหนือพร้อมกัน ๓ องค์พี่น้อง แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ให้ปรากฏตลอดลำน้ำเจ้าพระยา ไม่ว่าจะลอยผ่านไป ตามคิ่งน้ำใดๆ ก็ไม่สามารถมีผู้มีบุญญาธิการอาราธนาให้ขึ้นจากน้ำได้ ต่อมาองค์หนึ่งได้ขึ้นประดิษฐานที่วัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา นามว่า หลวงพ่อโสธร องค์หนึ่งขึ้นประดิษฐานที่วัดบางพลีใหญ่ใน

จังหวัดสมุทรปราการ นามว่า หลวงพ่อโต จนกระทั่งในที่สุดหลวงพ่อบ้านแหลมก็ได้มาประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญชาวสมุทรสงครามอยู่ในพระอุโบสถวัดบ้านแหลมตราบจนทุกวันนี้^{๓๑}

๓.๒ ศิลปะของสกุลช่างในประเทศไทย^{๓๒}

๑) ศิลปะแบบทวารวดี (พ.ศ. ๕๐๐)

ในยุคต้นทวารวดี ยังไม่นิยมสร้างพระพุทธรูป แต่นิยมสร้างพุทธรูป (ที่ประทับของพระพุทธเจ้า) ต่อมาสมัยหลังรับคติการสร้างพระพุทธรูปมาจากอินเดีย สร้างเป็นพระประธานด้วยศิลาหรือปั้นด้วยปูน ทำพระพุทธรูปเป็นภาพเครื่องประดับ หรือทำเป็นพระพิมพ์ พระพุทธรูปที่นิยมสร้างมากคือปางประทานปฐมเทศนานั่งห้อยพระบาท พระพุทธรูปยืนกรีดนิ้วพระหัตถ์ ข้างขวาเป็นวงพระหัตถ์ซ้ายถือชายจีวร พระพุทธรูปปางต่างๆ ที่นิยมสร้างในสมัยทวารวดี ได้แก่ ปางแสดงธรรมเทศนา ปางประทานอภัย ปางห้ามสมุทร ปางมารวิชัย ปางตรัสรู้

๒) ศิลปะแบบศรีวิชัย (พ.ศ. ๑๓๐๐)

พระพุทธรูปที่นิยมสร้างในสมัยศรีวิชัยมีแต่พระพิมพ์เป็นส่วนมาก ศิลปะที่ทำใหญ่กว่านั้นมีแต่รูปพระโพธิสัตว์ เป็นเพราะว่า ในอาณาจักรศรีวิชัยนั้น พระพุทธศาสนาหายารุ่งเรืองมากกว่าเรอวา

๓) ศิลปะแบบลพบุรี (พ.ศ. ๑๖๐๐)

พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยลพบุรีมีทั้งพระศิลา พระหล่อ และพระพิมพ์ และมีคตินิยมสร้างพระทรงเครื่องเพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนาหายารวมกับอินเดียที่ได้รับมาจากพวกขอม พระพุทธรูปที่นิยมสร้างมีหลายปาง เช่น ปางนาคปรก ปางมารวิชัย ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางห้ามสมุทร ปางป่าเลไลยก์ นอกจากนี้ก็มีรูปพระโพธิสัตว์ เช่น พระอวโลกิเตศวร

๔) ศิลปะแบบเชียงแสน (พ.ศ. ๑๖๐๐)

พระพุทธรูปสมัยเชียงแสนบางองค์ สันนิษฐานว่านำมาจากอินเดีย เช่น พระศิลาจำหลักปางปราบช้างนาฬาคีรี ที่วัดเชียงมั่น เชียงใหม่ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในลานนา (เชียงแสน) ในยุคต้นจำลองแบบอย่างพระพุทธรูปในอินเดีย นิยมสร้างพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัย มีฐานเป็นดอกบัวรองพระพุทธรูป ต่อมาสมัยหลัง นิยมสร้างแบบลังกา สร้างเป็นพระทรงเครื่องก็มี เช่น พระทริภุชชโยโพธิสัตว์ ประดิษฐานอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร และที่น่าสังเกตคือ นิยมสร้างด้วยโลหะมากกว่าสร้างด้วยศิลา

^{๓๑} อุดมรัตน์ ตูจันดา (บรรณาธิการ), ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕.

^{๓๒} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป, http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=467&articlegroup_id=97 สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๐

๕) ศิลปะแบบสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐)

ยุคที่กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ครองเมืองสุโขทัย ตรงกับยุคที่พระพุทธศาสนาในลังการุ่งเรืองมาก พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยสุโขทัยนิยมสร้างตามแบบลังกาทั้งสิ้น พระพุทธรูปที่สร้างแบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะแรกมีลักษณะดวงพระพักตร์กลมแบบลังกา ระยะกลางมีลักษณะดวงพระพักตร์ยาว พระหนุ(คาง)เสี้ยม ระยะหลังมีลักษณะดวงพระพักตร์เหมือนผลมะตูมคล้ายแบบอินเดียเดิม เช่น พระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์

๖) ศิลปะแบบอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๐๐)

พระพุทธรูปศิลปะแบบอยุธยา อาจแบ่งเป็น ๔ ยุค คือ ยุคที่ ๑ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง ประมาณ พ.ศ.๑๘๙๓ นิยมสร้างพระพุทธรูปตามแบบขอม ยุคที่ ๒ นับแต่รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ นิยมสร้างตามแบบสุโขทัย ที่น่าสังเกตคือ มีการสร้างรูปพระโพธิสัตว์ตามเรื่องนิบาตชาดกทั้ง ๕๕๐ ชาติ ยุคที่ ๓ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ประมาณ พ.ศ. ๒๑๗๓ นิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องตามแบบขอมผสมไทย ตามแบบพระพุทธรูปที่นครวัด นครธม ยุคที่ ๔ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศเป็นต้นไป สร้างพระพุทธรูปตามคตินิยมไทย

๗) ศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕) ไม่ทรงประสงค์ที่จะสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาใหม่ เพราะทรงพระราชศรัทธาให้เชิญพระพุทธรูปโบราณซึ่งถูกทิ้งไว้ชำรุดทรุดโทรมในที่ต่าง ๆ มาบูรณะ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒) และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗) เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระประธาน เช่น พระประธานวัดราชโอรส พระประธานวัดสุทัศน์ พระประธานวัดราชนันทาราม และพระประธานวัดเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น รัชกาลที่ ๓ โปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สืบค้นคัดเลือกพุทธอริยาบถในพุทธประวัติ กำหนดเป็นปางต่างๆ รวม ๔๐ ปาง^{๓๓} ดังนี้

๑. ปางทุกรกิริยา	๒๑. ปางห้ามพระแก่นจันทน์
๒. ปางรับมธุปายาส	๒๒. ปางนาคาวโลก
๓. ปางลอยถาด	๒๓. ปางปลงพระชนม์
๔. ปางทรงรับหญ้าคา	๒๔. ปางรับอุทกข์
๕. ปางมารวิชัย	๒๕. ปางสงรับน้ำ
๖. ปางสมาธิ	๒๖. ปางยืน

^{๓๓}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ตำราพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐).

๗. ปางถวายเนตร	๒๗. ปางคันธารารัฐ
๘. ปางจกรมแก้ว	๒๘. ปางรำพึง
๙. ปางประสานบาตร	๒๙. ปางสมาธิเพชร
๑๐. ปางฉันสมอ	๓๐. ปางสำแดงชราธรรม
๑๑. ปางลีลา	๓๑. ปางประดิษฐานพระพุทธรูป
๑๒. ปางประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา	๓๒. ปางสำแดงโอฬาริกนิมิตร
๑๓. ปางปลงกรรมฐาน	๓๓. ปางรับผลมะม่วง
๑๔. ปางห้ามสมุทร	๓๔. ปางขับพระวักกลี
๑๕. ปางอุ้มบาตร	๓๕. ปางไสยา
๑๖. ปางภุตตาทกิจ	๓๖. ปางฉันมรุปายาส
๑๗. ปางพระเกศธาตุ	๓๗. ปางห้ามมาร
๑๘. ปางเสด็จลงเรือขนาน	๓๘. ปางสนเข็ม
๑๙. ปางห้ามญาติ	๓๙. ปางซื้อครสาวก
๒๐. ปางพระปาเลไลยก์	๔๐. ปางเปิดโลก

รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามที่กำหนดไว้นี้เพียง ๓๓ ปาง นอกจากนี้ยังมีปางสัตตมหาสถานอีก ๗ ปาง เช่น ปางนั่งขัดสมาธิใต้ต้นโพธิ์

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เช่นกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ขณะทรงผนวชอยู่ ทรงสร้างพระพุทธรูปแล้วถวายพระนามว่า “พระสัมพุทธพรรณี” ปัจจุบันประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีด้านหน้าในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อจากนั้น คดีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนไทย

ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ รัฐบาลไทยจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้น ณ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม บนบริเวณเนื้อที่ ๒๕๐๐ ไร่ เนื่องในโอกาสฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ได้มีการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาสูง ๒๕๐๐ นิ้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่พระราชนามว่า “พระศรีศากยทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์” และในโอกาสสำคัญอื่นๆ พุทธศาสนิกชนชาวไทย นิยมที่จะสร้างพระพุทธรูปไว้เป็นที่บูชาสักการะ การสร้างพระพุทธรูปถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการทำบุญในประเทศไทย ที่สำคัญคือ พุทธศาสนิกชนชาวไทยนิยมที่จะมอบถวายวัตถุที่มีค่ามีทองคำเป็นต้น เพื่อใช้สร้างองค์พระหรือสมทบทุนในการสร้างองค์พระที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยศรัทธามั่นคงในพระพุทธรูป

มีเรื่องหนึ่งที่น่าสังเกตที่สะท้อนความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ คือ การสร้างพระพุทธรูปครอบองค์พระปฐมเจดีย์ ณ วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม จำนวน ๖๖ ปางรวม ๘๐ องค์ หล่อด้วยสำริด สร้างขึ้นจากศรัทธาบริจาคของพุทธศาสนิกชน ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๗ มีการจารึกชื่อผู้บริจาคไว้ที่ฐานของพระพุทธรูปเหล่านั้น

บทที่ ๔

การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย” ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยแบ่งเป็น ๔ ตอน ดังนี้

- ๔.๑ วิเคราะห์ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๔.๒ วิเคราะห์ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๔.๓ วิเคราะห์ศรัทธาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ วิเคราะห์ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ประวัติการสร้างพระพุทธรูปมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลตามตำนานพระแก่นจันทน์ เป็นการสร้างเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งทรงเสด็จไปแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธรูปที่สวรรคตขึ้นดาวดึงส์ โดยเจตนาแห่งการสร้างเพื่อเป็นพุทธานุสดีระลึกถึงพระพุทธคุณเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้ศรัทธาและเชื่อมโยงไปถึงการระลึกพระธรรมคำสอนที่ทรงแสดงแล้วน้อมนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตนเองและการดำเนินชีวิตประจำวันได้

พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดี (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙) และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑) เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ้อคำหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางข้ามค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันได้โดยสะดวก

ดังปรากฏหลักฐานการสร้างศาสนสถาน พระพุทธรูป และประติมากรรมดินเผา รูปพระสงฆ์ที่บริเวณเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พระพุทธรูปและรูปพระสงฆ์ดังกล่าวล้วนมีรูปแบบที่สามารถเปรียบเทียบได้ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยอมราวดีที่ชาวอินเดียเป็นผู้นำเข้ามา วัตถุประสงค์นี้จึงเป็นหลักฐานสำคัญของการนับถือศาสนาพุทธในระยะแรกราวพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๙

หนังสือปัญหาของล้านนา ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๒๔ ปรากฏว่ามีเนื้อหาใกล้เคียงกัน แสดงให้เห็นว่า ความรู้เกี่ยวกับวัฏฏังคูลิราชชาติ ซึ่งเป็นที่มาของคติที่เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปอันเป็นที่แพร่หลายในล้านนา ดังเห็นได้จากการที่ชาติเรื่องนี้ได้รับการกล่าวถึงใน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ว่า มหาภักสปเถระได้เทศน์เรื่องพระเจ้าวัฏฏังคูลิต่อหน้าพระพุทธรูปถวายพญาเม็งราย ดังนั้นเรื่องของพระเจ้าวัฏฏังคูลิ และพระเจ้าปเสนทิสสร้างพระพุทธรูป

ไม้แก่นจันทน์ รวมทั้งคติที่เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป น่าจะอยู่ในการรับรู้ของผู้คนในประเทศไทยมาแล้ว ตั้งแต่พญาสวาวีลิติกษัตริย์มอญโบราณที่ปกครองนครทริภุญไชย แรกรับพุทธศาสนานิกายเถรวาทมา เมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘

การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อสันนิษฐานต่อไปว่า แบบหรือพิมพ์สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่างที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน การบอกลักษณะของพระพุทธรูปที่ประสงค์จะให้เป็นนั้น ย่อมต้องอาศัยตำราเทียบเคียง นั่นคือต้องทราบข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งคัมภีร์พุทธศาสนากล่าวถึงลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธเจ้า ลักษณะนั้นคือ มหาปุริสลักษณะ หรือมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ มีความสำคัญต่อพระพุทธรูปปฏิมาไทยเป็นอย่างมาก ถือเป็นต้นแบบที่ช่างถือเป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูปทั้งสิ้น และมีการปรับเปลี่ยนมหาบุรุษลักษณะบางประการที่มีมาแต่อดีตให้สอดคล้องจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของพระพุทธรูปปฏิมาไทย

พระอิริยาบถของพระพุทธรูปปฏิมาที่สร้างขึ้นในประเทศไทยก่อนที่จะรับเอานิกายเถรวาท คณะมหาวิหารมาจากลังกานั้น สร้างขึ้นตามแบบพระพุทธรูปปฏิมาของอินเดีย ซึ่งมี ๓ พระอิริยาบถหลัก คือ ประทับ (นั่ง) ยืน และไสยาสน์ (นอน) และเมื่อรับนิกายเถรวาท คณะมหาวิหารแล้ว จึงเพิ่มพระอิริยาบถลีลา (เดิน) ขึ้น รวมทั้งสิ้นเป็น ๔ พระอิริยาบถ

พระอิริยาบถประทับนั้น มี ๓ แบบหลัก ได้แก่ ประทับขัดสมาธิราบ ประทับขัดสมาธิเพชร และ ประทับห้อยพระบาท พระอิริยาบถยืนมี ๒ แบบ ได้แก่ ยืนตรง และยืนเอียงพระวรกาย พระอิริยาบถลีลา หรือทรงพระดำเนิน (เดิน) คือ ฝ่าพระบาทข้างหนึ่งเหยียบราบลงบนพื้น อีกข้างหนึ่งยกส้นพระบาทขึ้น นิ้วพระบาทจรดพื้น พระอิริยาบถไสยาสน์ คือ บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรศ์ (สีข้าง) ด้านซ้าย

พระอิริยาบถทั้ง ๔ ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ มีพระกิริยาของพระกรและพระหัตถ์เป็นองค์ประกอบ ซึ่งเรียกว่า ปาง หรือ มุทรา ปางแรกที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย ได้แก่ ปางประทานอภัย ในสมัยราชวงศ์ปารเทียน ในรัฐคันธารราชูร์ ประเทศอัฟกานิสถานและปากีสถานในปัจจุบัน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑) ต่อมาในช่วงที่ราชวงศ์กุษาณ ปกครองรัฐ คันธารราชูร์ และรัฐมถุราทางภาคเหนือของอินเดีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ - กลาง ๘ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ - ปลาย ๒) จึงสร้างปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา และปางปริณิพพาน ในช่วงเวลาเดียวกันราชวงศ์สาตวาहनปกครองรัฐอานธรประเทศทางภาคใต้ นิยมสร้างพระพุทธรูปปฏิมา ปางสมาธิ นาคปรก ในช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะปกครองภาคกลางช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ - ปลาย ๑๑ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๔ - กลาง ๖) จึงเพิ่มปางประทานพร ปางแสดงธรรม และปางอุ้มบาตร ส่วนลังกาประดิษฐ์ปางรำพึงขึ้นสมัยไปโลนนารูวะ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ปลาย ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๓)

พระพุทธรูปปฏิมาเป็นรูปเปรียบหรือรูปแทนองค์พระพุทธเจ้า เป็นรูปจำลองของที่สร้างเป็นพระพุทธรูปปฏิมาที่จำลองสืบต่อๆ กันมา พระพุทธรูปปฏิมาจำนวนมากมีพุทธลักษณะที่คล้ายกัน มาจาก

ความต้องการของพุทธศาสนิกชนที่ต้องการจำลองพุทธลักษณะของพระพุทธเจ้า เพื่อให้พระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์ และมุ่งสืบทอดพุทธลักษณะของพระพุทธรูป ซึ่งเป็นต้นแบบไว้ให้ได้มากที่สุด

ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโสธรวราราม วรวิหาร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

หลวงพ่อกุศลโสธรเป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปลุกด้วยผ้าทิพย์ อันมีความหมายถึงการอยู่สูงสุดเป็นพุทธเหนือพระอริยบุคคล ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามตำนานกล่าวว่าเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม แต่ต่อมาพระสงฆ์ในวัดเห็นว่ากาลต่อไปภายหน้าคนที่กิเลสแรงกล้าอาจจะลักไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อความปลอดภัย จึงพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อกุศลโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली อันหมายถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามคติของชาวจีน ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัตตริง เป็นเครื่องหมายถึงความอาทรห่วงใยที่หลวงพ่อกุศลโสธรมีต่อสาธุชนผู้เคารพบูชาในองค์ท่าน ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธรูปโสธรคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง

ประวัติการก่อสร้างหลวงพ่อกุศลโสธร มีการเล่าขานกันสืบต่อมามีว่า ในสมัยล้านช้าง-ลานนา เศรษฐีพี่น้อง ๓ คน ซึ่งอาศัยอยู่ทางเหนือ มีจิตเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูปเพื่อเสริมสร้างบารมีและเพิ่มพูนผลานิสงส์ จึงได้เชิญพราหมณ์มาทำพิธีหล่อพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามวันเกิด อันมีปางสมาธิ ปางสะดุ้งมาร และปางอุ้มบาตร แล้วทำพิธีบวงสรวงขุมนมเทวดาตามโหราศาสตร์ เพื่อทำพิธีปลุกเสกแล้วอัญเชิญเข้าสู่วัด

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

หลวงพ่อกุศลวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หลวงพ่อกุศลวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธลักษณะเป็นสมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยไทยล้านนา และล้านช้าง

๓) หลวงพ่อโต ประดิษฐานอยู่ ณ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

หลวงพ่อกุศลโต เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มี

ลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงตาม อ่อนช้อยราวกับเทพบุตรก็ไม่ปาน บ้างกล่าวว่ามีเทวดาบนชั้นฟ้าเสด็จลงมาสิงสถิตปกปักรักษาองค์หลวงพ่อบ้านแหลมให้กลายเป็นพระศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาทาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแฉงอยู่เบื้องหลัง แทนฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ กล่าวคือ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาดรัดประคดปักดั้นเงิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานถวายเป็นพุทธรูปชา บาทรแก้วสีน้ำเงิน สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประทานถวายไว้ เวลานี้ทั้งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ รัดประคดและบาทรแก้ว ทางวัดเก็บรักษาเป็นอย่างดีไว้ในพระอุโบสถ

ตามประวัติหลวงพ่อ ๓ พี่น้อง คือ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา และหลวงพ่อดโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ หนังสือหลายเล่มพิมพ์เนื้อหาลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกัน ทำให้สับสนไม่อาจทราบได้ว่าเล่มไหนถูกเล่มไหนผิด เมื่อครั้งเกิดภัยสงครามจากพม่าตอนเสียกรุงครั้งที่ ๒ หลวงพ่อ ๓ พี่น้องจึงได้ปรึกษากัน เห็นว่าเป็นสถานการณ์คับขัน จึงได้แสดงอภินิหารลงแม่น้ำปิง แล้วล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา เมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมีชื่อเรียกเกี่ยวเนื่องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น

ถ้าพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์โดยละเอียดนอิทธิปาฏิหาริย์ออกไป ในช่วงศึกสงครามประชาชนมีการอพยพการอัญเชิญพระพุทธรูปติดตามมาด้วยเพื่อเป็นที่พึ่งแก่พุทธศาสนิกชนในยามหลีกเลี่ยงภัยก็เป็นไปได้ส่วนหนึ่ง และด้วยพุทธานุภาพทำให้รอดปลอดภัย ภายหลังสงครามเมื่อผู้อพยพตั้งถิ่นฐานในที่ใดก็ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ได้อัญเชิญมาไว้ในวัดใกล้บ้าน

ถ้าหากวิเคราะห์ว่าไปปรากฏในสถานที่หลายแห่ง เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น ด้วยช่วงนั้นเป็นเพราะการหนีภัยในระหว่างสงครามของประชาชนมีการเคลื่อนย้ายไม่หยุดอยู่กับที่ใดเป็นเวลานาน มีความน่าจะเป็นในการอพยพทั้งทางน้ำและทางบก จนเมื่อสงครามสงบลงจึงได้ทำพิธีอัญเชิญให้ประดิษฐานไว้เป็นหลักแหล่งในวัดต่างๆ ดังนี้ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม องค์ที่ ๑ หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา องค์ที่ ๒ เป็นองค์กลาง หลวงพ่อดโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ องค์ที่ ๓ เป็นองค์น้อง เรียงกันมาตามลำดับ

ส่วนของหลวงพ่อดโตวัดไร่ขิง ตามประวัติมี ๒ ประเด็น คือ ได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) และลอยน้ำมาพร้อมกัน ๕ องค์ รวมหลวงพ่อบ้านแหลม หลวงพ่อโสธร หลวงพ่อดโต และหลวงพ่อดโตเขาตะเครา ประเด็นแรกที่ถูกอัญเชิญมาจากพระนครศรีอยุธยามีความสัมพันธ์กับประวัติเจ้าอาวาสมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการมากกว่า

๔.๒ วิเคราะห์ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

พระพุทธรูปแต่ละสกุลช่างแต่ละสมัยจะมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบ แต่พระพุทธรูปทุกองค์ล้วนแสดงถึง มหาปुरुสลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการ พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดี และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ่อค้าหรือนักบวชชาวอินเดีย จะนำติดตัวเดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแพร่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่อโสธรที่แตกต่างกันออกไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่นๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า “...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอดินนั้น คือองค์ที่อยู่กลาง ดูรูปตักและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปเทวปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้”

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอจะสรุปได้ว่า พระพุทธรูปนี้เป็นพระศิลา (แลง) ไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา และคงจะมาจากที่อื่น

นอกจากพระบรมราชวินิจฉัยดังกล่าวแล้ว ยังมีนักโบราณคดีสองท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธรูปโสธร ดังนี้ คือ หลวงรณสีธิพิชัย เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้บันทึกไว้ในเรื่องการสำรวจของโบราณในเมืองไทยเกี่ยวกับพระพุทธรูปโสธรนี้ “...หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๑.๖๕ เมตร สูง ๑.๙๘ เมตร เป็นพระพุทธรูปที่บูรณะขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์ และช่างผู้บูรณะนั้นเข้าใจว่าจะเป็นฝีมือช่างผู้เคยมีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคอีสาน ประวัติที่ข้าพเจ้าจะฟังกล่าวได้นั้นมีเพียงเท่านี้ และที่กล่าวนี้ก็กล่าวโดยอาศัยวัตถุที่เห็นเท่านั้น”

เหตุผลที่สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปโสธรได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ในฐานะที่นายมานิต วัลลิโกดม ภัณฑารักษ์เอกของกรมศิลปากรในสมัยนั้น ได้ร่วมเดินทางไปสำรวจโบราณวัตถุกับหลวงรณสีธิพิชัยในครั้งนั้นด้วย ได้ชี้แจงว่าที่สันนิษฐานเช่นนั้นก็โดยสังเกตจากวงพระพักตร์ ชายสังฆาฏิ ทรวงทรง และลีลาในการสร้าง โดยเฉพาะช่างฝีมือทางภาคอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม้อู่จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากมานัก

นายมนตรี อมาตยกุล อดีตหัวหน้ากองประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ให้ทัศนะไว้ในเรื่องนำเที่ยวฉะเชิงเทรา กล่าวความไว้ตอนหนึ่งว่า “..พระพุทธรูปโสธรเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ลงรักปิดทอง มีขนาดสูง ๑๐ เมตร ๙๘ เซนติเมตร หน้าตักกว้าง ๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร เท่าที่ตรวจดูรูปทรงภายนอกซึ่งลงรักปิดทองไว้ ปรากฏว่าเป็นพระพุทธรูปฝีมือช่างแบบลานช้าง หรือซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า “พระลาว” พระพุทธรูปแบบนี้นิยมทำกันมากที่เมืองหลวงพระบางในประเทศอินโดจีน ฝรั่งเศส และทางภาคอีสานของประเทศไทย”

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความเห็นของนักโบราณคดีอีกสองท่านที่ได้กล่าวมาแล้ว พอจะสรุปได้ว่า หลวงพ่อโสธรไม่ได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ได้นำมาจากที่อื่น เพราะพระพุทธรูปทำด้วยศิลาแลง พระพุทธรูปเป็นฝีมือแบบขาลานช้างหรือที่เรียกว่า “พระลาว” ได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์

ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิ จากการสัมภาษณ์กับท่านเจ้าคุณเทพวิ อดิตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี วัดเทพศิรินทราวาส ว่า ขณะที่ท่านเจ้าคุณเทพวิ ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ความต้องกันเป็นส่วนมากกว่า พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสธรปัจจุบันนี้ เดิมทีเสด็จปาฏิหาริย์ลอยมาตามกระแสน้ำจากทางเหนือลำแม่น้ำบางปะกง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิแกะด้วยฝีมือหยาบๆ ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๒ คืบเศษ ไม่มีพุทธลักษณะงดงามอะไร ข้อที่ว่าจะลอยมาจากแห่งหนตำบลไหน ตั้งแต่เมื่อใดนั้นยังไม่มีใครสอบสวนได้ความ ส่วนที่ว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยตามน้ำมาจริงหรือไม่ นั้น ท่านเชื่อว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยน้ำมาจริง เพราะเชื่อว่าลอยน้ำได้และท่านยังมีเหตุผลพอจะสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่แกะด้วยไม้โพธิ์ เข้าใจว่าสร้างขึ้นโดยฝีมือชาวเวียงจันทน์หรือลาว นครเชียงรุ่ง หรือลาวโง่งอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเคยทราบมาว่าพวกลาวชาวพื้นเมืองที่กล่าวนี้นิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้โพธิ์

ประวัติของหลวงพ่อโสธรมีความเป็นมาอย่างไร ได้สร้างหรือบูรณะขึ้นในสมัยใด เป็นพระพุทธรูปที่ทำด้วยศิลาแลงหรือทำด้วยไม้ ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา หรือมาจากที่อื่นนั้นย่อมนำความยุ่งยากมาสู่ผู้เรียบเรียงเป็นอันมาก เพราะปราศจากหลักฐานที่ชัดเจนไว้แน่นอน ส่วนมากเป็นเรื่องบอกเล่าสืบทอดกันมา ยิ่งนานวันคำบอกเล่าอาจเพิ่มเติมหรือขยายความออกไปอีกได้ ทศนะที่ได้จากคำบอกเล่าจึงมีน้ำหนักที่รับฟังได้น้อยที่สุดหรือแทบจะรับฟังไม่ได้เลย ที่ได้นำมาเขียนลงไว้ ณ ที่นี้ด้วยก็เพื่อให้ประวัติของหลวงพ่อโสธรสมบูรณ์ครบถ้วนเท่านั้น...มีทศนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับประวัติที่มาของหลวงพ่อโสธร โดยมีเหตุผลและหลักฐานที่ตนเชื่อถือว่าจะเป็นเช่นนั้นจะเป็นเช่นนี้ ดังเช่นท่านเจ้าคุณเทพวิ อดิตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี เป็นต้น

ทศนะของนักโบราณคดี นับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องกอรปด้วยหลักฐานและเหตุผลที่มา และหลักวิชาซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนี้จริง ไม่มีทางจะโต้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ ดังเช่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธรูปไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธรูปได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือช่างแบบขาลานช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิก็ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทศนะอื่นๆ ทั้งหมด

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปโสธร เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ เดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม ต่อมาได้

พอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพลลา (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ลักษณะของหลวงพ่อโสธรมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปปางองค์อื่นอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนพระพุทธรูปศิลปะสมัยต่างๆ พระพักตร์แบบศิลปะลานนามีความเรียบง่าย อมยิ้มแบบอิมมัญญคล้ายใบหน้าของชาวจีน ลักษณะภาพรวมขององค์หลวงพ่อโสธรมีรูปลักษณะเป็นคล้ายมนุษย์ทางกายภาพมากกว่าเป็นพุทธรูปลักษณะตามมหาบุรุษลักษณะ หรือเรียกว่ามีโหงวเฮ้งที่ดีตามลักษณะพยากรณ์ แม้ในส่วนของที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อพุทธรูปตามหลักฮวงจุ้ยของจีนเรียกว่าเป็นที่มังกร อาจเป็นด้วยเหตุนี้จึงมีชาวจีนให้ความเคารพศรัทธาเป็นจำนวนมาก

๒) หลวงพ่อดำไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อดำไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวางลงบนแพไม้ไผ่ และนำล่องมาตามลำน้ำ และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ วันสงกรานต์

ลักษณะพุทธรูป เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา และล้านช้าง มีลักษณะพระวรกายอวบอ้วนพระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระเกตุมาลาเป็นเปลว นั้งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฎิยาว เส้นพระศกขมวด มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ปลายสังฆาฎิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัวรอง พุทธรูปเป็นพระพุทธรูปเชียงแสนของไทยชาวลานนาและล้านช้าง ทำตามอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรก

๓) หลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ล่องมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร แต่ต้องชะลอขึ้นข้ามฝายนั้งวิหาร เพราะขณะนั้นหลังคาวิหารยังไม่สร้าง และประตูลิขิตมีขนาดเล็ก หลังจากนั้นท่านได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเรื่อยมา ครั้นต่อมาได้มีการทำนุบำรุงวิหารอีก เพื่อสร้างเป็นอุโบสถที่ถาวรจึงต้องชะลอองค์ท่านมาพักไว้ยังศาลาชั่วคราว จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน

ลักษณะพุทธรูปของหลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย องค์พระเป็นทองสำริดทั้งองค์ หน้าตักกว้าง 3 ศอก 1 คืบ ล้อมพระเนตรลักษณะมีเกตุมาลายาวเป็นเปลว เส้นพระศกขมวดกันหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระโขงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเสี้ยม หัวพระถันโบน สังฆาฎิยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่มีเกตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกาเป็นผู้คิดขึ้นก่อน จึงดูแปลกกว่าแบบอย่างพระพุทธรูปในประเทศอื่น

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ตามประวัติวัดบ้านแหลม มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุทรวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัด

สมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงงาม อ่อนช้อยราวกับเทพบุตรก็ไม่ปาน บ้างกล่าวว่ามีเทวดาบนชั้นฟ้าเสด็จลงมาสิงสถิตปกปักรักษาองค์หลวงพ่อบ้านแหลมให้กลายเป็นพระศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาทาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ กล่าวคือ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมมาจุลจอมเกล้าพิเศษ คาดรัดประคดปักดินเงิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานถวายเป็นพุทธรูปบูชา บาตรแก้วสีน้ำเงิน สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประทานถวายไว้ เวลานี้ทั้งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ รัดประคดและบาตรแก้ว ทางวัดเก็บรักษาเป็นอย่างดีไว้ในพระอุโบสถนั่นเอง

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อบ้านแหลม เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง ศิลปะสุโขทัย อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงงามอ่อนช้อย ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาทาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมมาจุลจอมเกล้าพิเศษ คาดรัดประคดปักดินเงิน บาตรแก้วสีน้ำเงิน

๔.๓ วิเคราะห์ศรัทธาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกล ต่างเดินทางมากราบนมัสการขอพรให้ร่มเย็นเป็นสุข แคล้วคลาดปลอดภัย เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา, เมื่อประชาชนหลงใหลกันมาสักการะหลวงพ่อโสธร ทำให้ชาวบ้านรอบข้างมีอาชีพ มีรายได้ เช่น การรำแกบ้น ตามโบราณเชื่อว่า อยู่คู่กันมากับหลวงพ่อโสธร พอใครมา

บน ก็จะบนด้วยการถวายละคร, มีการจัดงานเทศกาลที่จัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อโสธรโดยตรง เช่น งานนมัสการหลวงพ่อโสธร ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี โดยชาวแปดริ้วจะอัญเชิญหลวงพ่อโสธรขึ้นรถคันใหญ่พร้อมกับน้ำมนตร์ที่จะคอยประพรมให้กับประชาชนที่เข้าไปนมัสการองค์หลวงพ่อตามสองข้างทางที่แล่นผ่าน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าแห่ทางบก สำหรับวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จะเป็นการอัญเชิญหลวงพ่อโสธรลงในเรือกระแซง หรือเรือขนาดใหญ่, วัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อโสธรได้ให้การความช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน โรงพยาบาลต่างๆ โดยนำเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มากกราบไหว้หลวงพ่อโสธร ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ

หลวงพ่อวัดไร่ขิง ถือว่าเป็นศูนย์จิตใจของชุมชน ปัจจัยที่ได้มาก็นำไปใช้ในการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษา สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน ด้านเศรษฐกิจก็ทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพ, มีการส่งเสริมให้มีการแข่งเรือ ซึ่งจัดเป็นงานประจำปี เป็นงานนมัสการหลวงพ่อ ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่จัดต่อๆ กันมาเป็นประจำทุกปี เวลามีกานทุกปี ก็จะมีการมารวมตัวกัน จะมีที่นี้ที่เดียวที่เวลาหลังเที่ยงคืน จะมีการรวมตัวกันระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านมาช่วยกันทำความสะอาดวัด สำหรับงานนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิงเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้น ณ วัดไร่ขิง ตำบลไร่ขิง ระหว่างวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ถึงวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ของทุกปี มีการออกร้านจำหน่ายสินค้าจากหน่วยงานต่าง ๆ และเกษตรกรผู้ผลิต มีการประกวดผลไม้และจัดแสดงมหรสพตลอดคืน ซึ่งทางวัดได้จัดให้มีงานนมัสการหลวงพ่อปิละ ๓ ครั้ง คือ ๑) ในเทศกาลวันออกพรรษา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ทางวัดได้จัดงานตักบาตรเทโว และฟังเทศน์ จึงถือเป็นโอกาสให้มีการปิดทองนมัสการหลวงพ่อด้วย ๒) ในเทศกาลตรุษจีน เพื่อให้ชาวจีนที่เคารพบูชาหลวงพ่อ ได้มีโอกาสกราบไหว้ปิดทองถวายเป็นพุทธบูชา ๓) ในงานเทศกาลนมัสการปิดทองรูปหลวงพ่อ ประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ จนถึง แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕

หลวงพ่อดอ มีประเพณีรับบัว ซึ่งจัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อดอโดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถือว่าเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งทำให้ประชาชนได้รู้จักหลวงพ่อดอมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หลวงพ่อดอ ยังเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้กับพุทธบริษัทเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันการรับบัว-โยนบัว จะเป็นการจัดให้มีการแห่องค์หลวงพ่อดอจำลองไปตามลำคลองสำโรงระหว่างบางพลีกับหัวตะเข้หรือจรเข้ใหญ่และสำโรง ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ กลางคืนมีมหรสพตลอดคืนที่บริเวณวัดบางพลีใหญ่ใน โดยเริ่มมาตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ในช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ จะเป็นงานประเพณีการส่งบัว-รับบัว ระหว่างชาวไทยชาวลาว กับชาวมอญในอดีต ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นการที่ชาวบางพลีโยนดอกบัวลงในเรือขบวนแห่พระพุทธรูปจำลองของหลวงพ่อดอ เพื่อเป็นการทำบุญร่วมกัน การจัดงานดังกล่าวประกอบด้วยงานนมัสการและขบวนแห่หลวงพ่อดอ แห่งวัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ ทั้งทางบกและทางน้ำ และยังจัดให้มีการแข่งขันกิจกรรมพื้นบ้าน อาทิ การจัดพานดอกบัว การประกวดเรือ และการแสดงการละเล่นพื้นบ้าน เช่น เพลงเรือ เป็นต้น ปัจจุบันยังมีกิจกรรมอื่น ๆ อีก อาทิ การจัดลานวัฒนธรรมและวิถีความเป็นอยู่ของคนไทย คนลาวและคนมอญในอดีต การจัดแข่งขันตอบปัญหาเรื่องประเพณีรับบัว การแข่งเรือมาด การแข่งขันการประกวดเรือที่เข้าร่วมขบวนพิธี เป็นต้น

หลวงพ่อบ้านแหลมมีการสมโภชในเดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งทำเป็นประจำเป็นประเพณีเป็นประจำทุกปี ที่ทำสืบต่อ ๆ กันมา ซึ่งเทศกาลเกี่ยวกับหลวงพ่อบ้านแหลม งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบ้านแหลม จัดให้มีขึ้นปีละ ๓ ครั้ง คือ ในวันที่ ๑๓ เดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งตรงกับเทศกาลสงกรานต์ของไทยและชาวรามัญ และครั้งที่ ๒ งานสารท เดือน ๑๑ (ประมาณเดือนตุลาคม) และช่วงเทศกาลตรุษจีนโดยมีครั้งละ ๗ วัน ความเชื่อและวิธีการบูชา เชื่อกันว่าหากได้มาสักการะปิดทองคำเปลวหลวงพ่อบ้านแหลม แล้วจะช่วยเสริมอำนาจบารมีแก่ชีวิต บังเกิดแต่ความเป็นสิริมงคลสืบไป คำอธิษฐานของพรหลวงพ่อก็จะได้สมความปรารถนาและกลับมาแก่นบนหลวงพ่อด้วยการว่าจ้างคณะละครมารำแก่นบนถวาย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงละคร

ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นลักษณะมีความทุกข์เดือดร้อนแล้วหาที่พึ่งทางใจกับพึ่งอำนาจที่สามารถดลบันดาลให้ได้ตามประสงค์ และมีผลสำเร็จได้ตามต้องการจึงมีการนำสิ่งของมีแก่นบนตามที่อธิษฐานไว้ ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในลักษณะนี้เป็นจำนวนมาก การหาที่พึ่งทางใจทำให้เกิดความสบายใจ สามารถทำให้เกิดสติในการแก้ไขปัญหาตามมาได้ พร้อมกับการนั่งถึงพระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้า ก็เป็นการระลึกถึงพระพุทธรูปหรือเป็นพุทธานุสติได้ เมื่อมีสติแล้วการใช้สติไปแก้ไขปัญหาที่ตนทุกข์ร้อนใจจึงมีความเป็นไปได้ตามมา การมาทำบุญและอธิษฐานขอพร ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการให้ทาน การทำบุญ การอธิษฐานขอพรอาจวิเคราะห์ได้หลายด้านตามเจตนา ถ้าเป็นการตั้งใจทำงานที่ทำเป็นประจำอยู่แล้วและขอให้ได้ผลสำเร็จ เมื่อมีเหตุจากการทำงานแล้วผลที่จะสำเร็จก็เป็นไปได้ ถ้าเป็นการขอให้ได้ผลจากอำนาจดลบันดาลแต่ไม่ทำเหตุให้เกิดพร้อมจากความขยันในการทำงาน โอกาสสำเร็จคงเป็นไปได้ยาก นอกจากอาศัยโชคกลาง ด้วยการมาทำบุญที่วัดก็จะเกิดพิธีกรรมที่หลากหลายตามความเชื่อ เกิดเป็นประเพณีจากความเคารพศรัทธาในองค์พระพุทธรูปเป็นงานประจำปีมีสการหลวงพ่อบ้านแหลมเป็นต้น

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษา “การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย” ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

ประวัติการสร้างพระพุทธรูปมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลตามตำนานพระแก่นจันทน์ เป็นการสร้างเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าเมื่อครั้งทรงเสด็จไปแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยเจตนาแห่งการสร้างเพื่อเป็นพุทธานุสติระลึกถึงพระพุทธรูปเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้ศรัทธาและเชื่อมโยงไปถึงการระลึกพระธรรมคำสอนที่ทรงแสดงแล้วน้อมนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตนเองและการดำเนินชีวิตประจำวันได้

พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดีและพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ้อคำหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางข้ามค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันได้โดยสะดวก

การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อสันนิษฐานต่อไปว่า แบบหรือพิมพ์สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้าง

พระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่วงที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน การบอกลักษณะของพระพุทธรูปที่ประสงค์จะให้เป็นอย่างนั้น ย่อมต้องอาศัยตำราเทียบเคียง นั่นคือต้องทราบข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งคัมภีร์พุทธศาสนากล่าวถึงลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธเจ้า ลักษณะนั้นคือ มหาปุริสลักษณะ หรือมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ มีความสำคัญต่อพระพุทธรูปไทยเป็นอย่างมาก ถือเป็นต้นแบบที่ช่างถือเป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูปทั้งสิ้น และมีการปรับเปลี่ยนมหาบุรุษลักษณะบางประการที่มีมาแต่อดีตให้สอดคล้องจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของพระพุทธรูปไทย

พระอิริยาบถของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศไทยก่อนที่จะรับเอานิกายเถรวาท คณะมหาวิหารมาจากลังกานั้น สร้างขึ้นตามแบบพระพุทธรูปของอินเดีย ซึ่งมี ๓ พระอิริยาบถหลักคือ ประทับ (นั่ง) ยืน และไสยาสน์ (นอน) และเมื่อรับนิกายเถรวาท คณะมหาวิหารแล้ว จึงเพิ่มพระอิริยาบถลีลา (เดิน) ขึ้น รวมทั้งสิ้นเป็น ๔ พระอิริยาบถ

พระอิริยาบถประทับนั้น มี ๓ แบบหลัก ได้แก่ ประทับขัดสมาธิราบ ประทับขัดสมาธิเพชร และ ประทับห้อยพระบาท พระอิริยาบถยืนมี ๒ แบบ ได้แก่ ยืนตรง และยืนเอียงพระวรกาย พระอิริยาบถลีลา หรือทรงพระดำเนิน (เดิน) คือ ฝ่าพระบาทข้างหนึ่งเหยียบราบลงบนพื้น อีกข้างหนึ่งยกส้นพระบาทขึ้น นิ้วพระบาทจรดพื้น พระอิริยาบถไสยาสน์ คือ บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรศ์ (สีข้าง) ด้านซ้าย

พระอิริยาบถทั้ง ๔ ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ มีพระกิริยาของพระกรและพระหัตถ์เป็นองค์ประกอบ ซึ่งเรียกว่า ปาง หรือ มุทรา ปางแรกที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย ได้แก่ปางประทานอภัย ในสมัยราชวงศ์ปารเทียน ในรัฐคันทาราชากร์ ประเทศอัฟกานิสถานและปากีสถานในปัจจุบัน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑) ต่อมาในช่วงที่ราชวงศ์กุษาณ ปกครองรัฐ คันทาราชากร์ และรัฐมถุราทางภาคเหนือของอินเดีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ - กลาง ๘ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ - ปลาย ๒) จึงสร้างปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา และปางปรีณิพาน ในช่วงเวลาเดียวกันราชวงศ์สาตวาहनปกครองรัฐอานธรประเทศทางภาคใต้ นิยมสร้างพระพุทธรูปปางสมาธิ นาคปรก ในช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะปกครองภาคกลางช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ - ปลาย ๑๑ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๔ - กลาง ๖) จึงเพิ่มปางประทานพร ปางแสดงธรรม และปางอุ้มบาตร ส่วนลังกาประดิษฐ์ปางรำพึงขึ้นสมัยโพลोनารุวะ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ปลาย ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๓)

ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโสธรวราราม วรวิหาร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

หลวงพ่อกุศลโสธรเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ อันมีความหมายถึงการอยู่สูงสุดเป็นพุทธเหนือพระอริยบุคคล ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามตำนานกล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม แต่ต่อมาพระสงฆ์ในวัดเห็นว่ากาลต่อไปภายหน้าคนที่กิเลสแรงกล้าอาจจะลักไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อความปลอดภัย จึงพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะ

ขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली อันหมายถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามคติของชาวจีน ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตึง เป็นเครื่องหมายถึงความอาทรห่วงใยที่หลวงพ่อทรงมีต่อสาธุชนผู้เคารพบูชาในองค์ท่าน ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพลลา (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธรูปโสธรคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธลักษณะเป็นสมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยไทยล้านนา และล้านช้าง

๓) หลวงพ่อดำ ประดิษฐานอยู่ ณ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

หลวงพ่อดำ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยื่นอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ตามประวัติหลวงพ่อดำ ๓ พี่น้อง คือ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม หลวงพ่อดำ วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา และหลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ หนังสือหลายเล่มพิมพ์เนื้อหาลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกัน ทำให้สับสนไม่อาจทราบได้ว่าเล่มไหนถูกเล่มไหนผิด เมื่อครั้งเกิดภัยสงครามจากพม่าตอนเสียกรุงครั้งที่ ๒ หลวงพ่อดำ ๓ พี่น้องจึงได้ปรึกษากัน เห็นว่าเป็นสถานการณ์คับขัน จึงได้แสดงอภินิหารลงแม่น้ำปิง แล้วล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา เมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมีชื่อเรียกเกี่ยวเนื่องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น

ถ้าพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์โดยละเอียดนอิทธิปาฏิหาริย์ออกไป ในช่วยศึกสงครามประชาชนมีการอพยพการอัญเชิญพระพุทธรูปติดตามมาด้วยเพื่อเป็นที่พึ่งแก่พุทธศาสนิกชนในยามหลีกเลี่ยงภัยก็เป็นไปได้ส่วนหนึ่ง และด้วยพุทธานุภาพทำให้รอดปลอดภัย ภายหลังสงครามเมื่อผู้อพยพตั้งถิ่นฐานในที่ใดก็ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ได้อัญเชิญมาไว้ในวัดใกล้บ้าน

ถ้าหากวิเคราะห์ว่าไปปรากฏในสถานที่หลายแห่ง เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น ด้วยช่วงนั้นเป็นเพราะการหนีภัยในระหว่างสงครามของประชาชนมีการเคลื่อนย้ายไม่หยุดอยู่กับที่ใดเป็นเวลานาน มีความน่าจะเป็นในการอพยพทั้งทางน้ำ

และทางบก จนเมื่อสงครามสงบลงจึงได้ทำพิธีอัญเชิญให้ประดิษฐานไว้เป็นหลักแหล่งในวัดต่างๆ ดังนี้ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม องค์ที่ ๑ หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา องค์ที่ ๒ เป็นองค์กลาง หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ องค์ที่ ๓ เป็นองค์น้อง เรียงกันมาตามลำดับ

ส่วนของหลวงพ่อดังกล่าวข้างต้นตามประวัติมี ๒ ประเด็น คือ ได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ (พระนครศรีอยุธยา) และลอยน้ำมาพร้อมกัน ๕ องค์ รวมหลวงพ่อบ้านแหลม หลวงพ่อโสธร หลวงพ่อโต และหลวงพ่อดังกล่าวข้างต้น ประเด็นแรกที่ถูกอัญเชิญมาจากพระนครศรีอยุธยามีความสัมพันธ์กับประวัติเจ้าอาวาสมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการมากกว่า

พระพุทธรูปแต่ละสกุลช่างแต่ละสมัยจะมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบ แต่พระพุทธรูปทุกองค์ล้วนแสดงถึง มหาปุริสลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการ พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดี และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ่อค้าหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่อดังกล่าวข้างต้นที่แตกต่างกันออกไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่นๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า "...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอดินนั้น คือองค์ที่อยู่กลาง ดูรูปตักและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิวะจะไม่ได้ทำในที่นี้"

ทัศนะของนักโบราณคดี นับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องรองรับหลักฐานและเหตุผลที่มา และหลักวิชาซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนี้จริง ไม่มีทางจะโต้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ ดังเช่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธรูปโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธรูปโสธรมิได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิก็ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทัศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทัศนะอื่นๆ ทั้งหมด

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปโสธร เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปลุกเสกด้วยผ้าทิพย์ เดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม ต่อมาได้พอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อดังกล่าวข้างต้นที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบ

ปลี ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง ทรงจีวรแนบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ลักษณะของหลวงพ่อโสธรมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปปางอื่นอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนพระพุทธรูปศิลปะสมัยต่างๆ พระพักตร์แบบศิลปะลานนา มีความเรียบง่าย อมยิ้มแบบอิมบุญคล้ายใบหน้าของชาวจีน ลักษณะภาพรวมขององค์หลวงพ่อโสธรมีรูปลักษณะเป็นคล้ายมนุษย์ทางกายภาพมากกว่าเป็นพุทธลักษณะตามมหาปุริสลักษณะ หรือเรียกว่ามีโหงวเฮ้งที่ดีตามลักษณะพยากรณ์ แม้ในส่วนของที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อพุทธโสธรตามหลักฮวงจุ้ยของจีนเรียกว่าเป็นที่มังกร อาจเป็นด้วยเหตุนี้จึงมีชาวจีนให้ความเคารพศรัทธาเป็นจำนวนมาก

๒) หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวางลงบนแพไม้ไผ่ และนำล่องมาตามลำน้ำ และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ วันสงกรานต์

ลักษณะพุทธศิลป์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลปะสมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา และล้านช้าง มีลักษณะพระวรกายอวบอ้วนพระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระเกตุมาลาเป็นเปลว นั่งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฎิยาว เส้นพระศกขมวด มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ปลายสังฆาฎิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัวรอง พุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปเชียงแสนของไทยชาวลานนาและล้านช้าง ทำตามอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรก

๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ล่องมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร แต่ต้องชะลอขึ้นข้ามฝายวังวิหาร เพราะขณะนั้นหลังคาวิหารยังไม่สร้าง และประตูลิขิตขนาดเล็ก หลังจากนั้นท่านได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเรื่อยมา ครั้นต่อมาได้มีการทำบูรณะวิหารอีก เพื่อสร้างเป็นอุโบสถที่ถาวรจึงต้องชะลอองค์ท่านมาพักไว้ยังศาลาชั่วคราว จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย องค์พระเป็นทองสำริดทั้งองค์ หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ล้อมพระเนตรลักษณะมีเกตุมาลาายเป็นเปลว เส้นพระศกขมวดกันหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระโขงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเสี้ยม หัวพระถันโบน สังฆาฎิยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่มีเกตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกาเป็นผู้คิดขึ้นก่อน จึงดูแปลกกว่าแบบอย่างพระพุทธรูปในประเทศอื่น

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ตามประวัติวัดบ้านแหลม มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุทรวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมี

ความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำ ยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อบ้านแหลม เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง ศิลปะสุโขทัย อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำ ยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงดงามอ่อนช้อย ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระชงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาตรัดประคุดปักดินเงิน บาตรแก้วสีน้ำเงิน

ด้านศรัทธาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกล ต่างเดินทางมากราบนมัสการขอพรให้ร่มเย็นเป็นสุข แคล้วคลาดปลอดภัย เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา, เมื่อประชาชนหลังไหลกันมาสักการะหลวงพ่โสธร ทำให้ชาวบ้านรอบข้างมีอาชีพ มีรายได้ เช่น การรำแก้บน ตามโบราณเชื่อว่า อยู่คู่กันมากับหลวงพ่โสธร พอใครมาบน ก็จะบนด้วยการถวายละคร, มีการจัดงานเทศกาลที่จัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่โสธรโดยตรง เช่น งานนมัสการหลวงพ่โสธร ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี โดยชาวแปดริ้วจะอัญเชิญหลวงพ่โสธรขึ้นรถคันใหญ่พร้อมภาน้ำมนตร์ที่จะคอยประพรมให้กับประชาชนที่เข้าไปนมัสการองค์หลวงพ่ตามสองข้างทางที่แล่นผ่าน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าแห่ทางบก สำหรับวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จะเป็นการอัญเชิญหลวงพ่โสธรลงในเรือกระแซง หรือเรือขนาดใหญ่, วัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่โสธรได้ให้การความช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน โรงพยาบาลต่างๆ โดยนำเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มากกราบไหว้หลวงพ่โสธร ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ

หลวงพ่อดไร่ชิง ถือว่าเป็นศูนย์จิตใจของชุมชน ปัจจัยที่ได้มาก็นำไปใช้ในการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษา สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน ด้านเศรษฐกิจก็ทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพ, มีการส่งเสริมให้มีการแข่งเรือ ซึ่งจัดเป็นงานประจำปี เป็นงานนมัสการหลวงพ่ ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่จัดต่อๆ กันมาเป็นประจำทุกปี เวลามีสงานทุกปี ก็จะมีการมารวมตัวกัน จะมีที่นี้ที่เดียวที่เวลาหลังเที่ยงคืน จะมีการรวมตัวกันระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านมาช่วยกันทำความสะอาดวัด สำหรับงานนมัสการปิดทองหลวงพ่อดไร่ชิงเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้น ณ วัดไร่ชิง ตำบลไร่ชิง ระหว่างวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ถึงวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ของทุกปี มีการออกธำ

จำหน่ายสินค้าจากหน่วยงานต่าง ๆ และเกษตรกรผู้ผลิต มีการประกวดผลไม้และจัดแสดงมหรสพตลอดคืน ซึ่งทางวัดได้จัดให้มีงานนมัสการหลวงพ่อปิละ ๓ ครั้ง คือ ๑) ในเทศกาลวันออกพรรษา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ทางวัดได้จัดงานตักบาตรเทโว และฟังเทศน์ จึงถือเป็นโอกาสให้มีการปิดทองนมัสการหลวงพ่อด้วย ๒) ในเทศกาลตรุษจีน เพื่อให้ชาวจีนที่เคารพบูชาหลวงพ่อด้วย ได้มีโอกาสกราบไหว้ปิดทองถวายเป็นพุทธบูชา ๓) ในงานเทศกาลนมัสการปิดทองรูปหลวงพ่อด้วย ประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ จนถึง แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕

หลวงพ่อด้วย มีประเพณีรับบัว ซึ่งจัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อด้วยโดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถือว่าเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งทำให้ประชาชนได้รู้จักหลวงพ่อด้วยมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หลวงพ่อด้วยเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้กับพุทธบริษัทเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันการรับบัว-โยนบัว จะเป็นการจัดให้มีการแห่องค์หลวงพ่อด้วยจำลองไปตามลำคลองสำโรงระหว่างบางพลีกับหัวตะเข้หรือจรเข้ใหญ่และสำโรง ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ กลางคืนมีมหรสพตลอดคืนที่บริเวณวัดบางพลีใหญ่ใน โดยเริ่มมาตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ในช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ จะเป็นงานประเพณีการส่งบัว-รับบัว ระหว่างชาวไทยชาวลาว กับชาวมอญในอดีต ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นการที่ชาวบางพลีโยนดอกบัวลงในเรือขบวนแห่พระพุทธรูปจำลองของหลวงพ่อด้วย เพื่อเป็นการทำบุญร่วมกัน การจัดงานดังกล่าวประกอบด้วยกิจกรรมนมัสการและขบวนแห่หลวงพ่อด้วย แห่งวัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ ทั้งทางบกและทางน้ำ และยังจัดให้มีการแข่งขันกิจกรรมพื้นบ้าน อาทิ การจัดงานดอกบัว การประกวดเรือ และการแสดงการเล่นพื้นบ้าน เช่น เพลงเรือ เป็นต้น ปัจจุบันยังมีกิจกรรมอื่น ๆ อีก อาทิ การจัดงานวัฒนธรรมและวิถีความเป็นอยู่ของคนไทย คนลาวและคนมอญในอดีต การจัดแข่งขันตอบปัญหาเรื่องประเพณีรับบัว การแข่งเรือมาด การแข่งขันการประกวดเรือที่เข้าร่วมขบวนพิธี เป็นต้น

หลวงพ่อด้วยบ้านแหลมมีการสมโภชในเดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งทำเป็นประจำเป็นประเพณีเป็นประจำทุกปี ที่ทำสืบต่อ ๆ กันมา ซึ่งเทศกาลเกี่ยวกับหลวงพ่อด้วยบ้านแหลม งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อด้วยบ้านแหลม จัดให้มีขึ้นปีละ ๓ ครั้ง คือ ในวันที่ ๑๓ เดือนเมษายนของทุกปี ซึ่งตรงกับเทศกาลสงกรานต์ของไทยและชาวมอญ และครั้งที่ ๒ งานสารท เดือน ๑๑ (ประมาณเดือนตุลาคม) และช่วงเทศกาลตรุษจีนโดยมีครั้งละ ๗ วัน ความเชื่อและวิถีการบูชา เชื่อกันว่าหากได้มาสักการะปิดทองคำเปลวหลวงพ่อด้วยบ้านแหลม แล้วจะช่วยเสริมอำนาจบารมีแก่ชีวิต บังเกิดแต่ความเป็นสิริมงคลสืบไป คำอธิษฐานของพรหลวงพ่อด้วยจะได้สมความปรารถนาและกลับมาแก่บนหลวงพ่อด้วยการว่าจ้างคณะละครรำมารำแก่นถวาย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงละคร

ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นลักษณะมีความทุกข์เดือดร้อนแล้วหาที่พึ่งทางใจกับพึ่งอำนาจที่สามารถดลบันดาลให้ได้ตามประสงค์ และมีผลสำเร็จได้ตามต้องการจึงมีการนำสิ่งของมีแก่นตามที่อยู่อธิษฐานไว้ ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในลักษณะนี้เป็นจำนวนมาก การหาที่พึ่งทางใจทำให้เกิดความสบายใจ สามารถทำให้เกิดสติในการแก้ไขปัญหาตามมาได้พร้อมกับการนั่งถึงพระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้า ก็เป็นการระลึกถึงพระพุทธรูปหรือเป็นพุทธานุสติได้ เมื่อมีสติแล้วการใช้สติไปแก้ไขปัญหาที่ตนทุกข์ร้อนใจจึงมีความเป็นไปได้ตามมา การมาทำบุญและอธิษฐานขอพร ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการให้ทาน การทำบุญ การอธิษฐาน

ขอพรอาวิเคราะห์ได้หลายด้านตามเจตนา ถ้าเป็นการตั้งใจทำงานที่จำเป็นประจำอยู่แล้วและขอให้
ได้ผลสำเร็จ เมื่อมีเหตุจากการทำงานแล้วผลที่จะสำเร็จก็เป็นไปได้ ถ้าเป็นการขอให้ผลจากอำนาจ
ดลบันดาลแต่ไม่ทำเหตุให้เกิดพร้อมจากความขยันในการทำงาน โอกาสสำเร็จคงเป็นไปได้ยาก
นอกจากอาศัยโชคลาภ ด้วยการมาทำบุญที่วัดก็จะเกิดพิธีกรรมที่หลากหลายตามความเชื่อ เกิดเป็น
ประเพณีจากความเคารพศรัทธาในองค์พระพุทธรูปเป็นงานประจำปีมีสการหลวงพ่อโสธรเป็นต้น

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย เพื่อศึกษาประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย และเพื่อวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป ข้อมูลที่ศึกษา คือ ประวัติความเป็นมาและลักษณะศิลปะตามยุคสมัยของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จำนวน ๑๗ รูป/คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-Informant) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

พระพุทธรูป หรือ พระพุทธรูปปฏิมา คือ รูปแกะสลักจากหิน ไม้ รูปหล่อโลหะ หรือรูปปั้นจากดินขึ้นรูปตามคติมหาบุรุษลักษณะ เพื่อเป็นการระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์ศาสดาผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เคารพกราบไหว้บูชา ที่มาของการสร้างพระพุทธรูปมีปรากฏอยู่ในตำนานพระแก่นจันทน์ สันนิษฐานว่าคงจะเป็นเรื่องราวที่มีการแต่งเรียงขึ้นในสมัยที่มีการสร้างพระพุทธรูปกันแพร่หลายแล้ว

ในระยะเวลา ๒๐๐ - ๖๐๐ ปี หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน ยังไม่ปรากฏว่ามีประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา หรืออาจจะเป็นข้อห้ามอยู่ในขณะนั้น แต่จะมีการสร้างภาพสัญลักษณ์แทนเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติตอนต่างๆ เช่น รูปพระนางสิริมหามายาทรงยืนเหนี่ยวกิ่งไม้แสดงตอนประสูติ รูปต้นโพธิ์มีที่ประทับว่างเปล่าอยู่ที่โคนต้นแสดงการตรัสรู้แจ้งเห็นจริงของพระพุทธเจ้า

การสร้างพระพุทธรูปเป็นครั้งแรกในอินเดียปรากฏขึ้นในสมัยของพระเจ้ากนิษกะในราชวงศ์กุษาณะ แห่งแคว้นคันธาระ ราวพุทธศักราช ๖๖๓ - ๗๐๕ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากชาวกรีก ผู้นิยมสร้างรูปเคารพเทพเจ้า ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวอินเดียพื้นเมืองที่มีการสร้างรูปเคารพอยู่แล้ว จึงเกิดเป็นคติการสร้างรูปเคารพพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก จัดเป็นพระพุทธรูปสมัยคันธาระรัฐที่มีลักษณะรูปร่างหน้าตา และการห่มจีวรคล้ายการนุ่งผ้าของชาวกรีกโบราณ พระพุทธรูปทุกองค์ล้วนแสดงถึงสัญลักษณ์สำคัญที่เรียกว่า มหาบุรุษลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการ

พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดี (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙) และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑) เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ่อค้าหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางข้ามค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันได้โดยสะดวก

พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปนั้น ส่งผลในทางกุศลบุญอย่างมาก ด้วยอานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ด้วยวัตถุใดก็ตาม นอกจากการสร้างพระพุทธรูปแล้ว การซ่อมพระพุทธรูปให้คงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ก็จะทำมาซึ่งชัยชนะเหนือศัตรู มีทรัพย์สินมีสินไม่มีวันสิ้นสุด ดังเช่น พระเจ้าวัฏฏังคุลี ผู้รบชนะเหล่าพระราชานึ่งร้อยเอ็ดพระองค์ผู้มารุกรานด้วยอานิสงส์ที่พระเจ้าวัฏฏังคุลีได้ไปซ่อมพระองค์ของพระพุทธรูปที่ขาดไปให้สมบูรณ์

ถึงแม้ว่าต้นฉบับของเชียงใหม่ปณณสาชดกจะมาจากประเทศพม่า แต่หนังสือปฏิภุมมาลาของล้านนา ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๒๔ ปรากฏว่ามีเนื้อหาใกล้เคียงกัน แสดงให้เห็นว่า ความรู้เกี่ยวกับวัฏฏังคุลีราชชาดกซึ่งเป็นที่มาของคติที่เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปอันเป็นที่แพร่หลายในล้านนา

พระพุทธรูปปฏิมาที่สร้างขึ้นในประเทศไทยก่อนที่จะรับเอานิกายเถรวาท คณะมหาวิหารมาจากลังกานั้น สร้างขึ้นตามแบบพระพุทธรูปปฏิมาของอินเดีย ซึ่งมี ๓ พระอิริยาบถหลัก คือ ประทับ (นั่ง) ยืน และไสยาสน์ (นอน) และเมื่อรับนิกายเถรวาท คณะมหาวิหารแล้ว จึงเพิ่มพระอิริยาบถลีลา (เดิน) ขึ้น รวมทั้งสิ้นเป็น ๔ พระอิริยาบถ

พระอิริยาบถประทับนั้น มี ๓ แบบหลัก ได้แก่ ประทับขัดสมาธิราบ ประทับขัดสมาธิเพชร และ ประทับห้อยพระบาท พระอิริยาบถยืนมี ๒ แบบ ได้แก่ ยืนตรง และยืนเอียงพระวรกาย พระอิริยาบถลีลา หรือทรงพระดำเนิน (เดิน) คือ ฝ่าพระบาทข้างหนึ่งเหยียบราบลงบนพื้น อีกข้างหนึ่งยกส้นพระบาทขึ้น นิ้วพระบาทจรดพื้น พระอิริยาบถไสยาสน์ คือ บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรศ์ (สีข้าง) ด้านซ้าย

พระอิริยาบถทั้ง ๔ ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ มีพระกิริยาของพระกรและพระหัตถ์เป็นองค์ประกอบ ซึ่งเรียกว่า ปาง หรือ มุทรา ปางแรกที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย ได้แก่ปางประธานอภัย ในสมัยราชวงศ์ปารเทียน ในรัฐคันทาราชากร์ ประเทศอัฟกานิสถานและปากีสถานในปัจจุบัน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑) ต่อมาในช่วงที่ราชวงศ์กุษาณ ปกครองรัฐ คันทาราชากร์ และรัฐมถุราทางภาคเหนือของอินเดีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ - กลาง ๘ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ - ปลาย ๒) จึงสร้างปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา และปางปรีณิพาน ในช่วงเวลาเดียวกันราชวงศ์สาตวาहनปกครองรัฐอานธรประเทศทางภาคใต้ นิยมสร้างพระพุทธรูปปฏิมา ปางสมาธิ นาคปรก ในช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะปกครองภาคกลางช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ - ปลาย ๑๑ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๔ - กลาง ๖) จึงเพิ่มปางประธานพร ปางแสดงธรรม และปางอุ้มบาตร ส่วนลังกาประดิษฐ์ปางรำพึงขึ้นสมัยโปลอนนารูวะ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ปลาย ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๓)

พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโสธรวราราม วรวิหาร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง ฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

พระพุทธรูปเดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม แต่ต่อมาพระสงฆ์ในวัด เห็นว่ากาลต่อไปภายหน้าคนที่ที่เกสแรงกล้าอาจจะลักไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อความปลอดภัย จึง พอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึง เป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบ ปลี อันหมายถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามคติของชาวจีน ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัตตริง เป็นเครื่องหมายถึงความอาทรห่วงใยที่หลวงพ่อทรงมีต่อสาธุชนผู้เคารพบูชาในองค์ท่าน ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพลา (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธรูปคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง

ประวัติการก่อสร้างหลวงพ่อพุทธโสธร มีการเล่าขานกันสืบต่อมามีว่า ในสมัยล้านช้าง-ลานนา เศรษฐีพี่น้อง ๓ คน ซึ่งอาศัยอยู่ทางเหนือ มีจิตเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูปเพื่อเสริมสร้างบารมีและ เพิ่มพูนผลานิสงส์ จึงได้เชิญพราหมณ์มาทำพิธีหล่อพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามวันเกิด อันมีปางสมาธิ ปางสะดุ้งมาร และปางอุ้มบาตร แล้วทำพิธีบวงสรวงขุมนมเทวดาตามโหราศาสตร์ เพื่อทำพิธีปลุกเสก แล้วอัญเชิญเข้าสู่วัด

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

หลวงพ่อดาวไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หลวงพ่อดาวไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธลักษณะเป็นสมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยไทยล้านนา และล้านช้าง

๓) หลวงพ่อโต ประดิษฐานอยู่ ณ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

หลวงพ่อดาวโต เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ตามตำนานประวัติกล่าวว่า ประมาณกาล ๒๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว พระพุทธรูป ๓ องค์ บังเกิดปาฏิหาริย์ ไหลล่องรอนแรมมาตามลำน้ำเจ้าพระยาตลอดมา มาตราว่า ประชากรราษฎร์เมื่อสมัยอยุธยาอาราธนาลงสู่แม่น้ำสำคัญนี้ เพื่อหลบหลีกหนีข้าศึกและภัยสงครามอันตรายจากพม่า พระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์นี้ได้ ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา แลเมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมี ชื่อเรียกเกี่ยวเนื่องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดเพชรสมุท วรวิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานท่า

ยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงงาม อ่อนช้อยราวกับเทพบุตร ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหุทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่า พระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ กล่าวคือ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมมาจุลจอมเกล้าพิเศษ คาดรัดประคดปักดินเงิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานถวายเป็นพุทธรูปบูชา บาทแรกแล้วสิ้นน้ำเงิน สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประทานถวายไว้

ตามประวัติหลวงพ่อบ้านแหลม ๓ พี่น้อง คือ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา และหลวงพ่อดโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ หนังสือหลายเล่มพิมพ์เนื้อหาลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกัน ทำให้สับสนไม่อาจทราบได้ว่าเล่มไหนถูกเล่มไหนผิด เมื่อครั้งเกิดภัยสงครามจากพม่าตอนเสียกรุงครั้งที่ ๒ หลวงพ่อ ๓ พี่น้องจึงได้ปรึกษากัน เห็นว่าเป็นสถานการณ์คับขัน จึงได้แสดงอภินิหารลงแม่น้ำปิง แล้วล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา เมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมีชื่อเรียกเกี่ยวข้องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น

ถ้าพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์โดยละเอียดเห็นอิทธิปาฏิหาริย์ออกไป ในช่วงศึกสงครามประชาชนมีการอพยพการอัญเชิญพระพุทธรูปติดตามมาด้วยเพื่อเป็นที่พึ่งแก่พุทธศาสนิกชนในยามหลีกเลี่ยงภัยก็เป็นไปได้ส่วนหนึ่ง และด้วยพุทธานุภาพทำให้รอดปลอดภัย ภายหลังสงครามเมื่อผู้อพยพตั้งถิ่นฐานในที่ใดก็ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ได้อัญเชิญมาไว้ในวัดใกล้บ้าน

ถ้าหากวิเคราะห์ว่าไปปรากฏในสถานที่หลายแห่ง เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น ด้วยช่วงนั้นเป็นเพราะการหนีภัยในระหว่างสงครามของประชาชนมีการเคลื่อนย้ายไม่หยุดอยู่กับที่ใดเป็นเวลานาน มีความน่าจะเป็นในการอพยพทั้งทางน้ำและทางบก จนเมื่อสงครามสงบลงจึงได้ทำพิธีอัญเชิญให้ประดิษฐานไว้เป็นหลักแหล่งในวัดต่างๆ ดังนี้ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม องค์ที่ ๑ หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา องค์ที่ ๒ เป็นองค์กลาง หลวงพ่อดโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ องค์ที่ ๓ เป็นองค์น้อง เรียงกันมาตามลำดับ

ส่วนของหลวงพ่อดโตวัดไร่ขิง ตามประวัติมี ๒ ประเด็น คือ ได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) และลอยน้ำมาพร้อมกัน ๕ องค์ รวมหลวงพ่อบ้านแหลม หลวงพ่อโสธร หลวงพ่อดโต และหลวงพ่อดโตเขาตะเครา ประเด็นแรกที่ถูกอัญเชิญมาจากพระนครศรีอยุธยามีความสัมพันธ์กับประวัติเจ้าอาวาสมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการมากกว่า

๕.๑.๒ ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่อโสธรที่แตกต่างกันออกไป พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธโสธรมีได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือช่างแบบลานช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อเสนอฐานของผู้ทรงคุณวุฒิก็ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทัศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทัศนะอื่นๆ ทั้งหมด

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปโสธร เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ เดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม ต่อมาได้พอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธโสธรคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อวัดไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่อวัดไร่ขิงขึ้นจากท่าน้ำที่หน้าวัดไร่ขิง ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปณฺโณ) กล่าวไว้ว่าเคยได้ยินคำบอกเล่าสืบมาว่า หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพี่น้องกับ หลวงพ่อพุทธโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา และ หลวงพ่อวัดบ้านแหลม (วัดเพชรสมุท) จังหวัดสมุทรสงคราม เพราะว่ามีผู้เลื่อมใสศรัทธาที่ได้นำเอาเครื่องสักการบูชาไปถวายคุณคล้ายๆ กัน จึงมีความเชื่อว่าจะเป็นพี่น้องกัน

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา และล้านช้าง เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดศาลาปูน จ.พระนครศรีอยุธยา ครั้นเมื่อสร้างวัดไร่ขิงแล้วเสร็จ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ได้อัญเชิญมาจากวัดศาลาปูน โดยนำล่องมาทางน้ำ ด้วยการทำแพไม้ไผ่ หรือที่เรียกกันว่าแพลูกบวบรองรับองค์พระ เมื่อถึงหน้าวัดไร่ขิง จึงได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้เหนือฐานชุกชี ภายในอุโบสถ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕

๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ล่องมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา แล้วปาฏิหาริย์บังเกิดลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านที่พบเห็นต่างอัศจรรย์ใจในความศักดิ์สิทธิ์

ชาวบางพลีต่างศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์และบารมีของหลวงพ่โตที่คุ้มครองชาวบางพลีให้รอดปลอดภัยจากอัคคีภัยในขณะที่ยุมนั้นโดยรอบล้วนแต่ประสบอัคคีภัยมาแล้วทั้งสิ้น หลวงพ่โตจึงสถิตอยู่ในความเคารพบูชา และมวลมหาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปเสมอมา

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่โต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย องค์พระเป็นทองสำริดทั้งองค์ หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ล้อมพระเนตร

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ตามประวัติวัดบ้านแหลม มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุทรวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

ตามจารึกโบราณที่ได้กล่าวกันไว้ว่า หลวงพ่อบ้านแหลมได้ลอยน้ำมาจากทางภาคเหนือพร้อมกัน ๓ องค์พี่น้อง แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ให้ปรากฏตลอดลำน้ำเจ้าพระยา ไม่ว่าจะลอยผ่านไปตามค้ำน้ำใดๆ ก็ไม่สามารถมีผู้มีบุญญาธิการอาราธนาให้ขึ้นจากน้ำได้ ต่อมาองค์หนึ่งได้ขึ้นประดิษฐานที่วัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา นามว่า หลวงพ่โสธร องค์หนึ่งขึ้นประดิษฐานที่วัดบางพลีใหญ่ในจังหวัดสมุทรปราการ นามว่า หลวงพ่โต จนกระทั่งในที่สุดหลวงพ่อบ้านแหลมก็ได้มาประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญชาวสมุทรสงครามอยู่ในพระอุโบสถวัดบ้านแหลมตราบจนทุกวันนี้

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อบ้านแหลม เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง ศิลปะสุโขทัย อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยื่นอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงดงามอ่อนช้อย ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏีพาดยาวลงมาถึงพระชงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแดงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสองเป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ คาดรัดประคดปักดินเงิน บาตรแก้วสีน้ำเงิน

๕.๑.๓ การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปแต่ละสกุลช่างแต่ละสมัยจะมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบ แต่พระพุทธรูปทุกองค์ล้วนแสดงถึง มหาปรีสติลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการ พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดี และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ่อค้าหรือนักท่องเที่ยวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่อโสธรที่แตกต่างกันออกไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่นๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า “...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอดินนั้น คือองค์ที่อยู่กลาง ครอบค้ำและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไม่ปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้”

ทัศนะของนักโบราณคดี นับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องakorปด้วยหลักฐานและเหตุผลที่มา และหลักวิชาซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนี้จริง ไม่มีทางจะโต้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ ดังเช่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธรูปโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธรูปโสธรมีได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือช่างแบบลานช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิก็ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทัศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทัศนะอื่นๆ ทั้งหมด

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปโสธร เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ เดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม ต่อมาได้พอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ลักษณะของหลวงพ่อโสธรมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปปางสมาธิอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนพระพุทธรูปศิลปะสมัยต่างๆ พระพักตร์แบบศิลปะลานนามีความเรียบง่าย อมยิ้มแบบอิมบุญคล้ายใบหน้าของชาวจีน ลักษณะภาพรวมขององค์หลวงพ่อโสธรมีรูปลักษณะเป็นคล้ายมนุษย์ทางกายภาพมากกว่าเป็นพุทธลักษณะตามมหาปุริสลักษณะ หรือเรียกว่ามีโหงวเฮ้งที่ดีตามลักษณะพยากรณ์ แม้ในส่วนของที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อโสธรตามหลักฮวงจุ้ยของจีนเรียกว่าเป็นที่มังกร อาจเป็นด้วยเหตุนี้จึงมีชาวจีนให้ความเคารพศรัทธาเป็นจำนวนมาก

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อวัดไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวางลงบนแพไม้ไผ่ และนำล่องมาตามลำน้ำ และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ วันสงกรานต์

ลักษณะพุทธศิลป์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลปะสมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา

และล้านช้าง มีลักษณะพระวรกายอวบอ้วนพระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิก โค้งงุ้ม พระเกตุมาลาเป็นเปลว นั่งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฏิยาว เส้นพระศกขมวด มีพระพักตร์และ พระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ปลายสังฆาฏิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัว รอง พุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปเชียงแสนของไทยชาวลานนาและล้านช้าง ทำตามอย่างพระพุทธรูป สมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรก

๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ลอยมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร แต่ต้องชะลอขึ้นข้ามฝายน้ำในวิหาร เพราะขณะนั้นหลังคาวิหารยังไม่สร้าง และ ประติหารมีขนาดเล็ก หลังจากนั้นท่านได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเรื่อยมา ครั้นต่อมาได้มีการทำนุบำรุง วิหารอีก เพื่อสร้างเป็นอุโบสถที่ถาวรจึงต้องชะลอองค์ท่านมาพักไว้ยังศาลาชั่วคราว จนกระทั่งได้สร้าง อุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลี ใหญ่ใน

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมาร วิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย องค์พระเป็นทองสำริดทั้งองค์ หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ลืมพระเนตร ลักษณะมีเกตุมาลายาวเป็นเปลว เส้นพระศกขมวดกันหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระโขงโก่ง พระ นาสิกงุ้ม พระหนุเสี้ยม หัวพระถันโปน สังฆาฏิยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่มีเกตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกาเป็นผู้คิดขึ้นก่อน จึงดูแปลกกว่า แบบอย่างพระพุทธรูปในประเทศอื่น

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ตามประวัติวัดบ้านแหลม มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุท รรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัด สมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและ ไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระ โปรง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำ ยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อบ้านแหลม เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง ศิลปะสุโขทัย อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปรง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอด พระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตาม สมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงงามอ่อนช้อย ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระ บาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบ พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระชงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแฉงอยู่เบื้องหลัง แท่น ฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ สวม

สายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาตรัดประคดปักดินเงิน บาตรแก้วสี
น้ำเงิน

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากศึกษาการวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
ผู้วิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า การสร้างพระพุทธรูป
เป็นครั้งแรกในอินเดียปรากฏขึ้นในสมัยของพระเจ้ากนิษกะในราชวงศ์กุษาณะ แห่งแคว้นคันธาระ ราว
พุทธศักราช ๖๖๓ - ๗๐๕ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากชาวกรีกผู้นิยมสร้างรูปเคารพเทพเจ้า ผสมผสาน
กับความเชื่อดั้งเดิมของชาวอินเดียพื้นเมืองที่มีการสร้างรูปเคารพอยู่แล้ว จึงเกิดเป็นคติการสร้างรูป
เคารพพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก จัดเป็นพระพุทธรูปสมัยคันธาระรัฐที่มีลักษณะรูปร่างหน้าตา และ
การห่มจีวรคล้ายการนุ่งผ้าของชาวกรีกโบราณ พระพุทธรูปทุกองค์ล้วนแสดงถึงสัญลักษณ์สำคัญที่
เรียกว่า มหาบุริสลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุริสทั้ง ๓๒ ประการ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ผศ.
ประพันธ์ กุลวินิจฉัย**^๑ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาว
พุทธ” พบว่า แนวคิดเรื่องการสร้างพระพุทธรูปและมีพัฒนาการมาจนปัจจุบันนั้น เอกสาร
ประวัติศาสตร์หลังพุทธปรินิพพานยืนยันตรงกันว่าพระพุทธรูปหรือพุทธศิลป์เรื่องการสร้างพระพุทธรูป
นั้นเกิดขึ้นครั้งแรกในอินเดียสมัยคันธาระ โดยได้รับอิทธิพลจากการทำรูปปั้นเทพเจ้าของชาวกรีกที่เข้า
มายึดครองบางส่วนของชมพูทวีปโดยกษัตริย์ชาวกรีกทรงพระนามว่า เมนันเดอร์หรือพระเจ้ามีลิทท์ผู้
ทรงพระปรีชาในการปกครองและศาสนาแต่ภายหลังทรงยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเพราะพระ
ธรรมเทศนาของพระอรหันต์นาคเสน ดังนั้น พระเจ้ามีลิทท์จึงทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเดียวกับ
พระเจ้าอโศกมหาราชเช่น การสร้างถาวรวัตถุต่างๆ รวมทั้งพระพุทธรูปมากมาย ดังนั้นจึงเกิดมี
พัฒนาการการทำพระพุทธรูปไว้สักการบูชากันมาผ่านยุคแล้วยุคเล่าจนได้แพร่หลายเข้ามาถึงประเทศ
ไทยอาทิเช่นทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ตามลำดับ ตามเอกสาร
ที่ได้สืบค้นแล้ว

๕.๒.๒ ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ๑) หลวง
พ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของ
หลวงพ่อโสธรที่แตกต่างกันออกไป พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นใน
ภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธโสธรมิได้ทำขึ้นในจังหวัด
ฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบลานช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วย
ฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐาน
ของผู้ทรงคุณวุฒิก็ตี ค่าบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทัศนะของนักโบราณคดีจึงเป็น

^๑ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ, รายงานการวิจัย,
(สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

ความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทัศนะอื่นๆ ทั้งหมด ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ เดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม ต่อมาได้พอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัศมีตรง ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ คอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธรูปคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง ๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อวัดไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่อวัดไร่ขิงขึ้นจากท่าน้ำที่หน้าวัดไร่ขิง ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปัญโญ) กล่าวไว้ว่าเคยได้ยินคำบอกเล่าสืบมาว่า หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพี่น้องกับ หลวงพ่อพุทธโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา และ หลวงพ่อวัดบ้านแหลม (วัดเพชรสมุท) จังหวัดสมุทรสงคราม เพราะว่ามีผู้เลื่อมใสศรัทธาที่ได้นำเอาเครื่องสักการบูชาไปถวายดูคล้ายๆ กัน จึงมีความเชื่อว่าน่าจะเป็นพี่น้องกัน ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ คอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ คอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา และล้านช้าง เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดศาลาปูน จ.พระนครศรีอยุธยา ครั้นเมื่อสร้างวัดไร่ขิงแล้วเสร็จ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ได้อัญเชิญมาจากวัดศาลาปูน โดยนำล่องมาทางน้ำด้วยการทำแพไม้ไผ่ หรือที่เรียกกันว่าแพลูกบวบรองรับองค์พระ เมื่อถึงหน้าวัดไร่ขิง จึงได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้เหนือฐานชุกชี ภายในอุโบสถ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ลอยมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา แล้วปาฏิหาริย์บังเกิดลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านที่พบเห็นต่างอัศจรรย์ใจในความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบางพลีต่างศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์และบารมีของหลวงพ่อโตที่คุ้มครองชาวบางพลีให้รอดปลอดภัยจากอัคคีภัยในขณะที่ชุมชนโดยรอบล้วนแต่ประสบอัคคีภัยมาแล้วทั้งสิ้น หลวงพ่อโตจึงสถิตอยู่ในความเคารพบูชา และมวลมหาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปเสมอมา ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย องค์พระเป็นทองสำริดทั้งองค์ หน้าตักกว้าง ๓ คอก ๑ คืบ ล้อมพระเนตร ๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ตามประวัติวัดบ้านแหลม มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุท วรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่วพุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น ตามจารึกโบราณที่ได้กล่าวกันไว้ว่า หลวงพ่อบ้านแหลมได้ลอยน้ำมาจากทางภาคเหนือพร้อมกัน ๓ องค์พี่น้อง แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ให้ปรากฏตลอดลำน้ำเจ้าพระยา ไม่ว่าจะลอยผ่านไปตามคิ่งน้ำใดๆ ก็ไม่สามารถมีผู้มิบุญญาธิการอาราธนาให้ขึ้นจากน้ำได้ ต่อมาองค์หนึ่งได้ขึ้นประดิษฐานที่วัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรานามว่า หลวงพ่อโสธร องค์หนึ่งขึ้นประดิษฐานที่วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ นามว่า หลวงพ่อโต จนกระทั่งในที่สุดหลวงพ่อบ้านแหลมก็ได้มาประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญชาวสมุทรสงครามอยู่ในพระ

อุโบสถวัดบ้านแหลมตราบจนทุกวันนี้ ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อบ้านแหลม เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง ศิลปะสุโขทัย อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยื่นอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงงามอ่อนช้อย ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาดรัดประคดปักดินเงิน บาตรแก้วสีน้ำเงิน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **จันทน์นิภา ดวงวิไล**^๒ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม” พบว่า ตำนานพระพุทธรูปเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กล่าวถึงประวัติความเป็นมา อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานอยู่ในชุมชนชายแดนไทย-ลาว ซึ่งคนในชุมชนให้ความเคารพศรัทธาและเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปนอกจากจะสื่อความหมายทางวัฒนธรรมแล้ว พระพุทธรูปยังมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนชายแดนไทย-ลาว อีกทั้งยังสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมพุทธศาสนาในชุมชนอุษาคเนย์ วิทยานิพนธ์นี้มีความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในตำนานพระพุทธรูปที่ปรากฏในบริเวณชุมชนชายแดนไทย-ลาว ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ตำนานพระพุทธรูปทั้งที่เป็นข้อมูลลายลักษณ์และข้อมูล มุขปาฐะ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยาโดยใช้แนวคิดหลักคือ แนวคิดเรื่องภาษาของตำนานปรัมปราและเรื่องเล่า (Mythical Language and Narrative) แนวคิดเรื่องการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (the Interpretation of Cultures) และ แนวคิด เรื่องชาติพันธุ์สัมพันธ์ (Ethnicity) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อรวิทนา ชินพันธ์**^๓ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการแสดงละครรำแก้บนประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม” พบว่า วัดบ้านแหลมหรือวัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นวัดที่ประดิษฐานของหลวงพ่อบ้านแหลม อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมีประชาชนให้ความเคารพบูชาเป็นอย่างมาก รวมถึงการบนบานศาลกล่าวขอพรกราบไหว้เป็นประจำด้วยดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องสังเวทต่าง ๆ และละครรำแก้บนหรือละครแก้บน ดังนั้นจึงเป็นที่มาของคณะละครรำแก้บนที่วัดบ้านแหลมที่มีชื่อเสียงและมีการบริหารจัดการแสดง เพื่อแก้บนที่วัดบ้านแหลมเป็นประจำจนถึงปัจจุบัน คือ คณะ ส. สงวนศรี บรรยายศิลป์ เดิมใช้

^๒จันทน์นิภา ดวงวิไล, **ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างสัมพันธ์ทางสังคม**, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^๓อรวิทนา ชินพันธ์, **รูปแบบการแสดงละครรำแก้บนประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม**, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

ชื่อคณะว่า คณะแม่หอ วัดปากน้ำ ก่อตั้งคณะเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นคณะละครรำแก้บนที่เก่าแก่ที่สุด สถานที่ตั้งอยู่เขตตำบลแควอ้อม อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นคณะละครแก้บนที่เจ้าคณะสงฆ์วัดปากน้ำเป็นผู้ตั้งชื่อคณะ ส่วนคณะ ส. ลูกเพชรพินิจ นาฏศิลป์ เป็นคณะละครรำแก้บนที่มีสถานที่ตั้งคณะอยู่เขตตำบลแม่กลอง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ก่อตั้งคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ และคณะศรีสมปอง บันเทิง เป็นคณะที่ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ สถานที่ตั้งคณะอยู่ที่ตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเจ้าของคณะและผู้แสดงทั้ง ๓ คณะเป็นคนจังหวัดสมุทรสงคราม โดยกำเนิด ซึ่งแต่ละคณะได้รับการสืบทอดจากมารดาหรือทางสายเลือดในเรื่องศิลปะการแสดงละครรำแก้บนและขั้นตอนของการจัดพิธีการแก้บนให้แก่ผู้ที่มาว่าจ้างหรือเจ้าภาพได้อย่างครบถ้วน

๕.๒.๓ การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป พบว่า ๑) หลวงพ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของ หลวงพ่อโสธรที่แตกต่างกันออกไป คือ พระบรมราชาวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างนั้น ก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธโสธรมิได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบลานช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิก็ดี คำบอกเล่าต่อกันมากก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทัศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทัศนะอื่นๆ ทั้งหมด ๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบทอดกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อดังว่า ได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อดัง ไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา และล้านช้าง ๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ลอยมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา แล้วปาฏิหาริย์บังเกิดลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านที่พบเห็นต่างอัศจรรย์ใจในความศักดิ์สิทธิ์ จึงพากันอาราธนาให้ขึ้นที่ปากคลองสำโรง ได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถเพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อดัง วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย ๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยื่นอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์งดงาม อ่อนช้อยราวกับเทพบุตร ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังขاطิกพายาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐาน

ย่อมมุสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมมาจุลจอมเกล้าพิเศษ คาดรัดประคดปักดินเงิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานถวายเป็นพุทธรูปชา บาดรแก้วสีน้ำเงิน สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประทานถวายไว้ เวลานี้ทั้งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ รัดประคด และบาดรแก้ว ทางวัดเก็บรักษาเป็นอย่างดีไว้ในพระอุโบสถ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **รอบทิศ ไวยสุศรี**^๔ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม” พบว่า คำว่า“พระเครื่อง”นั้น มาจากคำว่า“พระเครื่องราง” หมายถึงพระพุทธรูปองค์เล็กๆ ที่นับถือว่าเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย โดยในสมัยเริ่มแรกนั้น ถูกสร้างขึ้นในลักษณะของพระพิมพ์ที่สร้างไว้เพื่อสืบอายุพระศาสนา แต่ไม่สามารถระบุชัดเจนได้ว่า ในประเทศไทยนั้น มีคติความเชื่อในการนำพระพิมพ์ต่างๆ ไปปลุกเสกสร้างเป็นพระเครื่องกันตั้งแต่สมัยใด การสร้างพระเครื่องให้ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามหลักที่โบราณอาจารย์ได้วางเอาไว้ในนั้นมีกระบวนการในการสร้างที่ละเอียดซับซ้อนหลายขั้นตอน การบวงสรวงไหว้ครูบาอาจารย์เพื่อขอขามิให้มาช่วยในการสร้างพระเครื่อง การปลุกเสกพระเครื่องด้วยการทำสมาธิภาวนาท่องมนต์คาถาต่างๆ ให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ตามที่ต้องการพระเครื่องมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยเป็นอย่างมาก บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย พกพาไปไหนก็เป็นที่ยรักของผู้พบเห็น บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นปูชนียวัตถุทางพระพุทธศาสนา เป็นอนุสสติ เป็นสัญลักษณ์ที่ระลึกไว้ให้ผู้ใช้พระเครื่องได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาระลึกถึงพระรัตนตรัย บางคนก็บูชาพระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม และสอดคล้องกับ **พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ**^๕ กล่าวว่า พระพุทธรูปเป็นสื่อให้เข้าถึงพระธรรม และพระสงฆ์ ชาวพุทธกราบไหว้พระรัตนตรัย ไหว้ครั้งที่ ๑ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ไหว้ครั้งที่ ๒ ระลึกถึงพระธรรม ไหว้ครั้งที่ ๓ ระลึกถึงพระสงฆ์ การไหว้พระพุทธเจ้าทำได้ ๒ แบบ คือ แบบพุทธานุสสติล้วน คือ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า แสดงความเคารพในใจหรือแสดงออกทางกายก็ได้ และแบบพุทธรูปานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยผ่านพระพุทธรูป ประเพณีชาวพุทธคือ “ไหว้พระ” จะฟังธรรมก็ต้องไหว้พระ จะปฏิบัติธรรมก็ต้องไหว้พระ จะนอนก็ต้องไหว้พระ คำว่า “ไหว้พระ” ก็คือไหว้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ในการไหว้พระสงฆ์ที่เป็นบุคคลปัจจุบันนี้ก็เช่นกัน จะไหว้พระ ก. พระ ข. ในจิตใจของชาวพุทธทุกคน จะไหว้พระ ก. พระ ข. ได้สนิทใจก็ต่อเมื่อรู้สึกนึกอยู่ในใจว่า “มีพระพุทธเจ้าเป็นเจ้าของศาสนา” ชาวพุทธไม่ว่าจะอยู่ที่แห่งใด ในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ขาดพระพุทธรูปไม่ได้ ความคิดจิตใจเกิดความกระด้างขึ้นมาเมื่อใด ครั้นเห็นพระพุทธรูปย่อมรู้สึกอ่อนโยนลงมา ความอ่อนโยนนั่นแหละคือ ตัวธรรม ความคิดจิตใจไม่ชั่วร้ายหมองเมื่อใด ครั้นเห็นพระพุทธรูป กลับละเว้นชั่วนั้นเสีย นั่นแหละคือธรรม เกิดความเดือดร้อนใจเมื่อใดเมื่ออยู่ต่อหน้าพระพุทธรูป ได้ก้มกราบพระพุทธรูป จิตใจก็เย็นสงบลง อธิษฐานจิตให้มันคงได้นั่นแหละคือ ธรรม

^๔รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม.

วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^๕พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ, กำเนิดและพัฒนากาแห่งพระพุทธรูป,

<https://www.mcu.ac.th/article/detail/502>, ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

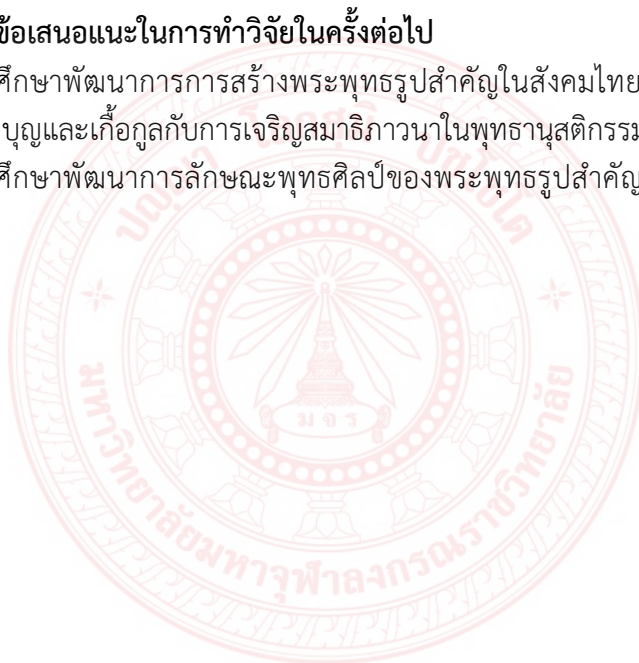
๑) การศึกษาพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยในปัจจุบัน ควรศึกษามติด้านการสร้างพระพุทธรูปตามศรัทธาที่แตกต่างไปจากสมัยก่อน มีการสร้างเพื่อชำระหนี้สงฆ์ สะสมบุญและเกื้อกูลกับการเจริญสมาธิภาวนาในพุทธานุสติกรรมฐาน เป็นต้น

๒) การศึกษาประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ควรศึกษาพระพุทธรูปสำคัญองค์อื่นและพระพุทธรูปสำคัญร่วมสมัยในปัจจุบันร่วมด้วย

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษาพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ตามคติความเชื่อเพื่อชำระหนี้สงฆ์ สะสมบุญและเกื้อกูลกับการเจริญสมาธิภาวนาในพุทธานุสติกรรมฐาน เป็นต้น

๒) ควรศึกษาพัฒนาการลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย:

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาเตปิฏก**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาบาลี**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือภาษาไทย

กรมศิลปากร. **เชียงใหม่ป็นณาสชาดก**. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑.

กรมศิลปากร. **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑน์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๓๖ ก. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี วันพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๖).

กรมศิลปากร. **ลลิตวิสตรระ : คัมภีร์พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน**. พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒.

เกรียงไกร เกิดศิริ. **ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อุษาคเนย์, ๒๕๕๑.

เกรียงไกร เกิดศิริ และชาญคณิต อารรณ์. **ผ่่านนา มองวิถีวัฒนธรรมล้านนาโดยสังเขป** ในโครงการมรดกโลกล้านนา กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๑. กรุงเทพมหานคร : อุษาคเนย์, ๒๕๕๗.

เกรียงไกร เกิดศิริ และชาญคณิต อารรณ์. **ล้านนากับการเป็นมรดกโลก** ในโครงการมรดกโลกล้านนา กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๑. กรุงเทพมหานคร : อุษาคเนย์, ๒๕๕๔.

ไชศรี ศรีอรุณ. **พระพุทธรูปที่ระเบียงรอบองค์พระปฐมเจดีย์**. (Patani : Prince of Songkla University, 1996).

โชติมา จตุรวงค์ และคณะ. **การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์**. รายงานการวิจัย. สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๓.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานพระพุทธเจดีย์**. กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๐๓. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวงษิรญาณวงศ์ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๓)

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

บริหารบุรีภัณฑ์, หลวง. **ลักษณะพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศสยาม.** พระนคร : ศรีกรุง, ๒๔๙๔.
(แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงกลการเจนจิต (เกา วสุวัต) และนางกลการ
เจนจิต (พัน วสุวัต) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๙๔)

บริหารบุรีภัณฑ์, หลวง. และ เกษม บุญศรี. **เรื่องพระพุทธรูปปางต่างๆ.** พระนคร : พระจันทร์,
๒๕๐๐. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้พิมพ์ขึ้นพระราชทานในงานพระราชกุศลราช
คฤหมงคล ขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ณ วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธ- ศักราช
๒๕๐๐).

ประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค), พระยา. **พงศาวดารโยนก.** พระนคร: โสภณพิพรรฒธนาการ,
๒๔๗๘. (พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์โท เจ้าพระยาสุ
ธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล) ๒ มิถุนายน).

ปรีชา นุ่นสุข. **ศิลปะศรีลังกา.** กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๑.

พระภิกษุพาเทียน. **จดหมายเหตุแห่งพุทธอาณาจักร.** แปลโดยพระยาสุรินทรลือชัย (จันท์ ตุงคสวัสดิ)
จากต้นฉบับของ เจ็มส์ เล็กจ์. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๗.

พระมหาวิจิตร จนทปชโชโต และพระมหาลิขิต ลิกขิตนนโท. **ประวัติหลวงพ่อโสธร กับการสร้างพระ
อุโบสถ.** (พิมพ์ในงานฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมา วัดโสธร), ๒๕๐๐.

พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน. **ทำเนียบชมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐.** อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์,
“ตำนานหลวงพ่อพระพุทธรโสธร งานประจำปีหลวงพ่อพระพุทธรโสธร”. ๒๕๐๕.

พระรัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์.** พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๑.

มณี พยอมยงค์. **วิถีชีวิตและค่านิยมของชาวล้านนาไทย.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. **ปฐมบทพุทธศาสนาในภาคใต้ ประเทศไทย : หลักธรรมและ
หลักฐานโบราณคดี.** นครศรีธรรมราช : ไทม์ พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๗.

ยอร์ช เซเดส์. **ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึก และความสำคัญต่อ
ประวัติศาสตร์สมัยโบราณแห่งประเทศไทย ศิลปะไทยสมัยสุโขทัยราชธานีรุ่นแรก
ของไทย.** พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๗.

เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ). **โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว.** (ที่ระลึกในงานพระ
ราชพิธียกยอดฉัตรทองคำ พระอุโบสถหลังใหม่), ม.ป.ป., ม.ป.ท.

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง. กรุงเทพมหานคร : พี.วาย.พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๘.

ศรีเลา เกษพรหม. **ประเพณีชีวิตคนเมือง.** เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๔๔.

ส.พลายน้อย. **พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๔๕.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประเพณีลานนาไทยและพิธีกรรมต่างๆ.** เชียงใหม่ : ประเทืองวิทยา, ๒๕๑๔.

สงวน รอดบุญ. **พุทธศิลปะลาว.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๕.

สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์. **วิเคราะห์ประวัติการนับถือพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย.
กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖.**

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว). **ปฐมสมโพธิ**. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานประชุมเพลิงศพ หลวงภักดี พิพัฒนาผล (ผะอบ ณ ถลาง) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘).

สมยศ ต้อยเขียว . **ความเชื่อถือต่างๆ งานปริวรรตจากเอกสารโบราณล้านนา**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๖.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : การวิเคราะห์เนื้อหา**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๗.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์กฎหมายล้านนา**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๘.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **อัฟกานิสถาน แหล่งผลิตพระพุทธรูปองค์แรกของโลก**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕.

อนุสรณ์ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ป.ส.ธ. รุ่น ๔ ปีการศึกษา ๒๕๔๐ **โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวราราม**. ม.ป.ท., ๒๕๔๐. (ที่ระลึกในงานวันปัจฉิมนิเทศ ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๐)

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **งานเลี้ยงผีปู่และย่าและเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : ครอนทราคมิเดีย, ๒๕๒๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (ฉบับปรับปรุงใหม่)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๒๓.

อุดมรัตน์ ตูจันดา (บรรณาธิการ). **ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง**. ม.ป.ท. : อุดมรัตน์การพิมพ์และดีไซน์, ๒๕๕๘.

อันส์ เพนส์. **ความเป็นมาของล้านนาไทยใน ทิว วิชัยชัทคะ**. เชียงใหม่ : ทิพเนตร, ๒๕๒๗.

๑.๒.๒ วิทยานิพนธ์

จันทน์ภา ดวงวิไล. **ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว : การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๖.

นายอุดร จันทวัน. **ศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องอรรถาตุนิทาน : ภาษาทางศานาและอิทธิพลต่อสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

รอบทิศ ไวยสุศรี. **การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย

- ไฉไลฤดี ยูวะศิริ และคณะ. **ศึกษารัตตะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจาก เอกสารโบราณ**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- ประพันธ์ กุณวินิจฉัย **วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- สุรศิษฐ์ ไรจนันต์. **กรณีศึกษาการวิเคราะห์ความเสียหายของงานเชื่อมพระพุทธรูปทองเหลือง**. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖).
- แสงวาท วงศ์ใหญ่ และคณะ. **การศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในคัมภีร์โบลานล้านนา**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- อภิพัทธ์ วิศิษฐ์ใจงาม. **การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อภาษาถิ่นไทยล้านนา**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป., ม.ป.ท.
- อรวัฒนา ชินพันธ์. **รูปแบบการแสดงละครรำแก่นประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม**. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๓.

๑.๒.๔ หนังสือภาษาอังกฤษ

- Agrawala, V.S. **Sarnath**, (India : Department of Archaeology, 1975) p. 25.
- Aiyappan, A., and Srinivasan, P.R. **Story of Buddhism with Special Reference to South India**. (Chennai : The Commissioner of Museums, Government Museum, (1960), Pl. XXV.
- Brinker, Helmut. **Return of the Buddha**. London : Royal Academy of Arts, 2002.
- Coedès, George. "Documents sur l'histoire politique et religieuse du Laos occidental." *Bulletin de l'École française d'Extrême - Orient* XXV: 1 - 204, 1925.
- Henderson and Hurvitz. **The Buddha of Seiryōji**. (*Artibus Asiae* 19 (1)). Ascona: Artibus Asiae, 1956.
- Hiuen Tsiang. **Si - Yu - Ki: Buddhist Records of the Western World**. Translated by Samuel Beal. Delhi : Oriental Books Reprint Corporation. (First edition 1884), 1969.
- Huntington, Susan L. **The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain**. New York : Weatherhill, 1985.

- Jayawickrama, N.A. **The Sheaf of Garlands of the Epochs of the Conqueror Being a Translation of Jinakâamâlîpakara am of Ratanapañña Thera of Thailand.** London : The Pali Text Society, 1968.
- Keown, Damien. **Dictionary of Buddhism.** New York : Oxford University, 2003.
- Middleton, Sheila E. Hoey. "The Third Buddha." *Journal of the Society for South Asian Studies* 18 : 67 – 72, 2002.
- Munsterberg, Hugo. **Chinese Buddhist Bronzes.** Tokyo: Charles E. Tuttle, 1967.
- Penth, Hans. **Jinakâlamâlî Index.** Chiangmai : Silkworm Books, 1994.
- Rowland, Benjamin. **The Pelican History of Art.** Middlesex: Harmondsworth, Penguin Book. (First edition 1953), 1970.
- Snellgrove, David L., ed. **The Image of The Buddha.** London : Sirindia Publication and UNESCO, 1978.
- Soper, Alexander Coburn. **Literary Evidence for Early Buddhist Art in China.** Ascona : Artibus Asiae, 1959.
- Swearer, Donald K. **Becoming The Buddha.** Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004.
- Terentyev, Andrey. "Buddha Images – The Sandalwood Statue." *National Museum Volunteers Newsletter*, (August 15), 2007.
- Zwalf, W. **Buddhism: Art and Faith.** London : British Museum Publication, 1985.

๑.๒.๕ สารนิเทศจากเว็ลต์ไวด์เว็บ (World Wide Web)

<http://www.painaidii.com/business/135826/wat-phet-samut-woravihan-75000/lang/thTh/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย”

๑. แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย

๓. โปรดตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริง ให้ครบทุกข้อเพื่องานวิจัยครั้งนี้จะได้มีความสมบูรณ์และมีคุณภาพสามารถนำผลมาใช้ประโยชน์ต่อไป

ผู้วิจัยหวังว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านในการตอบแบบสอบถามด้วยดีและขอขอบคุณให้ความร่วมมือ

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ..... ฉายา/นามสกุล.....อายุ.....ปี

ตำแหน่ง.....

ที่อยู่ / สถานที่ทำงาน.....

.....

ผู้สัมภาษณ์ (ผู้วิจัย)

วิธีการสัมภาษณ์ (จดบันทึก/บันทึกเสียง)

สัมภาษณ์เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ. เวลา.....น.

สถานที่.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๒.๑ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะพิเศษเฉพาะด้านประวัติและลักษณะพุทธศิลป์
ของพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ?

.....
.....
.....

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๓.๑ ท่านมีแนวความคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร อย่างไร ?

.....
.....
.....

๓.๒ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ด้านไหนบ้าง และ
ด้านเด่นชัดที่สุด ? (เช่น ด้านสังคม, เศรษฐกิจ, วัฒนธรรม, อื่นๆ...)

.....
.....
.....

๓.๓ ท่านคิดว่าลักษณะพิเศษเฉพาะเกี่ยวกับแนวความคิดด้านความเชื่อและคุณค่าของ
พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร อย่างไร ?

.....
.....
.....

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาใน
สังคมไทย

๔.๑ ท่านคิดว่า พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร มีอิทธิพลต่อตัวท่าน ต่อครอบครัว และต่อ
สังคมอย่างไร ในด้านใดบ้าง ? (เช่น ด้านสังคม, เศรษฐกิจ, วัฒนธรรม, อื่นๆ...)

.....
.....
.....

๔.๒ ท่านคิดว่า พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจของท่านอย่างไรบ้าง
และต่อพุทธศาสนิกชนอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....

๔.๓ ท่านคิดว่า พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....
.....

ขอขอบคุณ/เจริญพรที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์

ลงชื่อ.....
(.....)
...../...../.....

ภาคผนวก ข

หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcua.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระครูสมุทรวิชานันท์ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcua.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระครูสมุทรวิธานธรณ์ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcu.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระมหาสมพร สมส่วโร วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcua.ac.th>

๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระราชภาวนาพิธาน รองเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcu.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระมหาพลพิพัฒน์ ฐิตวีริโย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcu.ac.th>

๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดฉะเชิงเทรา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcua.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระเทพศาสนานិบาล เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcua.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระครูปฐมธีรวัฒน์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcru.ac.th>

๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระราชเสนาบดี เจ้าอาวาสวัดบางพลีใหญ่ใน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ภาคผนวก ค

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาคผนวก ง

การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

แบบ สฟ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๒

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า... ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพล พรหมมี... ตำแหน่ง... ประธานสาขาวิชาสังคมศึกษา
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน... วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่... ตำบลหน้ามือ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์... ๐๙๖-๘๘๗-๕๔๐๙... โทรสาร...

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ... พระมหาวิเชียร สิริวิฑฒโน และคณะ

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๒ จนถึง ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๒ ซึ่งการนำ

ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้
- นำผลที่ได้จากการวิจัยมาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนในรายวิชา พุทธศิลปะ ศิลปกรรมใน
พระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนากับสังคม

- มีสติมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญและเป็นนำไปพัฒนาสื่อในการเผยแพร่
พระพุทธศาสนาได้

- นำผลที่ได้จากการวิจัยมาประยุกต์ใช้การบริหารจัดการเสนาสนะภายในวัด และเป็นสื่อในการ
แนะนำพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรมได้ตระหนักและเห็นความสำคัญเกี่ยวกับพุทธศิลปะมากยิ่งขึ้น

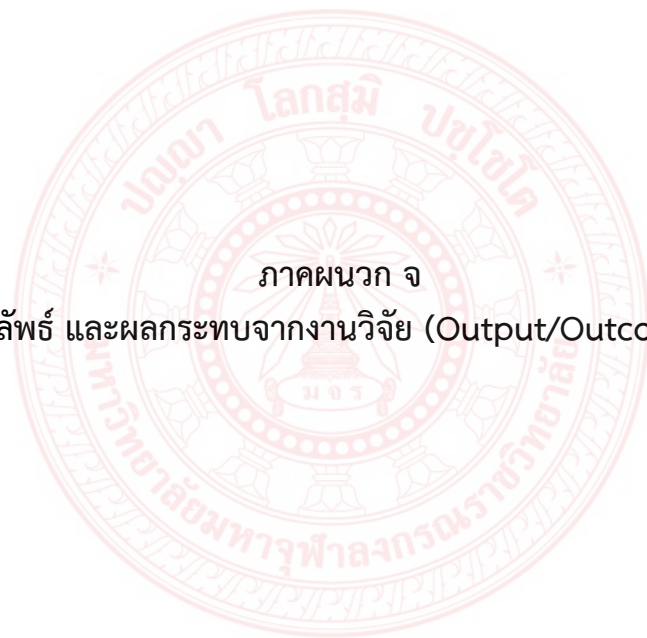
ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพล พรหมมี)
ตำแหน่ง ประธานสาขาวิชาสังคมศึกษา

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก จ
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

๑. ผลผลิต (Output)

สามารถนำกระบวนการและผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาสังคมศึกษา และสาขาวิชาพระพุทธศาสนาในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง นำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลในพื้นที่ศึกษา โดยเป็นการศึกษาเอกสารและลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการวิเคราะห์ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ในส่วนของกิจกรรมด้านวิชาการ สามารถนำเสนอผลงานวิจัยลงตีพิมพ์บทความในวารสาร และการประชุมวิชาการระดับชาติ

๒. ผลลัพธ์ (Outcome)

๑) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการบริหารจัดการศาสนสถานให้มีความเหมาะสม เอื้อต่อการมากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ และการเจริญภาวนา

๒) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตระหนักและเห็นความสำคัญต่อการจัดสร้างพระพุทธรูปสำคัญ โดยไม่จัดสร้างเพื่อพุทธพาณิชย์ หรือใช้ความเชื่อ และศรัทธาไปหาผลประโยชน์ ด้วยการโฆษณาสรรพคุณ การอ้างอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ โดยไม่คำนึงถึงหลักธรรมคำสั่งสอนที่แท้จริง

๓) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการศึกษาพระพุทธรูปสำคัญองค์อื่นและพระพุทธรูปสำคัญร่วมสมัยในปัจจุบันร่วมด้วย

๓. ผลกระทบจากงานวิจัย (Impact)

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ คณะสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญ และพุทธศิลปะ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อความเจริญและยั่งยืนของพระพุทธศาสนาต่อไป

ประวัติผู้วิจัย

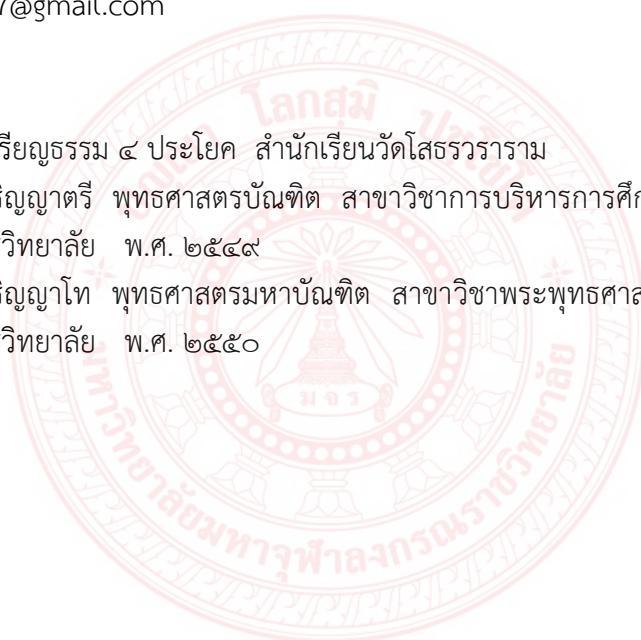
ชื่อ - สกุล (ภาษาไทย) พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน (ไกรฤกษ์ศิลป์)
(ภาษาอังกฤษ) Phramaha Wichian Siriwattano (Krairerksil)

ปัจจุบัน

เป็นอาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๑๕๘ ถ.ศรีโสธร ต.หน้าเมือง อ.เมืองฉะเชิงเทรา จ.ฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๘-๘๒๐๙๑๖, ๐๓๘-๘๒๑๑๑๙ มือถือ ๐๘-๑๖๒๘-๕๐๔๗
e-mail : wichian17@gmail.com

ประวัติการศึกษา

เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดโสธรวราราม
ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๙
ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - สกุล (ภาษาไทย) นายภูริทัต ศรีอร่าม
(ภาษาอังกฤษ) MR.PHURITHAT SRI-ARAM

ปัจจุบัน

เป็นอาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๑๕๘ ถ.ศรีโสธร ต.หน้าเมือง อ.เมืองฉะเชิงเทรา จ.ฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๘-๘๒๐๙๑๖, ๐๓๘-๘๒๑๑๑๙ มือถือ ๐๘-๑๕๕๑-๓๙๑๖
E-mail : phurithat2007@gmail.com

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๓
ปริญญาโท ศาสตรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๗

